

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนา
กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอมะนัง จังหวัดสุรินทร์

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทิพจุฑา สุภิमारส

มีนาคม 2556

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนา
กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทิพจุฑา สุภิमारส
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. และ สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สำเร็จได้ด้วยความร่วมมือจากครูชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ทั้ง 4 แห่งในตำบลสำโรง ครูหน้อยและครูจิต (อารียา และเข็มทอง โมราชฤทธิ์) จากศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กกรีกป่า นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง ตลอดจนบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผู้ได้เข้ามาร่วมเรียนรู้และร่วมสร้างพลังผ่านประสบการณ์การทำงานร่วมกันในการนำภูมิธรรมของชุมชนตำบลสำโรงมาสู่กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยให้เข้าไปอยู่ในหัวใจของเด็กเล็ก ๆ ด้วยความมุ่งมั่นหวังเพื่อสร้างสำนึก รู้คุณค่าและเกิดความภาคภูมิใจในถิ่นตน สร้างความเข้าใจในตนเองเกิดความรักและผูกพันต่อชุมชนอันเป็นถิ่นกำเนิด

ผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ให้ทุนอุดหนุนงานวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.จิระพันธ์ พูลพัฒน์ นักวิจัยที่ปรึกษา ผู้เป็นต้นแบบของนักคิดที่สามารถเป็นนักปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณพ่อธนากร และแม่สุธีรา สุภิมารส ที่ให้ชีวิตและให้การอบรมเลี้ยงดูลูกด้วยความรัก และเป็นแบบอย่างที่ดีตลอดมา ขอขอบคุณอาจารย์ฤๅ สิงคเสลิต ผู้คอยให้กำลังใจทั้งยามทุกข์และสุข และยังเป็นผู้ถ่ายภาพและวาดภาพประกอบงานวิจัยครั้งนี้ด้วย

ขอขอบคุณนักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาศาสตร์ ปฐมวัย รหัส 51 ทั้ง 37 คน ที่เข้าร่วมพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยด้วยความตั้งใจอย่างดียิ่ง และขอขอบคุณ คุณครูสุภาวดี ขุมทอง ลูกศิษย์ซึ่งปัจจุบันเป็นคุณครูเต็มตัวแล้ว สำหรับความช่วยเหลือในการอ่านงานวิจัย ปรับปรุง แก้ไขสื่อประกอบการอบรม เป็นผู้ช่วยให้งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้

ผู้วิจัยมุ่งหวังให้งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้าง “ชุมชนที่มีชีวิตและเปี่ยมภูมิปัญญา” เพราะชุมชนใดที่ตายแล้วก็ไม้อาจจะถ่ายทอดภูมิธรรมให้แก่ลูกหลาน ไม่อาจคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ชุมชนอันเป็นรากฐานของความรัก ความศรัทธา ความสุข และไม่อาจถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ดีงามให้คงไว้แก่ชนรุ่นหลัง เพื่อสร้างสำนึกรักในแผ่นดินเกิดของตนได้

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : MRG5280168

ชื่อโครงการ :

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ชื่อนักวิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทิพจุฑา สุกิมารส
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

E-mail Address : tipchuthas@yahoo.com, tipchuthaka@hotmail.com

ระยะเวลาโครงการ: มีนาคม 2552 – มีนาคม 2554

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผล และศึกษาปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรคในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยระยะที่ 1 พบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม 2) การระบุความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่ม 4) การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนรู้ 5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ และ 6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ ประเมินผลการสร้างพลัง ดังนี้ 1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มโดยการส่งเสริมให้ครูชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน การสร้างกลุ่มงานเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานกลุ่ม สร้างเจตคติที่ดีในการทำงานและวางแผนงานอย่างเป็นระบบ 2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความพึงพอใจ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และการรับรู้ว่าคุณมีความสามารถ 3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย ปัจจัยที่สนับสนุน คือ 1) สภาพทางกายภาพของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน 2) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ 3) กลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้มีส่วนร่วมระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

ผลการวิจัยระยะที่ 2 พบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็ก

เล็ก มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การวิเคราะห์ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีส่วนร่วม 2) การระบุความต้องการของครูและผู้เกี่ยวข้อง 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของครูและเครือข่าย 4) การพัฒนาชุดการเรียนรู้ 5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ และ 6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ **ประเมินผลการสร้างพลัง ดังนี้ 1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ** คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม โดยการอำนวยความสะดวกให้ครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและครูชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกัน ได้พัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นตามความต้องการของตน โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน และจัดทำแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง **2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ** คือ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน และความรู้สึกมีคุณค่าในตน ทักษะที่มีต่อตนเองในด้านบวก **3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ** คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทางกายภาพ (เป็นการวางแผนทำงานร่วมกันของครูและบุคคลในชุมชน) และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย **ปัจจัยที่สนับสนุน** คือ 1) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ และ 2) สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก **ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค** คือ 1) การขาดกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างครูศูนย์พัฒนาเด็กและครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 2) การขาดความตระหนักถึงสำคัญของภูมิปัญญา และ 3) สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

เด็กปฐมวัยที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนเขมรถิ่นไทยด้วยการรับรู้วัฒนธรรมด้านสังคม ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชนทรัพยากรธรรมชาติในสภาพแวดล้อมจริง

คำสำคัญ: การสร้างพลัง, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, การอบรมเลี้ยงดู, กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

Abstract

Project Code : MRG5280168

Project Title :

THE IMPLEMENTATION OF THE LOCAL WISDOM EMPOWERMENT THEORY
IN DEVELOPMENT OF NORTHERN-KHMER CHILD REARING CULTURAL
TRANSMISSION PROCESS PRACTICING IN COMMUNITY LEARNING
RESOURCE AND CHILD CARE CENTER OF MUANG SURIN
SAMRONG SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION

Investigator : Assistant Prof. Tipchutha Subhimaros

Early Childhood Education Program,

Faculty of Education, Surindra Rajabhat University

E-mail Address : tipchuthas@yahoo.com, tipchuthaka@hotmail.com

Project Period : March 2009 - March 2011

The objectives of this research were: 1) to study the result of the participatory action research and 2) to study factors related in the implementation of the local wisdom empowerment theory in development of Northern-Khmer child rearing cultural transmission process practicing in community learning resource and child care development center of Muang Surin subdistrict administration organization.

The first phase findings comprised six stages of empowerment procedures: 1) participatory community learning resource appraisal; 2) defining stakeholders' needs; 3) empowerment via group learning experience; 4) developed learning materials and field study; 5) reflection and knowledge exchanged dialogue; and 6) participatory evaluation. Empowerment evaluations were: 1) empowerment process such as; supporting local teachers for participating in making decisions, goal specifications and work plans; created work groups with good attitude, and systematic work plans, 2) empowerment outcomes such as: 1) satisfaction, achievement, self-confidence, self-esteem and self-efficiency and 3) empowerment consequences such as: physical changes and self-attitude changes. Supported factors were: 1) physical condition of the CCR 2) readiness of local wisdom teachers to transmit knowledge, and 3) the mechanism to move participatory learning activities. Obstacle factor was economical condition of the community.

The second phase findings comprised six stages of empowerment procedures: 1) participatory child care center appraisal; 2) defining stakeholders' needs; 3) empowerment via group learning experience; 4) developed learning kits and field study; 5) reflection and

knowledge exchanged dialogue; and 6) participatory evaluation. Empowerment evaluations were: 1) empowerment process such as; supporting to succeed practices followed the aim of the teachers in child care center; facilitating the participants to develop their knowledge and skills, participating in making decisions, goal specifications and work plans, 2) empowerment outcomes such as: 1) achievement and self-esteem and 3) empowerment consequences such as: physical community changes and self-attitude changes. Supported factors were: 1) readiness of local wisdom teachers and local teachers to transmit knowledge, and 2) physical condition of the child care center. Obstacle factors were: 1) depleted of the mechanism to move learning activities of teachers in child care center and local wisdom teachers 2) depleted awareness of the wisdom, and 3) physical condition of the child care center. After the empowerment process the children demonstrated their self-understanding in observing their community heritage in cuisine and tradition.

Keywords: local wisdom empowerment theory / child rearing /
cultural transmission process

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ก
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
คำถามการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
ฐานแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยในวิถีชีวิตชุมชน	
และการพัฒนาเด็กปฐมวัย.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาในวิถีชีวิตชุมชน.....	8
การพัฒนาเด็กปฐมวัยในบริบทสังคมวัฒนธรรม.....	10
แนวคิดทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเด็ก.....	10
หลักการทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก.....	12
พัฒนาการและความเข้าใจตนเองของเด็กปฐมวัย.....	13
การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย	
เขมรถิ่นไทย.....	17
กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม.....	17
การอบรมเลี้ยงดูเด็ก.....	22
วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย.....	24
ประเพณีพิธีกรรมของชาวเขมรถิ่นไทยตามปฎิทิน.....	26

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย เขมรถิ่นไทย.....	29
แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้จากประสบการณ์	32
แนวคิดทฤษฎีการสร้างพลังและการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน....	34
แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	45
แหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	47
ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	47
ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	48
ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	52
บทบาทในการให้การศึกษาของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	54
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.....	57
หลักการและแนวคิดการจัดการศึกษา ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.....	57
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.....	59
เป้าหมายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.....	63
มาตรฐานการดำเนินงาน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.....	64
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	66
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	76
ระยะที่ 1 การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดู เด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	78
ระยะที่ 2 การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดู เด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก.....	79
การประเมินกระบวนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	80
ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2.....	81
วิธีการและเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม.....	81
การเก็บข้อมูล การสรุปและประมวลผล.....	82
การตรวจสอบข้อมูล.....	82

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	83
การนำเสนอผลการวิจัย.....	84
4 การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน.....	85
5 การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก.....	121
6 สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	151
เอกสารอ้างอิง.....	160
ภาคผนวก.....	168
ภาคผนวก ก.....	169
ภาคผนวก ข.....	172
ภาคผนวก ค.....	174
ภาคผนวก ง.....	180
ภาคผนวก จ.....	199
ภาคผนวก ฉ.....	204
ภาคผนวก ช.....	207
ภาคผนวก ซ.....	307
ภาคผนวก ฌ.....	230
ภาคผนวก ฎ.....	231
ภาคผนวก ฏ.....	256
ภาคผนวก ฐ.....	258
ประวัติผู้วิจัย.....	270

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

2.1	ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยสุรินทร์.....	28
-----	---	----

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
2.1 วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ โคล์บ และ ฟราย.....	33
2.2 องค์ประกอบของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	44
2.3 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบริหารจัดการโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รูปแบบที่ 1....	62
2.4 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบริหารจัดการโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รูปแบบที่ 2....	63
3.1 แผนภูมิแสดงกระบวนการวิจัย.....	77

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
4.1 แผนที่จังหวัดสุรินทร์.....	86
4.2 แผนที่แสดงให้เห็นตำบลต่างๆ ในอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.....	87
4.3 แผนที่แสดงสิ่งปลูกสร้างในศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติदेักรักป่า.....	89
4.4 การลงพื้นที่และสรุปรายงานผลการเก็บข้อมูลแหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา ในตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.....	103
4.5 ตัวอย่างภาพสรุปรายงานผลการเก็บข้อมูลแหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา ในตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (1)	104
4.6 ตัวอย่างภาพสรุปรายงานผลการเก็บข้อมูลแหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา ในตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (2)	105
4.7 การประชุมกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	106
4.8 ร่วมกันเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และกำหนดจุดในการวางหุ่นสัตว์ชนิดต่างๆ.....	108
4.9 การประชุมกลุ่มย่อย วางแผนจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก.....	109
4.10 การจัดกิจกรรมสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 15 ฐาน ในป่าใหญ่ ให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ และสื่อที่ใช้ประกอบฐานต่างๆ	110
4.11 การจัดกิจกรรมบรรยายให้ความรู้และสาธิตเกมเรียนรู้ธรรมชาติ (nature game).....	110
4.12 ดำเนินการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กปฐมวัยในชุมชน ร่วมกับนักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาศาสตร์ มหาวทิยาลัยราชภัฏสุรินทร์.....	111
4.13 การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันของผู้เข้าร่วมวิจัย.....	113
4.14 เด็กปฐมวัยมีการรับรู้วัฒนธรรมทางภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ.....	114
4.15 เด็กปฐมวัยมีการรับรู้วัฒนธรรมทางภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ.....	117
4.16 เด็กปฐมวัยมีการรับรู้วัฒนธรรมทางภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ.....	116
5.1 แสดงที่ตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเดักรักป่าบ้านแสงพันธ์.....	122
5.2 สภาพภายในและภายนอกศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเดักรักป่าบ้านแสงพันธ์ ปี 2552.....	123
5.3 ประชุมเตรียมผู้เข้าร่วมวิจัยก่อนศึกษาดูงานการจัดการศึกษาปฐมวัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.....	126

ภาพที่	หน้า
5.4 ศึกษางานการจัดการศึกษาปฐมวัยโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.....	127
5.5 ศึกษางานการจัดการศึกษาปฐมวัย สถานรับเลี้ยงเด็กปฐมวัย พีระยา นาวัน ศูนย์อยุธยา.....	127
5.6 สะท้อนความคิดจากการศึกษางานด้วยการสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ.....	128
5.7 การสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการกับครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่า.....	132
5.8 การสนทนากลุ่ม ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ณ ห้องประชุม องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.....	133
5.9 การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน” ให้ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้ง 4 แห่ง.....	134
5.10 สาธิตการจัดประสบการณ์ หน่วย “เรารักษ์ธรรมชาติ : เรารักต้นไม้”.....	137
5.11 การสะท้อนความคิด สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้หลังปฏิบัติการกิจกรรมการสร้างพลัง...	139
5.12 ชาวบ้านร่วมแรงสร้างรั้วและป้ายให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์.....	144

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

การถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นพลังขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม และเป็นฐานแห่งการจัดการศึกษา และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ ความสามารถและทักษะที่สำคัญมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการสานต่อเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน การถ่ายทอดและการสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้น เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชนมากกว่าในโรงเรียน เพราะชีวิตในครอบครัวและชุมชนมีลักษณะเป็นธรรมชาติ เป็นจริงและเป็นประสบการณ์ตรงที่เด็กได้เรียนรู้ ซึมซับรับเอาได้มากกว่าการเรียนรู้เนื้อหาในหนังสือ ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตตลอดเวลา จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการสืบทอดวัฒนธรรมตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะบทบาทของบิดามารดาและวงศาคณาญาติที่มีต่อการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนบุตรหลาน กระบวนการถ่ายทอดทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ สามารถจะศึกษาได้จากแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อการถ่ายทอด การศึกษากับวัฒนธรรมจึงมีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเนื้อหาของวัฒนธรรม คือ การพัฒนาโดยเป้าหมายและวิธีการในการพัฒนา คือ การพัฒนาวัฒนธรรมเพื่อสร้างทรัพยากรบุคคล ที่สั่งสมและฝึกฝนให้เกิดภูมิปัญญาของชาติต่อเนื่องกันไปในวิถีของสังคม หากการจัดการศึกษามีความเชื่อมโยงกับชีวิต ผู้จัดการศึกษาไม่จำเป็นต้องเป็นนักบริหารหรือนักการศึกษาเท่านั้น แต่ครอบครัว นักจิตวิทยา แพทย์ เพื่อนบ้าน วัด ชุมชน องค์กรเอกชนที่มีความเข้าใจในการพัฒนามนุษย์ ฯลฯ ย่อมมีบทบาทที่จะเข้ามาร่วมจัดการศึกษาสำหรับเด็กแต่ละกลุ่ม ซึ่งต้องการรูปแบบการเรียนรู้เฉพาะกลุ่ม เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสและสิทธิทางการศึกษาเต็มตามศักยภาพของเขาที่จะพัฒนาได้ (สมน อมรวิวัฒน์. 2544 : 160)

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของชุมชนเขมรถิ่นไทยนั้น จะพบเห็นได้ชัดเจน สามารถศึกษากระบวนการได้จากวิถีการปฏิบัติ การสั่งสอน อบรม ที่แสดงถึงความเชื่อของผู้ดูแลเด็ก รวมทั้งประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเหล่านั้น โดยเฉพาะประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต พิธีกรรมในแต่ละช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงสำคัญของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งแต่ละพิธีกรรมมีความสำคัญแตกต่างกันไปตามเหตุผลและจุดมุ่งหมาย เป็นการสร้างขวัญกำลังใจ อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อและศรัทธา ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของชุมชน จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นเครื่องมือทางการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ ตั้งแต่รากฐานในวัยเยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้นอย่างสมบูรณ์ มีจิตสำนึกในความเป็นไทย มีความรักความผูกพันต่อพื้นที่ถิ่นของตน อย่างไรก็ตามปัญหาของการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเขมรถิ่นไทยที่พบในชุมชนตำบลสำโรง ได้แก่ การขาดช่วงของการถ่ายทอดทางภูมิปัญญา รวมทั้งการขาดพื้นที่และโอกาสเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามาสื่อสารเสวนา สนทนาแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง หรือการจัดกิจกรรมเพื่อทบทวนองค์

ความรู้ ซึ่งจะส่งผลให้วัฒนธรรมที่คนในชุมชนต้องการให้มีการถ่ายทอดเพื่อให้ลูกหลานได้สืบสานต่อไปนั้นสามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและพัฒนาวิธีการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย

แนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย องค์ประกอบของการสร้างพลัง ได้แก่ แนวคิดและหลักการ วัตถุประสงค์ ความรู้พื้นฐาน และ ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีขั้นตอนการสร้างพลัง ดังนี้ 1) การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม 2) การระบุความต้องการของชุมชน 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชน 4) การสร้างหน่วยการเรียนรู้ 5) การทดลองใช้หน่วยการเรียนรู้ 6) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ และ 7) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ และประเมินผลการสร้างพลัง กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยจำแนกองค์ประกอบออกเป็น 5 ด้าน คือ 1) จุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดวิธีการดูแลเด็ก ด้วยความรักและทะนุถนอม 2) องค์ความรู้ เนื้อหาวัฒนธรรมทั้งด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ ได้แก่ 2.1) องค์ความรู้ด้านขั้นตอนและอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธี 2.2) องค์ความรู้ด้านคติและความเชื่อ 3) คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอด ได้แก่ การเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญในองค์ความรู้และเนื้อหาวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้นำทางธรรมชาติของชุมชน ส่วนคุณลักษณะของผู้รับการถ่ายทอด มีทั้งการถ่ายทอดให้ลูกหลานภายในครอบครัวและถ่ายทอดให้คนอื่นในชุมชนที่มีความสนใจเรียนรู้ 4) วิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอด มีลักษณะเป็นมุขปาฐะ การแสดงวิธีการให้ผู้เรียนจดจำ การทดลองทำด้วยตนเอง การให้เลียนแบบจากผู้ถ่ายทอดและการให้เรียนรู้แบบครูพักลักจำ ส่วนสื่อที่ใช้ ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อกิจกรรมและสื่อวัสดุ 5) การประเมินผลกระบวนการถ่ายทอด เป็นการประเมินอย่างไม่เป็นทางการ ด้วยการสังเกตและให้คำแนะนำ (ทิพจุฑา สุภิมารส. 2550) งานวิจัยเรื่องดังกล่าวมีข้อสังเกตในประเด็นการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดู ระบุไว้ว่า การศึกษาพัฒนาการด้านความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนของเด็กปฐมวัยนั้น เป็นการศึกษาถึงการรับรู้เกี่ยวกับตนเองของเด็กที่เกิดจากประสบการณ์และการหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรมรอบตัว ระดับของพัฒนาการด้านความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเป็นพื้นฐานของการพัฒนาไปเป็นมโนภาพแห่งตนของเด็กและความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งช่วงอายุของเด็กที่เหมาะสมในการศึกษา ควรจัดสำหรับกลุ่มเป้าหมาย เด็กปฐมวัย ระดับชั้นอนุบาล (อายุ 4-6 ปี) แต่ด้วยรูปแบบของกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยต้องนำเด็กออกจากโรงเรียนในระบบ เพื่อผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมในชุมชนตามแนวการจัดการศึกษาทางเลือก ทำให้มีข้อพึงระวังและข้อห่วงใยจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย จึงกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่เด็กปฐมวัย ช่วงอายุ 7 ปี ซึ่งกำลังเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อนำผลการวิจัยมาศึกษาในบริบทที่แตกต่างออกไป และนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น คือ เด็กปฐมวัยช่วงอายุ 3-5 ปี กำลังศึกษาในศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย องค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งนี้ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทฤษฎีสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถปรับใช้ได้เหมาะสม

กับหลายบริบท เป็นแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งตรงตามความต้องการของชุมชนในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่พัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย

การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในงานวิจัยนี้ เป็นกระบวนการซึ่งผู้วิจัยทำงานร่วมกับผู้เข้าร่วมวิจัย นักพัฒนา นักวิชาการ ครูชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเด็กปฐมวัยในชุมชน ดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในพื้นที่ที่ศึกษาทั้ง 2 บริบท ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนของเด็กปฐมวัย และเป็นการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาปฐมวัย ตลอดจนเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเพื่อถ่ายทอดสู่เด็กที่จะเป็นอนาคตของประเทศชาติ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัย เรื่อง “การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
3. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

คำถามการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ มีคำถามวิจัย คือ

1. การดำเนินงานด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตามขั้นตอนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น มีผลการดำเนินงานอย่างไร (ผ่านการประเมินผลการสร้าง

พลัง โดยประเมินจาก 3 มิติ คือ 1) กระบวนการสร้างพลัง 2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง และ 3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลัง) เด็กปฐมวัยที่ผ่านกระบวนการ มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และชุมชนเขมรถิ่นไทยอย่างไร

2. การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กนั้น มีปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

3. องค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีองค์ความรู้ใดบ้างที่สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการวิจัยหรือการปฏิบัติต่อยอดของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือหน่วยงานอื่น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 1 ได้แก่ ผู้วิจัย บุคลากรจากแหล่งการเรียนรู้ชุมชน 2 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 คน ครูชาวบ้าน 4 คน และเด็กปฐมวัยในชุมชน อายุ 3-5 ปี 4 คน ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 2 ได้แก่ ผู้วิจัย ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 12 คน ครูชาวบ้าน 8 คน และ เด็กปฐมวัย อายุ 3-5 ปี ซึ่งกำลังเรียนอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 30 คน

2. การวิจัยนี้ เป็นการศึกษากระบวนการในการใช้แนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

3. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ชุมชนที่มีประชากรชาวเขมรถิ่นไทยโดยเชื้อสายอาศัยอยู่มากกว่าร้อยละ 80 และ คนในชุมชนใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยเป็นภาษาพื้นถิ่น ในชุมชนมีกระบวนการสืบทอด ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม มีประวัติศาสตร์ชุมชนเพียงพอที่จะมีเรื่องบอกเล่าที่สร้างระบบคุณค่าต่อคนในชุมชน มีกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย เช่น ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม คำสอน นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นต้น และ เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เป็นแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ เช่น วัด ศูนย์การเรียนรู้ ฯลฯ

ฐานแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามแนวคิดทางมานุษยวิทยา ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม มองวัฒนธรรมเป็นการปรับตัว เป็นระบบหนึ่งของพฤติกรรมที่ถ่ายทอดทางสังคมและเชื่อมโยงคนในชุมชนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เฉพาะ เป็นประสบการณ์ในสภาพเงื่อนไขที่เป็นจริง ทั้งด้านกายภาพ สังคม และจิตสำนึกทางสังคมของมนุษย์ เป็นทั้งความหมายและระบบคุณค่าของคนกลุ่มหนึ่ง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ถ่ายทอดสืบเนื่องกันมา มีระบบคิดแฝงอยู่ การปรับตัวทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือกลุ่มคนอื่น เป็นการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเอง มีการให้คุณค่า มีกระบวนการและขั้นตอนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้น กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม จึงหมายถึง การให้คุณค่าและการปฏิบัติตน ที่แสดงให้เห็นขั้นตอนและกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ (กาญจนา แก้วเทพ. 2539 ; อมรา พงศาพิชญ์, 2541 ; อมรา พงศาพิชญ์. 2543)

2. การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลสองคนขึ้นไป ประกอบด้วยบุคคลที่เป็นผู้สร้างพลัง และผู้ที่ได้รับการสร้างพลัง เพื่อปรับเปลี่ยนและพัฒนาทักษะการมีส่วนร่วม โดยประยุกต์ใช้หลักปรัชญา หลักการเรียนรู้ หลักการสอน สนับสนุนการใช้ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ส่งเสริมความเชื่อในความสามารถของตนเอง และความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เพิ่มพูนความรู้สึกลำบากในคุณค่าของตนเอง ความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง และความรู้สึกว่าตนเองมีพลัง สามารถควบคุมความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของตนเองได้ โดยการวิเคราะห์กลุ่ม การร่วมระบุมปัญหา การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา ใช้วิธีการสะท้อนกลับ การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ (ทิพจุฑา สุภิมารส. 2550)

3. แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดจากการกระทำ เป็นกระบวนการของวงจรแห่งการเรียนรู้ที่เกิดในตัวผู้เรียนโดยเริ่มจากการรับรู้ปัญหา หาทางแก้ปัญหา ลองทำ จนเกิดประสบการณ์จากผลของการกระทำ และสร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอนของประสบการณ์การเรียนรู้ การสังเกตและการไตร่ตรอง การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด และการตรวจสอบและการบูรณาการ (Craig. 1997; Knowles. 1984)

4. พัฒนาการความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กปฐมวัย เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ต้องเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในระดับที่สูงขึ้น การรับรู้เกี่ยวกับตนเองของเด็กที่เกิดจากประสบการณ์ การหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้เด็กแสดงพฤติกรรมด้านภาษาที่ใช้สื่อความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมของตน ด้านเชื้อสายแสดงถึงลักษณะของเขมรถิ่นไทย และด้านการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชนของตน (สุธารา โยธจันทร์. 2541)

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ผลการศึกษาวิจัยเป็นประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ในเรื่องแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งนักวิชาการ นักวิจัยสามารถนำไปสู่การศึกษาวิจัยเพื่อต่อยอดทางวิชาการต่อไป
2. ผลการวิจัยมีประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดต้นแบบของการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งได้แก่ ครูภูมิปัญญาชาวบ้านต้นแบบ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กต้นแบบ และแหล่งการเรียนรู้ชุมชนต้นแบบ
3. ผลการวิจัยมีประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งตรงตามความต้องการของชุมชนในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่พัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสมสำหรับเด็กช่วงอายุ 3-5 ปี อันเป็นปัจจัยสำคัญไปสู่ความสำเร็จในการปฏิรูปการศึกษาตามแนวเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economy) และเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยนี้ จะทำให้เกิดประสิทธิผลในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาระดับปฐมวัย เป็นปัจจัยสำคัญไปสู่ความสำเร็จในการปฏิรูปการศึกษา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัย ในหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยในวิถีชีวิตชุมชนและการพัฒนาเด็กปฐมวัย
 - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาในวิถีชีวิตชุมชน
 - 1.2 การพัฒนาเด็กปฐมวัยในบริบทสังคมวัฒนธรรม
 - 1.2.1 แนวคิดทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเด็ก
 - 1.2.2 หลักการทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก
 - 1.2.3 พัฒนาการและความเข้าใจตนเองของเด็กปฐมวัย
2. การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
 - 2.1 กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม
 - 2.2 การอบรมเลี้ยงดูเด็ก
 - 2.3 วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
 - 2.4 ประเพณีพิธีกรรมของชาวเขมรถิ่นไทยตามปฎิทิน
 - 2.5 กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
 - 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้จากประสบการณ์
 - 2.7 แนวคิดทฤษฎีการสร้างพลังและการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - 2.8 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
3. แหล่งการเรียนรู้ชุมชน
 - 3.1 ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
 - 3.2 ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
 - 3.3 ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
 - 3.4 บทบาทในการให้การศึกษาของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
4. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - 4.1 หลักการและแนวคิดการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - 4.2 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - 4.3 เป้าหมายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - 4.4 มาตรฐานการดำเนินงาน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยในวิถีชีวิตชุมชนและการพัฒนาเด็กปฐมวัย

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาในวิถีชีวิตชุมชน

การศึกษาเป็นการเรียนรู้ของบุคคลที่เป็น “กระบวนการ” ซึ่งเกิดขึ้นตลอดเวลา เกิดขึ้นด้วยตัวเอง หรือเกิดจากการเรียนรู้จากผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เกิดการสั่งสมความรู้ ทักษะ ค่านิยม ฯลฯ เกิดศักยภาพในการดำรงชีวิตทั้งด้านกายภาพและจิตใจ เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม สามารถพัฒนาตนเองและสังคม แก้ไขปัญหาต่างๆ และสามารถถ่ายทอดความรู้ที่ได้นั้นไปสู่ผู้อื่นได้ การศึกษาของชุมชน มีแหล่งให้การศึกษาเรียนรู้รอบตัวทั้งในครอบครัว ชุมชน ต่างชุมชน วัด ธรรมชาติ ฯลฯ จากผู้ถ่ายทอด ได้แก่ ผู้อาวุโส คนในครอบครัว พระ ครู ช่าง ผู้ชำนาญงานเฉพาะด้าน ผลงานศิลปกรรม สิ่งประดิษฐ์ เทคโนโลยี ธรรมชาติ ฯลฯ จากฐานการเรียนรู้ส่วนมากที่มาจากบุคคลและธรรมชาตินี้ ช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้ผ่านจริยธรรม สามารถสัมพันธ์กับบุคคลและธรรมชาติในลักษณะการเอื้ออาทรและการพึ่งพากัน การศึกษาของชุมชนนั้น เนื้อหาการเรียนรู้จะถูกกำหนดตามความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียนและชุมชนเป็นหลัก เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เป็นเนื้อหาเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม หวังผลเพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริงในด้านต่างๆ การเรียนรู้เนื้อหาเป็นการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวม ผู้เรียนจะเรียนรายวิชาต่างๆ ตามความจำเป็นของชีวิต เช่น จิตวิทยา พุทธศาสตร์ นิเวศวิทยา เศรษฐศาสตร์ การจัดการ ฯลฯ ทุกเนื้อหามีการทดสอบ ประเมินผลด้วยการปฏิบัติจริง เนื้อหาการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสอน การสังเกต การปฏิบัติ การเลียนแบบ การอ่าน การฟัง การถาม การวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยน ฯลฯ เนื้อหาที่มีความหลากหลายและยืดหยุ่นตามความเหมาะสม ผู้เรียนและผู้สอนช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ทุกด้าน เกิดเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่ช่วยให้ชุมชนแต่ละแห่งดำรงอยู่ได้

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามวิถีชุมชนนี้ได้มีการศึกษาในกรณีของประเทศแอฟริกาตะวันออก พบว่า การนำภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษาต้องจัดในรูปของการศึกษาชุมชน ผลการศึกษาได้แนวทางในการส่งเสริมและพัฒนา ดังนี้

1) หลักการจัดการศึกษาในวิถีชุมชนเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้านสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน รูปแบบการจัดการศึกษา มีรูปแบบแตกต่างกันไปตามยุคสมัย แต่ปรัชญาในการจัดการศึกษายังคงยึดหลักการเดิม คือ การเชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ คือ

- 1.1) การถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นมิติสำคัญของการศึกษาในวิถีชีวิตชุมชน
- 1.2) การศึกษาชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม
- 1.3) การศึกษาในวิถีชุมชนเป็นฐานแห่งการศึกษาตามอัธยาศัย

2) การประยุกต์การศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนในปัจจุบัน สามารถนำไปประยุกต์และขยายผลในการพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชนได้ โดยมีประเด็นการพิจารณา การจัดการศึกษาในวิถีชุมชนเชิงสถาบันการศึกษา การจัดการศึกษาในวิถีชุมชนวงจรชีวิต และ การศึกษาในชีวิตชุมชนเชิงห่วงชีวิต

3) การศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนเชิงบริบทสังคมเป็นการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมทางจิตใจและธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น

4) การจัดหลักสูตรการศึกษาในวิถีชุมชน จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบในด้านวัฒนธรรม ค่านิยมของสังคม ซึ่งได้แก่ ประเพณีและความเชื่อ องค์ประกอบด้านวงจรชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม ด้านแบบอย่างทางอุดมการณ์ของชายหญิง และด้านเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541)

กล่าวโดยสรุป การศึกษาของชุมชนจะต้องไม่ทำให้เกิดการแตกแยกขึ้นในวิถีชุมชนในท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของตน และการเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมในการศึกษาทุกระบบอย่างผสมกลมกลืน

การทำความเข้าใจบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษา จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ต่อการศึกษาใหม่ ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นการศึกษาในมุมกว้าง ไม่ยึดติดกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ชุมชนให้คุณค่าต่อการศึกษาว่า การศึกษานั้น คือ การเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสัมผัสสัมผัสได้ และสามารถนำมาประโยชน์ในการดำรงชีวิต การให้ความหมายต่อการศึกษาได้อย่างเต็มที่ เพราะการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งทั้งในโรงเรียน ทุ่งนา ศาลาวัด บริษัท ห้างร้าน เป็นการเรียนรู้ที่ไม่ถูกจำกัดด้วยเนื้อหา เวลาและสถานที่ (วิมลลักษณ์ ชูชาติ. 2540) นอกจากนี้ การที่ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต เพราะการจัดการศึกษาของชุมชนมิได้เกิดขึ้นลอยๆ เหมือนอย่างการศึกษาในระบบในโรงเรียน แต่เป็นการศึกษาที่มีรากฐานมาจากชุมชน

รากฐานสำคัญของชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของการเรียนรู้ มี 3 อย่าง ได้แก่ คน ความรู้ และ ทรัพยากร คน ประกอบด้วยผู้รู้ หรือนักปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน หรือองค์กร และผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน ความรู้ ประกอบด้วยความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา ความรู้ทางวิชาการ หรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมและพัฒนาขึ้น ส่วนทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง ทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

นอกจากนี้แล้ว การจัดการศึกษาของชุมชนยังมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง คือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์วางอยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมสังคมของชุมชน รูปแบบการเรียนรู้จึงเรียบง่ายเป็นธรรมชาติและสอดคล้องกับแนวทางการดำรงชีวิตในชุมชน ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและยอมรับจากผู้เรียน ตลอดจนชาวบ้านทั่วไปในชุมชน เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้เป็นผู้รู้หรือผู้นำทางอาชีพ พิธีกรรม และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเท่านั้น แต่ยังเป็นแบบอย่างให้กับคนทั่วไป กระบวนการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์หรือการเรียนรู้ของชุมชนจึงไม่ได้มุ่งเฉพาะตัวความรู้หรือเทคนิค แต่รวมถึงแนวคิด ศีลธรรมและจริยธรรมหรือเรียนรู้จากวิถีชีวิตของผู้รู้ เป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมไม่แยกเป็นส่วนๆ

1.2 การพัฒนาเด็กปฐมวัยในบริบทสังคมวัฒนธรรม

การศึกษาปฐมวัยเป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดูแล และการศึกษาที่จัดให้กับเด็กแรกเกิดถึงอายุ 8 ปี การศึกษาอนุบาลจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาปฐมวัย เป็นการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกาย ความคิด สติปัญญา สังคม และอารมณ์ เดิมการศึกษาอนุบาลเป็นรูปแบบของการศึกษาสำหรับเด็กเล็กที่รัฐจัดขึ้นเพื่อสนองตอบสังคมที่ต้องการให้บุตรหลานได้เข้าโรงเรียน เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการเรียนชั้นประถมศึกษา แต่ภาวะการณ์ต่อมาการศึกษาอนุบาลได้รับการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะทางสังคม มีผลทำให้การศึกษาอนุบาลต้องขยายขอบเขตจาก 3-6 ปี เป็นให้การดูแลและการศึกษาแก่เด็กตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 8 ปี เรียกว่าการศึกษาปฐมวัย (early childhood education) โดยให้หมายถึง การบริการ การดูแลและการให้การศึกษาแก่เด็กจากแรกเกิดถึงอายุ 8 ปี โดยจัดเป็นระบบเดียวกัน เรียกว่า Educare ทำให้การศึกษาเด็กเดิมขยายขอบเขตของการศึกษา ให้ครอบคลุมตั้งแต่การดูแลเด็กทารก การดูแลเด็กเล็ก และโรงเรียนอนุบาล

การจัดการศึกษาจำเป็นต้องมีแนวคิด และหลักการเพื่อกำกับปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ แนวคิดทางการศึกษาเป็นค่านิยมทางการศึกษาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองตรวจสอบความถูกต้องในเชิงเหตุผลและในเชิงปฏิบัติ แนวคิดทางการศึกษาที่สามารถกำหนดความมุ่งหมาย องค์ประกอบและกระบวนการของการศึกษาในอุดมคติ อาจเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาการศึกษา การจะนำแนวคิดทางการศึกษาไปปฏิบัติต้องอาศัยหลักการเป็นตัวเชื่อมระหว่างแนวคิดกับการปฏิบัติโดยกำกับการปฏิบัติให้เป็นไปตามแนวคิด

การศึกษาแนวคิดและหลักการในการจัดการศึกษา จะต้องศึกษาปรัชญาการศึกษา และทฤษฎีจิตวิทยาเพื่อประกอบข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมในการตอบคำถามว่า การศึกษาปฐมวัยในอุดมคติของสังคมคืออะไร เด็กปฐมวัยควรเรียนรู้เพื่ออะไร ควรเรียนอะไร และควรเรียนอย่างไร (บุษบง ต้นติวงศ์. 2537)

1.2.1 แนวคิดทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเด็ก

กุศล สุนทรธาดา และคณะ (2541 : 6-8) ศึกษาทบทวนสถานการณ์และสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย ได้สรุปแนวคิดทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาเด็ก จากงานวิจัยของภาคประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไว้ดังนี้

1) การสำนึกความเป็นไทย โดยยึดสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นรากฐานความมั่นคงของชาติ

2) ความประพฤติดีของเด็กไทย โดยยึดแนวปฏิบัติตามลักษณะของสมบัติผู้ดี วัฒนธรรมไทย ถือเอาความสงบ ความเรียบร้อย และความสำรวมในการแสดงกิริยา วาจาเป็นหลักใหญ่ ซึ่งตรงกับหลักพุทธศาสนาที่ว่า “เป็นผู้ประพฤติดีทั้งกาย วาจา ใจ” คือ มีกิริยา วาจา อ่อนหวาน นุ่มนวล สุภาพเรียบร้อย มีความซื่อสัตย์สุจริต

3) การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่มีค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรม เป็นพื้นฐาน ค่านิยมที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่让孩子ได้รับรู้ ได้แก่ การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นพวก การช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้อเฟื้อแบ่งปัน การเคารพผู้ใหญ่ การทำบุญด้วยหวังผลให้ร่มเย็นเป็นสุข ความผูกพันต่อบรรพบุรุษ การกินอยู่ที่เรียบง่าย เป็นต้น

4) การอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยรักและถนอม ในวิถีการดำเนินชีวิตแบบไทย พ่อแม่เลี้ยงดูเด็กด้วยวิธีธรรมชาติ เด็กอ่อนจะได้กินนมแม่ มีการสัมผัสทางกาย เช่น การโอบอุ้ม การจุมพิตหลัง ให้นอนหนุนตัก เข่งล้อม อาบน้ำแต่งตัวให้ บ้วนข้าว เวลานอนก็นอนกับพ่อแม่ นอกจากนี้ ยังมีการสัมผัสทางวาจา ทำทาง เช่น การหยอกล้อ เล่านิทาน หัวเราะ ร้องเพลงให้ฟัง ตักเตือน เมื่อโตขึ้นเด็กก็ยังอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ คอยระวังไม่ให้เกิดอันตราย ความใกล้ชิดทำให้เด็กรู้สึกปลอดภัย ได้เรียนรู้ทางสังคม การปรับตัว ได้เรียนรู้จากพฤติกรรมและความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ ได้รับรู้ถึงความรู้สึกรักและห่วงใย ความผูกพันระหว่างลูกกับพ่อแม่มีความลึกซึ้ง ลูกจึงมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ทดแทนพระคุณพ่อแม่โดยการดูแลยามแก่เฒ่า

5) วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กไทย ได้แก่ วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ศิลปะ ดนตรี-นาฏศิลป์ เครื่องเล่นและการละเล่นต่างๆ เป็นต้น โดยเฉพาะการเล่น เป็นกิจกรรมที่เด็กชอบ และได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันเป็นเนืองนิจ การเล่นของเด็กได้รับการวิเคราะห์แล้วว่าก่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาการ การแสดงออก

6) วัฒนธรรมด้านภาษา เนื่องจากคนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน มักมีการสวดแทรกภาษาไว้ในการเล่นต่างๆ เช่น บทสวดมนต์ (เล่นงูกินหาง) คำคล้องจอง (เล่นรีรีข้าวสาร) และนิทานพื้นบ้านซึ่งสะท้อนความคิดความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีต เด็กไทยได้รับการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของภาษาไทยเพื่อจรรโลงวัฒนธรรมการละเล่นต่างๆ ไว้

7. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและจิตวิญญาณ เด็กไทยเติบโตขึ้นท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เด็กได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ผิวกายสัมผัส เกิดความรู้ความเข้าใจจากการทดลองสัมผัสสัมผัส ทำให้เด็กสามารถปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เพราะวิถีวัฒนธรรมไทยผูกพันกับธรรมชาติและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจสติปัญญา บุคลิกภาพและสังคมของเด็กอยู่มาก การได้ใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางด้านจิตวิญญาณที่ผู้ใหญ่จัดไว้ในวิถีชีวิตไทย ช่วยให้เด็กได้เรียนรู้การปรับตัวและค่านิยมต่างๆ ในการดำเนินชีวิต

8) วงศาคณาญาติ สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากลักษณะของครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติยังมีอยู่มาก นอกจากพ่อแม่ซึ่งมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ญาติผู้ใหญ่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ ยังมีส่วนในการอบรมเลี้ยงดู โดยเฉพาะยาย เป็นผู้เลี้ยงดูเด็กอย่างใกล้ชิด เมื่อแม่มีความจำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้าน พี่ทั้งหญิงและชายมักจะได้รับมอบหมายให้ดูแลน้อง เด็กได้กิน นอน เล่นและออกกำลังกาย ช่วยทำงานบ้านร่วมกับผู้ใหญ่เสมอ นอกจากนี้เพื่อนบ้านที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ก็อาจได้รับความไว้วางใจให้ดูแลลูกแทน ทำให้เด็กได้เรียนรู้วิถีชีวิตในสังคม

1.2.2 หลักการทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเด็ก

ทศนา แหมมณี และคณะ (2536 : 50-53) กล่าวถึง หลักการทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเด็กในหลักการและรูปแบบการศึกษาตามวิถีชีวิตไทยไว้ ดังนี้

1) การอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยความรัก ให้การสัมผัสโอบกอด ดูแลเอาใจใส่ พุดคุยด้วยความรัก ความเอ็นดู และดูแลความปลอดภัยให้กับเด็ก เป็นวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ที่ช่วยให้เด็กเติบโตอย่างมีความสุขทั้งกายและใจ จึงควรส่งเสริมให้พ่อแม่และผู้เลี้ยงดูเด็กทั้งหลายให้เห็นคุณค่าและนำไปปฏิบัติ

2) วงศาคณาญาติยังมีส่วนในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก การพัฒนาเด็กจึงต้องเห็น ความสำคัญของวงศาคณาญาติ ควรส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและวงศาคณาญาติ รวมทั้งสร้างความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

3) การฝึกให้เด็กเป็นผู้มีจิตใจดีมีสง่า มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีสัมมาคารวะ ทั้งทางกาย วาจา ใจ จะช่วยให้เด็กมีความประพฤติที่เหมาะสมทั้งทางด้านคุณธรรมและสังคม

4) ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ควรส่งเสริมค่านิยมของการเป็น “เด็กดี” อันได้แก่ ความเป็นผู้มีมารยาทดี รู้จักกาลเทศะ มีความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด รู้จักช่วยเหลือและ แบ่งปันอันจะทำให้เด็กเป็นที่รักของบุคคลทั่วไป

5) การแต่งกายแบบไทยเป็นเอกลักษณ์ของชาติ โดยเฉพาะการแต่งกายแบบ ท้องถิ่น เด็กจึงควรได้รับการจูงใจให้เห็นความงามของการแต่งกายแบบไทย ตามโอกาสที่เหมาะสม

6) ศิลปะไทย เช่น วาดภาพ ระบายสี ปั้น แกะสลัก สถาปัตยกรรมที่ปรากฏเป็น ที่อยู่อาศัย หรือศาสนสถานต่างๆ รวมทั้งการตกแต่งแบบไทย มีคุณค่าทั้งทางด้านจิตใจและ ประโยชน์ใช้สอย เด็กจึงควรได้รับการโน้มน้าวให้เห็นความงามของศิลปะไทย โดยเฉพาะศิลปะ ไทยในท้องถิ่น

7) ดนตรีและนาฏศิลป์ เป็นสิ่งจรรโลงใจให้เป็นสุข สนุกสนาน แต่ละท้องถิ่น มีเครื่องดนตรีและนาฏศิลป์ เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นของตน เด็กจึงควรได้รับการปลูกฝังให้ ชื่นชมในความไพเราะของดนตรีท้องถิ่น และความงามของนาฏศิลป์ท้องถิ่น

8) เครื่องเล่นและการเล่นของเด็ก เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและ ช่วยขยายวงประสบการณ์ชีวิตแก่เด็กอย่างยิ่ง เป็นสื่อสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก ผู้ใหญ่ควรเข้าใจ เอาใจใส่ ใช้เครื่องเล่นเป็นเครื่องมือในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

9) เด็กสามารถเรียนรู้ด้วยการเล่นจากสิ่งธรรมชาติรอบตัว เช่น เล่นหมากเก็บ เล่นหม้อข้าวหม้อแกง การพัฒนาเด็กจึงสามารถใช้สิ่งธรรมชาติเป็นสื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้

10) วิธีการเล่น กฎ กติกา ตลอดจนการตัดสินผลการเล่น ส่วนใหญ่มีสาระ ด้านคุณธรรม และสอดแทรกค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ การเล่นจึงมีคุณค่าด้านศีลธรรมด้วย

11) การเล่นของเด็กเป็นการฝึกทักษะทางสังคม ที่เด็กจะได้ฝึกการปรับตัว ฝึกพฤติกรรมกลุ่ม การเล่นจึงเป็นสื่อสำหรับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในด้านการส่งเสริมพฤติกรรมที่ดี และแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

12) การเล่นเกมของไทยสนุกสนานไม่ต้องใช้สิ่งประกอบที่มีราคาแพง สามารถส่งเสริมพัฒนาการของเด็กได้ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ จึงควรนำมาเป็นสื่อในการพัฒนาเด็ก โดยเฉพาะการเล่นในท้องถิ่น

13) ภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติที่ทำให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงถึงความเป็นเจ้าของประเทศอย่างแท้จริง คนไทยจึงควรเห็นความสำคัญและภาคภูมิใจในภาษาของตน นอกจากนี้คนไทยยังเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน การเล่นของเด็กจึงมีภาษาเข้ามาเกี่ยวข้องมาก เช่น มีบทสนทนาโต้ตอบ มีบทร้อง มีคำคล้องจอง ปริศนาคำทาย และยังใช้นิทานในการอบรมเด็ก การพัฒนาเด็กจึงสามารถใช้นิทาน ปริศนาคำทาย รวมทั้งการเล่นและการละเล่นที่มีคุณค่าทางภาษาเป็นสื่อช่วยเสริมภาษาไทยอันเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่มีความสำคัญยิ่ง

14) ในการพัฒนาเด็กควรส่งเสริมบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้เด็กเกิดความรู้สึกคุ้นเคยกับความเป็นไทย เช่น การสงวนรักษาตัวเลขไทยสำหรับบอกจำนวน

15) การจงใจให้เด็กรักชาติ ฝึกปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความมั่นคงของชาติ และปลูกฝังจิตสำนึกของความเป็นไทย

16) วิถีชีวิตไทยผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม เช่น รุกขเทวดา แม่นาค แม่โพสพ เด็กไทยควรได้รับการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการดำรงชีวิต และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมตามวิถีชีวิตที่เคยเป็นมา ซึ่งจะช่วยให้เด็กเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตอย่างผสมกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม

17) เด็กเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงทำให้จิตใจอ่อนโยน การพัฒนาเด็กจึงต้องให้ความสำคัญต่อการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ และส่งเสริมให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้มาก

18) เด็กไทยเรียนรู้ค่านิยมและบทบาทต่างๆ จากสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณ ที่ผู้ใหญ่จัดไว้ เช่น หิ้งพระ ภาพบรรพบุรุษ พิธีกรรมต่างๆ การจัดสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณให้ส่งเสริมคุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ จึงเป็นวิธีการสำคัญประการหนึ่งในการปลูกฝังค่านิยม และช่วยให้เด็กเรียนรู้บทบาทต่างๆ

1.2.3 พัฒนาการและความเข้าใจตนเองของเด็กปฐมวัย

นิตยา คชภักดี (2543 : 2-3) กล่าวว่า พัฒนาการของมนุษย์จำแนกเป็น 5 ด้าน ได้แก่

1) ด้านร่างกาย (physical / psycho-motor development) หมายถึง ความสามารถของร่างกายในการทรงตัวในอิริยาบถต่าง ๆ และการเคลื่อนไหว เคลื่อนที่ไปโดยการชักกล้ามเนื้อมัดใหญ่ (gross motor) เช่น การนั่ง ยืน เดิน วิ่ง กระโดด เป็นต้น การใช้สัมผัสรับรู้ และการใช้ตาและมือประสานกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ (fine motor adaptive) เช่น การหยิบจับของ การขีดเขียน ปั่น ประดิษฐ์ เป็นต้น

2) ด้านสติปัญญา (cognitive development) หมายถึง ความสามารถในการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ กับตนเอง การรับรู้ รู้จักสังเกต จดจำ วิเคราะห์ การรู้จัก รู้เหตุผล และความสามารถในการแก้ปัญหา ตลอดจนการสังเคราะห์ ซึ่งเป็นความสามารถเชิงสติปัญญาในระดับสูง ซึ่งแสดงออกด้วยการใช้ภาษาสื่อความหมายและการกระทำ ดังนั้นพัฒนาการด้านภาษา (language) และ สื่อความหมาย (communication) กับการใช้ตากับมือทำงานประสานกันเพื่อแก้ปัญหา (fine motor adaptive) จึงมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านสติปัญญา

3) ด้านจิตใจ-อารมณ์ (emotional development) หมายถึง ความสามารถในการรู้สึกและแสดงความรู้สึก เช่น พอใจ ไม่พอใจ รัก ชอบ โกรธ เกลียด กลัว และเป็นสุข ความสามารถในการแยกแยะ ความลึกซึ้งและควบคุมการแสดงออกของอารมณ์อย่างเหมาะสมเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนการสร้างความรู้สึที่ดีและนับถือต่อตนเอง (self-esteem) หรืออัตมโนทัศน์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านสังคมด้วย บางครั้งจึงมีการรวมพัฒนาการทางด้านจิตใจ อารมณ์ กับทางด้านสังคมเป็นกลุ่มเดียวกัน คือ พัฒนาการด้านจิตสังคม (psycho-social development)

4) ด้านสังคม (social development) หมายถึง ความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น มีทักษะการปรับตัวในสังคม คือสามารถทำหน้าที่ตามบทบาทของตน ร่วมมือกับผู้อื่น มีความรับผิดชอบ ความเป็นตัวของตัวเอง และรู้กาลเทศะ สำหรับเด็กหมายความว่ามีความสามารถในการช่วยเหลือตัวเองในชีวิตประจำวัน (personal-social) นอกจากนั้นพัฒนาการด้านสังคมยังเกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านจิตวิญญาณ (spiritual development) คุณธรรม (moral) และเกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านสติปัญญา ทำให้รู้จักแยกแยะความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และความสามารถในการเลือกดำรงชีวิตในทางสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมอีกด้วย

5) ด้านจิตวิญญาณ (spiritual development) หมายถึง ความสามารถในการรู้จักคุณค่าของชีวิต สิ่งแวดล้อม สุนทรียภาพ วัฒนธรรม และการมีคุณธรรม การรู้จักควบคุมตนเองให้มีความอดทนอดกลั้น มีเมตตากรุณา มีความซื่อสัตย์ เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่ดั่งามหลุดพ้นความทุกข์ และการมีสันติสุขในสังคม

ความเข้าใจตนเองของเด็กปฐมวัย

ความเข้าใจตนเอง (self-understanding) หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับตนเองของบุคคลในแง่มุมต่างๆ ที่เกิดจากประสบการณ์และการหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรมรอบตัวบุคคลนั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองในหลายๆ แง่มุมจะส่งผลให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกัน บุคคลที่มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับตนเองย่อมจะแสดงพฤติกรรมที่ถูกต้องและเหมาะสมในสังคมของตน

สุทธรา โยธำจันทร์ (2541 : 42-43) กล่าวว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเป็นพื้นฐานสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้ตั้งแต่เด็กระดับอนุบาล เพราะความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเป็นสิ่งที่ซับซ้อนมาก แต่ละคนมีความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ความ

เข้าใจเกี่ยวกับตนเอง เป็นการรับรู้เกี่ยวกับตนเองของบุคคลในแง่มุมต่างๆ ที่เกิดจากประสบการณ์ และการหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรมรอบตัวของบุคคลนั้น การที่เด็กเรียนรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ต่อจากนั้นจะพัฒนาไปเป็นความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในระดับที่สูงขึ้น อันได้แก่ มโนภาพแห่งตน และการเห็นคุณค่าในตนเองต่อไป

ดังนั้นการศึกษาโลกทัศน์ของเด็กที่มีต่อตนเองและวัฒนธรรมของตน จึงควรต้องศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็ก

กอลนิก และ ชินน์ (Gollnick and Chinn. 1986 อ้างถึงใน สุธารา โยธจันทร์. 2541 : 42-43) กล่าวว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองในเรื่องต่างๆ เช่น อายุ ภาษา เพศ เชื้อสาย การดำรงชีพ ศาสนา และ ความบกพร่องพิเศษ กำหนดความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง สามารถอธิบายแต่ละองค์ประกอบได้ดังต่อไปนี้

1) อายุ เป็นตัวกำหนดสถานภาพและพฤติกรรมที่เหมาะสมกับสถานภาพนั้น เด็กคนหนึ่งอาจเป็นได้ทั้งลูก หลาน พี่และน้อง ซึ่งแต่ละสถานภาพกำหนดความคาดหวังต่อพฤติกรรมที่เหมาะสมแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม

2) ภาษา ใช้สื่อสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ภาษาทุกภาษามีคุณค่า และมีความเหมาะสมอยู่ในตัวเอง ตามเวลา สถานที่ และเหตุการณ์

3) เพศ เด็กเรียนรู้เกี่ยวกับเพศของตนตั้งแต่เล็ก เพศกำหนดความแตกต่างของบทบาท และความคาดหวังของสังคมต่อชายและหญิงในเรื่องต่างๆ เช่น การแต่งกาย การพูด การปฏิบัติตน อย่างไรก็ตามเด็กจะต้องรู้ว่าหญิงและชายก็มีคุณค่าและศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

4) เชื้อสาย คนมีหลายเชื้อสาย เชื้อสายทำให้มนุษย์แตกต่างกันทั้งทางร่างกายและวัฒนธรรม ทุกเชื้อสายมีคุณค่าและทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

5) การดำรงชีพ เป็นตัวกำหนดการดำเนินชีวิต ทำให้คนมีการประพฤติ ปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ละท้องถิ่นจะมีคนที่มีอาชีพ ดำรงสถานภาพตามอาชีพแตกต่างกัน เช่น ข้าราชการ พ่อค้า ช่างนา ทุกสถานภาพของการดำรงชีพมีลักษณะเฉพาะ มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

6) ศาสนา ในชุมชนหนึ่งอาจมีหลายศาสนา เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู ฯลฯ แต่ละศาสนาทำให้คนมีวัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไป แต่ทุกศาสนาก็มีคำสอนที่สอนให้คนปฏิบัติดี ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวงเช่นกัน

7) ความบกพร่องพิเศษ ในที่นี้หมายถึงความบกพร่องในด้านต่างๆ อันเนื่องมาจากความพิการทางด้านร่างกาย เช่น แขน ขา หู ตา และสมอง เป็นต้น ผู้ที่มีความบกพร่องต่างๆ เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ถ้าสังคมให้โอกาส ก็จะสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้

องค์ประกอบของความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างกัน ถ้าทุกคนมีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองอย่างถ่องแท้และแสดงออกมาเป็นลักษณะพฤติกรรมที่แสดงถึง

การตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองได้อย่างเหมาะสม มนุษย์จะมีพลังอย่างมากในการอยู่รอด มีความเข้าใจในท้องถิ่นของตนเอง มีความรักหวงแหนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่างๆ ช่วยกันสืบทอดวัฒนธรรมอันมีค่าในท้องถิ่นของตนเองได้ และสามารถเลือกรับสิ่งต่างๆ จากวัฒนธรรมอื่นได้อย่างมีวิจารณญาณ สามารถแก้ไขปัญหาทางสังคมและแสดงออกต่อสังคมได้อย่างเหมาะสม

แบงก์ส (Banks. 1994 อ้างถึงใน สุธารา โยธจันทร์. 2541 : 43-44) กล่าวว่า พัฒนาการเกี่ยวกับความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเกี่ยวกับเชื้อสาย และวัฒนธรรมมี 6 ระดับ ดังต่อไปนี้

ระดับที่ 1 การที่บุคคลปฏิเสธวัฒนธรรมเดิมของตน (ethnic psychological captivity)

ระดับที่ 2 การที่บุคคลยอมรับและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมของตนเองแต่ปฏิเสธวัฒนธรรมอื่น (ethnic encapsulation)

ระดับที่ 3 การที่บุคคลยอมรับตนเองและมีความเข้าใจถูกต้องในวัฒนธรรมของตน (ethnic identity clarification)

ระดับที่ 4 การที่บุคคลมีทัศนคติและทักษะที่จำเป็นในการมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายในวัฒนธรรมเดียวกับตนและกับคนในวัฒนธรรมอื่น (biethnicity)

ระดับที่ 5 การที่บุคคลมีทัศนคติ ทักษะและมีปณิธานความตั้งใจที่จะมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมของตนและผู้อื่น (multiethnicity and reflective nationalism)

ระดับที่ 6 การที่บุคคลมีความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับวัฒนธรรม มีวิจารณญาณ และทัศนคติที่ดีต่อเชื้อสายและวัฒนธรรมในโลก (globalism and global company)

พัฒนาการของความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองเป็นพลวัต แปรเปลี่ยนและมีหลายแง่มุม ทั้งด้านกว้างในเรื่องของความคิดรวบยอดต่างๆ ที่จะนำไปสู่การเห็นคุณค่าตนเองและผู้อื่น และด้านลึกในเรื่องของกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ รอยแบ่งพัฒนาการแต่ละระดับไม่ชัดเจน การพัฒนาภายในระดับจากระดับหนึ่งไปสู่ระดับหนึ่งเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและใช้เวลานาน จึงจำเป็นต้องมีการสอนตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงวัยผู้ใหญ่

งานวิจัยของ สุธารา โยธจันทร์ (2541 : 8) เรื่อง “การพัฒนาโปรแกรมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กอนุบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” อธิบายระดับของความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง โดยบูรณาการจากการแสวงหาความรู้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การรับรู้และการจำ 2) การเปรียบเทียบ 3) การประเมินค่า และ 4) การถ่ายทอดความรู้ไปใช้ ผู้วิจัยนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในการศึกษาพัฒนาการความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กปฐมวัย ในงานวิจัยนี้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ระดับที่ 1 ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองขั้นการรับรู้และการจำ หมายถึง การที่เด็กรับรู้ จำและเชื่อมโยงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตนเองในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ เป็นความคิดรวบยอดที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของตนเอง

ระดับที่ 2 ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองขั้นการเปรียบเทียบ หมายถึง การที่เด็กบอกความเหมือนและความแตกต่างระหว่างตนเองและผู้อื่นในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ

ระดับที่ 3 ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองขั้นการประเมินค่า หมายถึง การที่เด็ก ตัดสินคุณค่าเกี่ยวกับข้อดี ข้อจำกัดของตนเองและผู้อื่นในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ

ระดับที่ 4 ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองขั้นการถ่ายทอดความรู้ไปใช้ หมายถึง การที่เด็ก ใช้ความรู้จากการประเมินค่าในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ไปแสดงการยอมรับและ ฟังพาอาศัยกันในสถานการณ์ต่างๆ

2. การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

2.1 กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

การถ่ายทอดวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีใช้ระบบที่เกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ซึ่งสมาชิกของ สังคมตกลงกันว่าจะใช้ร่วมกัน มนุษย์ที่อยู่คนละสังคมย่อมจะมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน ข้อตกลงของ แต่ละกลุ่มก็ย่อมจะไม่เหมือนกันและวัฒนธรรมของสังคมจึงไม่เหมือนกัน อาจจะมีบางส่วนที่ คล้ายกันและบางส่วนที่เหมือนกัน แต่เมื่อรวมเป็นระบบสัญลักษณ์แล้วจะพบว่า สังคมที่ต่างกันจะมี วัฒนธรรมที่ต่างกัน การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ การที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไร ควรทำอะไรไม่ควร ในสังคมไทยพ่อแม่สอนลูกให้ไหว้ผู้มีอาวุโสกว่า ผู้น้อยไม่ควรยืนค้ำศีรษะ ผู้ใหญ่ การสอนในลักษณะนี้ นอกจากจะเป็นการสอนถึงพฤติกรรมแล้วยังเป็นการถ่ายทอดระบบ สัญลักษณ์ด้วย การถ่ายทอดวัฒนธรรม คือ การสอนคนรุ่นหลังให้รู้จักระบบสัญลักษณ์ของสังคม ซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าควร จะถือวิธีการประพฤติปฏิบัติแบบใดนั้น มิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุกๆ เรื่อง ข้อตกลงคือ การกำหนดหลักใหญ่ๆ กำหนดแนวความคิดที่สำคัญไว้ เมื่อทุกคนรู้ถึงหลักใหญ่นี้แล้วก็จะ ประพฤติปฏิบัติได้ง่ายขึ้น หลักที่สมาชิกของสังคมยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็ คือบรรทัดฐานและค่านิยม บรรทัดฐาน คือ แนวทางการปฏิบัติ ที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่ ยึดถือ และค่านิยมคือความคิดและแนวปฏิบัติที่สมาชิกของสังคม ส่วนใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เมื่อบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคมเป็นแกนกลางให้สมาชิกของสังคมยึดถือเป็นหลักพฤติกรรม แนวความคิดวิธีการทำงาน ตลอดจนประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ย่อมจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับ ค่านิยมของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติ และเมื่อทุกอย่างสอดคล้องกัน ก็หมายความว่า การถ่ายทอด ทางวัฒนธรรมก็ดำเนินไปได้อย่างไม่มีปัญหา ถึงแม้ว่าการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมอาจจะหมายถึง ว่าลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมได้เปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา แต่ค่านิยมและหลักใหญ่ที่ใช้ เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมก็จะยังไม่เปลี่ยนไป (คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. 2544 : 31-32)

การถ่ายทอดวัฒนธรรมเรียนรู้จากความรู้ของวงศ์ตระกูล สืบสานกันเป็นสังคม สร้างสรรค์ เอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นมรดกอันเกิดจากอัจฉริยภาพและภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

ความรู้ที่เรียนสืบทอดกันมา สานต่อความคิดขึ้นได้เอง เกิดเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดความรู้ทั้งด้านทฤษฎี และปฏิบัติ กระบวนการถ่ายทอดดูได้จากแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอด การเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อการถ่ายทอด

การถ่ายทอดวัฒนธรรม เป็นกระบวนการทางสังคม ไม่ใช่กระบวนการทางชีวภาพ และเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญ จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ ถ้าปราศจากกระบวนการดังกล่าว วัฒนธรรมในอดีตคงหยุดชะงักแค่นั้นไม่มีการสืบทอดต่อไป ทั้งสิ้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมจึง เป็น กระบวนการสื่อความหมาย เพื่อให้มนุษย์เข้าใจเหตุผล เห็นคุณค่า และยึดวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นแบบแผนสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป ดังนั้น การที่เด็กๆ ได้ใช้ชีวิตอยู่ในกระแสวัฒนธรรม ตามแบบแผนความเป็นอยู่ ระเบียบวิธี งานศิลปะที่ปรากฏในท้องถิ่น ประเพณีที่สืบทอด ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในสังคม กำหนดการเรียนรู้เกิดเป็นความเคยชิน จะสามารถ กลายเป็นเป้าหมายตัวตนสร้างจิตสำนึกของเด็กได้ การเรียนรู้ในวัยเด็กจึงเกี่ยวพันกับ กระบวนการถ่ายทอดทางสังคมวัฒนธรรมเป็นหลัก เช่นเดียวกับการกำหนดความหมายของการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ว่า การศึกษา หมายความว่า “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่าง ต่อเนื่องตลอดชีวิต” (มาตรา 4) การจัดการศึกษาจึงเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทาง วัฒนธรรม มีความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า “วัฒนธรรมของชุมชนที่เข้มแข็ง ย่อมเป็นรากฐานที่เข้มแข็งและสร้างความยั่งยืนให้กับวัฒนธรรม แห่งชาติ ทั้งยังเป็นวัฒนธรรมที่เน้นจิตวิญญาณอันสามารถโยงยึดสมาชิกในสังคมได้อย่างแท้จริง”

การเรียนรู้แบบสืบทอดทางวัฒนธรรม

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 108-116 อ้างถึงใน อุษณีย์ เสือดี. 2549 : 51-53) ทำวิจัย เรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย” พบว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีดังนี้

1. การลองผิดลองถูก ทั้งในการหาอาหารต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บป่วยต่อสู้แย่งชิงสิ่งของระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่างๆ จากประสบการณ์ลองผิดลองถูกของมนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อ ให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือข้อห้ามต่างๆ ก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียมหรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของกลุ่มคนนั้นๆ ไป

2. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดิน การปลูกพืช การสร้างบ้าน การต่อสู้กับอันตราย ฯลฯ

3. การส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการ “สาธิตวิธีการ” “การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า” ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการ “สร้างองค์ความรู้” ไว้เป็นลาย

ลักษณะ” โดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสองวิธีแรกคือ สานิต และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อน หรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน รวมทั้งตอกย้ำแนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องการใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ความศรัทธาความขลังความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตให้กรอบบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ โดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

6. การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนบ้างขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) เป็นการเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง

8. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังอยู่ต่อไป วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่ไม่ได้สังเกตอยู่เจียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น

ลีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539 : 61-64 อ้างถึงใน อุษณีย์ เสือดี. 2549 : 53-54) ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดอยู่โดยทั่วไป 4 ประการ คือ

1. มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่เรียนรู้ร่วมกันคือ กระบวนการกลุ่มการเรียนรู้ของคนแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของคนแต่ละคนเพื่อเป็นยกระดับสติปัญญา จิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่ร่วมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจเรียนรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่มีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนรู้จากคนอื่นได้เช่นกัน

นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมองทำให้หาทางออกได้ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่เรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชนจึงเป็นการเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2. เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจากกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ ซึ่งเป็นการช่วยคนในกลุ่มได้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาโดยการทดลองทำ และทดลองแก้ไข สรุปบทเรียน และคิดหาวิธีการใหม่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลวัต และนำไปสู่การยกระดับความสามารถในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

3. เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้ชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองด้วยความมั่นใจในศักยภาพของตน และกล้าที่จะเริ่มคิดค้นและหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งคือการเรียนรู้จากของใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการเรียนรู้จากเรื่องที่ไกลตัว

4. การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายมีลักษณะความสัมพันธ์เป็นแนวราบมากกว่าแนวดิ่ง ความเชื่อมโยงลักษณะเครือข่าย คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและหรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน ติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอแต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการไม่มีโครงสร้างอำนาจจตุรรมของคนที่หรือชุมชนที่เข้ามาทำงานร่วมกันจึงมักเกิดจากการมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง

สรุปได้ว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ในวิถีชีวิตประกอบด้วย 1) การลองผิดลองถูก 2) การเรียนรู้จากผู้รู้ 3) การลงมือปฏิบัติจริง 4) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม 5) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา 6) การแลกเปลี่ยนความรู้ 7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม 8) ครูพักลักจำ 9) การเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน 10) การเรียนรู้ปัญหาจากชีวิตจริง และ 11) การเรียนรู้จากการทำงานเป็นกลุ่ม

รูปแบบและวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา

สามารถ จันทรสุริย์ (2534 อ้างถึงใน อุษณีย์ เสือดี : 55) ได้จำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 2 วิธี คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ๆ ในสิ่งใกล้ตัว ดังนั้นกิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการ

สร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นวัยที่ผ่านประสบการณ์มาพอสมควร และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่น

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541 : 143-144) แบ่งลักษณะการถ่ายทอดออกเป็น 3 แบบ

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อๆ กันมา มี 3 ลักษณะ คือ

ก. การบอกเล่าโดยตรง เช่น การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

ข. การบอกเล่าผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นและพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ จะมีคำสอนแทรกอยู่ซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

ค. การบันเทิง ได้แก่ ลิเก ลำตัด โนราห์ หนังตะลุง หมอลำและคำร้อง เป็นต้น เนื้อร้องของคำร้องต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้านตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่างๆ

2. การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วิธีการจารหรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวภาคใต้เรียกว่า บุตดำ บุตขาว บางแห่งใช้วิธีการจารลงในแผ่นหิน เช่น ศิลาจารึกหรือแผ่นศิลาดำรายาที่วัดโพธิ์ เป็นต้น

3. การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งออกมาในรูปสิ่งพิมพ์ทุกประเภท สื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อโทรคมนาคมต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ เป็นต้น

มากาเร็ต มิต (1954 อ้างถึงใน ม.ล. สันติสุข กฤดากร. 2541 : 39-40) ได้แบ่งการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. การบอกเล่าต่อกันมาของชนกลุ่มหนึ่ง การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้สูงอายุสู่ลูกหลาน เช่น บรรพบุรุษเล่าสู่ลูกหลาน

2. การเรียนรู้หรือการได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นราวคราวเดียวกันเป็นเพื่อนกันอาจเรียนรู้มาพอกัน

3. การที่คนรุ่นใหม่มีความรู้ความสามารถดีกว่าเป็นผู้ถ่ายทอดให้ ซึ่งผู้ใหญ่อาจเรียนจากลูกหลานซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถสอนได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือการถ่ายทอดโดยสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การถ่ายทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงคนรุ่นปัจจุบันและในอนาคต ก็ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งสามารถสืบทอดไม่เฉพาะแต่เพียงชุมชนเดียวกัน แต่ยังถ่ายทอดข้ามชุมชนและข้ามชาติได้ด้วย ซึ่งมักเรียกว่า เครือข่ายการเรียนรู้ของคนและชุมชน

วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด

บลูม (Bloom. 1965 อ้างถึงใน ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2545 : 26) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ที่ดีควรประกอบด้วย

1. ความรู้ (Cognitive domain) เป็นการเรียนที่ให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้พัฒนาแก้ปัญหา และนำไปประยุกต์ใช้

2. ทักษะ (Affective domain) เป็นการเรียนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า เกิดความรู้สึกตอบสนอง มีความสนใจ เกิดความรู้สึกมีคุณค่าทางจิตใจและภูมิใจ

3. ทักษะในการปฏิบัติ (Psychomotor domain) ผู้เรียนเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติและแสดงพฤติกรรมภายใต้การดูแลของผู้สอนหรือผู้เชี่ยวชาญ จนผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้อย่างมีทักษะ

โอซิตติ (Ocitti. 1994:43-45 อ้างถึงใน ทรงศิริ สาประเสริฐ. 2545:26) อธิบายวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน มี 3 ประการ คือ

1. เพื่อให้เกิดความรู้ (to know) เน้นความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในสังคมรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรม ความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอก

2. เพื่อให้ปฏิบัติได้จริง (to do) เน้นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเอง ครอบครัว เช่น การเพาะปลูก การล่าสัตว์ เป็นต้น รวมทั้งการปฏิบัติตนต่อบุคคลอื่นในชุมชน

3. เพื่อให้เป็นบุคคลในอุดมคติ (to be o to become) เน้นการปลูกฝังค่านิยมและการสร้างคุณค่าภายในให้บุคคลรับผิดชอบชีวิต และสามารถดำรงตนในฐานะสมาชิกที่สังคมยอมรับ

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ ทักษะ และทักษะความสามารถในการปฏิบัติ

2.2 การอบรมเลี้ยงดูเด็ก

แครก (Craig. 1979 : 91 อ้างถึงใน สมคิด อิศระวัฒน์. 2542 : 9) กล่าวถึง ความหมายของการอบรมเลี้ยงดู คือ กระบวนการที่บุคคลได้เรียนรู้ในการพัฒนาทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้และความคาดหวังของสังคม ตลอดจนการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบทบาทของงานในสังคมนั้นๆ ด้วย

บรูม และเซลนิก (Broom and Selznick. 1971 อ้างถึงใน สมคิด อิศระวัฒน์. 2542 : 10) ให้นิยามของการอบรมเลี้ยงดูไว้ 2 ลักษณะ คือ ในแง่ทางสังคม หมายถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรม การทำให้บุคคลมีวิถีชีวิตที่เป็นระเบียบ และในแง่ของแต่ละบุคคล เป็นกระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนจาก

ชีวอินทรีย์เป็นมนุษย์ สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ ปฏิบัติตามค่านิยม อุดมคติ และระดับความทะเยอทะยาน

อาานนท์ อาภาภิรม (2521) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดู คือ การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เป็นการถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรม ซึ่งทำให้แต่ละคนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมในสังคมที่ได้มีการจัดระเบียบดีแล้ว

เพ็ญศรี พิชัยสนธิ (2522 อ้างถึงใน ศิริกุล อิศรานุรักษ์ และ ปราณี สุทธิสุนทร. 2550 : 105) อธิบายความหมายของการอบรมเลี้ยงดู ดังนี้ การอบรม หมายถึง การแนะนำ สั่งสอนและอบรม ฝึกฝน ที่มุ่งให้เด็กประพฤติดี มีระเบียบวินัย รู้จักควบคุมตนเอง มีความรับผิดชอบ เป็นต้น ส่วนการเลี้ยงดู หมายถึง การดูแลเพื่อตอบสนองความต้องการของเด็กทั้งกายและใจ โดยมุ่งให้เด็กมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรงทุกระบบ ไม่มีโรค ไม่มีความพิการ อารมณ์แจ่มใส สติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น เป็นต้น

สุรางค์ จันทน์หอม (2529) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูเป็นกระบวนการที่บุคคลต้องพบ ตั้งแต่เกิดจนตลอดชีวิต เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของทุกๆ ชีวิต การอบรมเลี้ยงดูช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้ระเบียบต่างๆ ในสังคม สร้างสรรค์พฤติกรรมของบุคคล ช่วยพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลภายใต้ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของสังคม

สุพัตรา สุภาพ (2534) กล่าวว่า วัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อแบบพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งบุคคลนั้นๆ จะปฏิบัติตัวหรือมีพฤติกรรมตามแต่วัฒนธรรม และวัฒนธรรมจะมีอิทธิพลต่อบุคคลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในสังคมนั้นๆ จนกระทั่งกลายเป็นเอกลักษณ์และค่านิยมของสังคม

สุนน อมรวิวัฒน์ และคณะ (อ้างถึงในกุศล สุนทรธาดา. 2541 :7) ได้สรุปความหมายของการอบรมเลี้ยงดูเด็กว่า หมายถึง ลักษณะวิธีการต่างๆ ที่ผู้เลี้ยงเด็กใช้ในการเลี้ยงดูเด็ก ดูแลเด็ก อบรม สั่งสอนเด็ก และมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก รวมทั้งการปฏิบัติตัวของผู้เลี้ยงเด็ก และความคิดเห็นของผู้ใหญ่เกี่ยวกับเด็ก

ศิริกุล อิศรานุรักษ์ และ ปราณี สุทธิสุนทร (2550) สรุปนิยามการอบรมเลี้ยงดู หมายถึง การตอบสนองความต้องการของเด็กทั้งกายและใจ การมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก การถ่ายทอด วัฒนธรรม ทศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และความหวังของสังคม ตลอดจนการส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาที่ดีย่างรอบด้าน คือ กาย ใจ สังคม และปัญญา

การอบรมเลี้ยงดูจึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมของบุคคล เป็นเรื่องของการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อและวิธีการปฏิบัติของแต่ละครอบครัว แต่ละสังคม การอบรมเลี้ยงดูจัดเป็นสิ่งแวดล้อมซึ่งแต่ละบุคคลได้เรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมและกระบวนการถ่ายทอด วัฒนธรรม ส่วนวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก หมายถึง การปฏิบัติตนของบิดามารดา ผู้ดูแลเด็ก ตามความรู้ ความเชื่อ ค่านิยมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก

2.3 วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

เขมรถิ่นไทย (Northern-Khmer) จัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-asiatic language family) สาขาเขมร (Khmer branch) ผู้วิจัยใช้ว่าชุมชนเขมรถิ่นไทย ในงานวิจัยนี้โดยหมายความถึง ชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย และสามารถระบุความเป็นชุมชนเขมรถิ่นไทยได้ตามสภาพภูมิศาสตร์และภาษาศาสตร์เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย

“เขมรถิ่นไทย” เป็นชื่อทางวิชาการด้านภาษาศาสตร์ ได้กำหนดขึ้น เพื่ออ้างถึงภาษาเขมร และผู้ที่พูดภาษาเขมรซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ได้จัดทำสารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย (ประกอบ ผลงาน. 2538 : 10-13) กล่าวถึงวิถีชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทยไว้ ดังนี้

ชาวเขมรถิ่นไทยเรียกตัวเองว่า “คแมร” หรือ “คแมร-ลือ” แปลว่าเขมรสูง เรียกภาษาเขมร และชาวเขมรในกัมพูชา ว่า “คแมร-กรอม” แปลว่า เขมรต่ำ และเรียกคนไทยว่า “ซิม” ซึ่งตรงกับคำว่า “สยาม” ในภาษาไทย เมื่อพิจารณาเขตการปกครอง นักภาษาศาสตร์ได้แบ่งภาษาเขมรเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ภาษาเขมรเหนือหรือเขมรสูง (เขมรถิ่นไทย) 2) ภาษาเขมรกลางเป็นภาษาของผู้ที่อยู่ในกัมพูชา 3) ภาษาเขมรใต้เป็นภาษาของคนเวียดนามเชื้อสายเขมร ปัจจุบันพบชาวเขมรถิ่นไทยอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ปราจีนบุรี ตราด จันทบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี สันนิษฐานว่าบริเวณที่ราบสูงโคราช เคยเป็นที่อยู่ของชาวขอมหรือชาวเขมรโบราณ จากกลุ่มปราสาทขอมโบราณ ศิลารึก ประติมากรรมที่พบมากในบริเวณดังกล่าวเช่น ปราสาทภูมิโปน ปราสาทไพร่ผดน้อย ปราสาทพนวัน ปราสาทหินพิมาย เป็นต้น ชาวเขมรถิ่นไทยน่าจะอพยพมาสมัยหลังในช่วง พ.ศ. 2324-2325

ครอบครัวของชาวเขมรถิ่นไทยมีความคล้ายคลึงกับครอบครัวไทยพื้นเมืองทั่วไป คือ มีพ่อบ้านเป็นหัวหน้าครอบครัว ส่วนแม่บ้านดูแลกิจกรรมภายในบ้าน ชาวเขมรถิ่นไทยให้เกียรติแก่เพศชายในการดำเนินกิจกรรม หรือตัดสินใจต่าง ๆ โดยทั่วไปครอบครัวเขมรถิ่นไทยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ คือมีการอยู่รวมกันหลายครอบครัว อาจประกอบด้วยปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา พ่อแม่ ลูกหลาน พี่น้องจำนวนมาก มีประเพณีว่าเมื่อฝ่ายชายแต่งงานแล้วต้องออกไปอยู่บ้านของฝ่ายหญิง ดังนั้นครอบครัวใดที่มีลูกสาวหลายคนสมาชิกก็มีแนวโน้มขยายมากขึ้น ชาวเขมรเชื่อว่า เพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ แต่มีความซื่อสัตย์และกตัญญูต่อบรรพบุรุษ พ่อแม่จึงเลี้ยงดูลูกสาวด้วยความรักและห่วงใยเป็นพิเศษ และหวังให้บุตรสาวดูแลยามแก่เฒ่า

การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของชาวเขมรถิ่นไทยจะแตกต่างกันในรายละเอียด เช่น เด็กชาย จะได้รับการฝึกให้ทำงานนอกบ้าน เช่น งานในท้องนาท้องไร่ ส่วนเด็กหญิงจะได้รับการสั่งสอนอบรมให้ทำงานภายในบ้าน เช่น การปรุงแต่งอาหาร การเย็บปักถักร้อย และงานทอผ้า ถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติมาแต่โบราณว่าถ้าครอบครัวใดมีลูกสาว แม่จะต้องเตรียมผ้าไหมเก็บไว้ให้บุตรสาวสวมใส่ในวันแต่งงาน ที่สำคัญคือจะต้องเตรียมผ้าไหมสวยงามเก็บไว้ให้ญาติเจ้าบ่าวให้เพียงพอด้วย

ชาวเขมรถิ่นไทยมีนิสัยชอบความสงบ มีชีวิตเรียบง่าย ผู้คนในสังคมจะให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสกว่า มีความสามัคคีปรองดอง ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชาวเขมรถิ่นไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ หนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่วางจากการทำนาทำไร่จะเดินทางไปรับจ้างในตัวเมืองหรือในเมืองหลวง เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกจะเดินทางกลับภูมิลำเนาเพื่อทำนา อาหารหลักของชาวเขมรถิ่นไทย คือ ข้าวเจ้า (ซึ่งไม่เหมือนชาวอีสานทั่วไปที่กินข้าวเหนียว) ส่วนอาหารพื้นเมืองที่เป็นที่รู้จักคือ “ปลาร้าเขมร” (ปราเฮาะ) ปลาจ่อม ปลาแห้ง ปลาย่าง ปลาดัม น้ำพริกจิ้มผัก ผลไม้ที่นิยม ได้แก่กล้วย น้อยหน่า มะม่วง มะพร้าว ส่วนขนมพื้นเมืองที่นิยมได้แก่ ขนมกันเตรียม ขนมโซด ขนมเนยล ขนมกันตางราง ขนมกระมอล ขนมมุก ขนมเนียงเล็ด เป็นต้น ส่วนเครื่องดื่มนั้น ชาวเขมรถิ่นไทยนิยมดื่มสุรา (เหล้าโรง) ผู้ชายส่วนใหญ่นิยมดื่มสุรามาก และพิธีกรรมต่างๆ ในวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทยจะต้องมีการใช้สุราเป็นเครื่องประกอบพิธีด้วย คือ ใช้สุราเพื่อการสื่อสารระหว่างลูกหลานที่มีชีวิตอยู่กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

การแต่งกายของชาวเขมรถิ่นไทย ผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุง (ซำป๋วด) ซึ่งเป็นผ้าไหมพื้นเมืองที่มีชื่อคือ ผ้าโฮล ผ้าอำปฐม ผ้าซิ่น ผ้าซาคู ส่วนผู้ชายนุ่งโสร่ง สำหรับเสื้อ ผู้หญิงใส่เสื้อแขนกระบอก ผู้ชายใส่เสื้อคอกลม เครื่องประดับเป็นเครื่องเงิน คือ ประคำ (ประเกี่ยม) นามาร้อยเป็นสร้อย ต่างหู

ชาวเขมรถิ่นไทยนับถือศาสนาพุทธ ช่วงเข้าพรรษาจะมีประเพณี “กันซง” ซึ่งเป็นประเพณีการถือศีล นำอาหารไปทำบุญ ที่วัด 8 วัน หรือ 15 วัน และ ยังมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จะมีประเพณีไหว้บรรพบุรุษ เรียกว่า ประเพณีเบ็นหรืองานแคเบ็น ซึ่งตรงกับสารทไทย พิธีมั่งก๊วลจองไต (ผูกข้อมือเรียกขวัญ) เป็นพิธีสู่ขวัญ (เฮาปลิง) แบบพื้นบ้าน คำว่ามั่งก๊วลจองไต เป็นคำในภาษาเขมร แปลว่า ด้ายมงคล พิธีมั่งก๊วลจองไตนี้ นิยมจัดในงานมงคล เช่น งานมงคลสมรส งานเรียกขวัญนาถ งานเรียกขวัญโกนจุก งานเรียกขวัญวันแรกเกิด งานขึ้นบ้านใหม่ งานยกเสาเอก งานครบรอบวันเกิด งานเกษียณอายุราชการ งานต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เป็นต้น พิธีมอมีวต ซึ่งเป็นพิธีที่ทำเพื่อหาสาเหตุการเจ็บป่วย โดยผู้เข้าทรงจะเชิญวิญญาณมาเข้าสู่ร่าง และจะมีผู้คอยซักถามว่าเหตุใดถึงได้เจ็บป่วย นอกจากนั้น ชาวเขมรถิ่นไทยยังเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยาม เครื่องรางของขลังบางอย่างสามารถป้องกันภัยและรักษาโรคได้

ชาวเขมรถิ่นไทยมีการละเล่นพื้นบ้านได้แก่ จเรียง เป็นการขับร้องหรือแหล่กลอนสด เนียะจเรียง หมายถึง ผู้ขับร้อง ภาษาที่ใช้เป็นภาษาเขมร จเรียงมีด้วยกันหลายประเภท เช่น จเรียงนอรแกว เป็นการร้องโต้ตอบระหว่าง ชายหญิง จเรียงอาไย มีการรำประกอบการร้อง จเรียงซันตูก เป็นการสนุกสนานของหนุ่มสาวซึ่งไปช่วยแต่งงานและงานมงคลในยาม ค่ำคืน จเรียงตรัว เป็นการร้องประกอบเสียงซอ จเรียงจรวง เป็นการร้องประกอบเสียงปี่ นอกจากนั้นยังมี กันตริ้ม เป็นการละเล่นประกอบดนตรี รำตรุษ เล่นในเทศกาลสงกรานต์ (แคแจ๊ต) รำสาก เป็น การรำประกอบเสียงดนตรี และเสียงกระทบสาก ผู้รำประกอบด้วยชายหญิงรำเป็นคู่ๆ รอบวงกระทบสาก (ประกอบ ผลงาม. 2538 : 20-30)

2.4 ประเพณีพิธีกรรมของชาวเขมรถิ่นไทยตามปีปฏิทิน

การแบ่งประเภทของประเพณีนั้นนิยมแบ่งตามหลักวิชามานุษยวิทยา อนงค์ จักกะพาก (2537) ได้สรุปการแบ่งประเพณีเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- 1) จารีตประเพณี เป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่ามีค่าแก่ส่วนรวม ใครฝ่าฝืนถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว เช่น คนไทยถือหลักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ
- 2) ขนบประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่สถาบันต่างๆ ตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนปฏิบัติสืบมา
- 3) ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ นิยมประพฤติปฏิบัติต่อกันมา เช่น กิริยามารยาท และยังแบ่งออกเป็น ประเพณีประจำวัย ประเพณีประจำตัว ประเพณีวันสำคัญทางศาสนา หรืออาจแบ่ง ประเพณีครอบครัว ประเพณีส่วนรวม และประเพณีท้องถิ่น

ประเพณีพิธีกรรมตามปีปฏิทินที่ชาวเขมรถิ่นไทยปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ประเพณีพิธีกรรมบางอย่าง มีส่วนคล้ายคลึงกับชาวไทยกลุ่มอื่นๆ และมีบางส่วนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ รายละเอียดของประเพณีพิธีกรรม มีดังนี้

1) เดือนธันวาคม (แคเมียกตุง) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีพิธีลงแขกเกี่ยวข้าว (รวบเย็บจโรตหรือว) ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยหลายแห่งยังคงมีการลงแขกทั้งด้านาและเกี่ยวข้าวโดยขอแรงจากญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านที่เคารพนับถือกัน ช่วยเหลือลงแขกด้านาและเกี่ยวข้าว โดยเจ้าภาพจะจัดอาหารเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงานอย่างอ้อมน้าสำราญ การลงแขก จึงเป็นการเสียสละแรงกายช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถือเป็นบุญคุณที่เจ้าภาพต้องตอบแทน ต่อผู้มาช่วยงานในคราวต่อไปด้วย

2) เดือนมกราคม (แคเมียก หรือ แคเบะฮ) ชาวเขมรถิ่นไทยจะจัดพิธีเทศน์มหาชาติ (ตีมหาเจียด) ผนวกเข้ากับการทำบุญข้าว (เทอบ็อนหรือว) หมายถึง การที่ชาวบ้านนำข้าวเปลือกตามศรัทธาเข้าไปสมทบการทำบุญร่วมกันทำพิธีถวายแก่วัดทั้งหมด ทางวัดจะตั้งกรรมการรับผัดขอบข้าวเปลือก หรืออาจนำไปจำหน่ายเอาเงินมาบูรณะวัดต่อไป นอกจากนี้แล้วในเดือนนี้จะมีประเพณีปีใหม่ (เลิงชะนัทเมียบ) ขึ้นบ้านใหม่ (เลิงปะเตียะทเมียบ) ประเพณีแต่งงาน (แซนการ) ประเพณีโกนจุก (กอร์เซาะกำป็อง) พิธีกรรมเน้นเพื่อจรรโลงความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ครอบครัวและชุมชน

3) เดือนกุมภาพันธ์ (แคเมียกทม) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีพิธีทางพุทธศาสนา คือ วันมาฆบูชา (บ็อนเิงมาฆบูชา) โดยจัดพิธีทำบุญตักบาตร เวียนเทียน ฟังธรรม รวมทั้งจัดกิจกรรม ลดละเลิกอบายมุขต่างๆ นอกจากนี้ จะมีพิธีเข้าทรง (โจอมอมีวต) ซึ่งจัดขึ้นเพื่อการรักษาพยาบาล หรือจัดขึ้นในกรณีที่ผู้ป่วยบนบานพิธีกรรมนี้แสดงถึงการประสานสัมพันธ์รวมกลุ่มเครือญาติ และบุคคลในชุมชน อย่างไรก็ตามพิธีมอมีวตหรือโจอมอมีวตสามารถจัดในเดือนอื่นๆ ได้เช่นกัน ในกรณีที่ผู้ป่วยหนักหรือทำพิธีก่อนเข้ารับรักษาตัว

4) เดือนมีนาคม (แคปะกุน) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีงานบุญ (บ็อนม้งกวล) และพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน (แซนการ) พิธีบวช (บุฮ) พิธีขึ้นบ้านใหม่ (เลิงปะเตียะทเมียบ) พิธีเข้าทรงเพื่อรักษาพยาบาล (โจอมอมีวต) พิธีโกนจุก (กอร์เซาะกำป็อง) เนื่องจากช่วงนี้ เป็นระยะเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำให้มีเวลาว่าง ชาวบ้านจึงนิยมจัดพิธีมงคลต่างๆ

5) เดือนเมษายน (แคแจ๊ด) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีพิธีบุญสงกรานต์ (บ็อนแคแจ๊ด) มีการจัดกิจกรรมคล้ายชุมชนอื่นๆ เช่น ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ ก่อเจดีย์ทราย นอกจากนี้ยังมีการละเล่นต่างๆ ประกอบพิธี ได้แก่ การเล่นรำตรุษ (เรียมตรด) การเล่นจ๊วย การเล่นกันตรึม เป็นต้น

6) เดือนพฤษภาคม (แคปะซา) ชาวเขมรถิ่นไทยจะประกอบงานบุญวันวิสาขบูชา (บ็อนไจวิสาขบูชา) ทำบุญตักบาตร เวียนเทียน ฟังธรรม และมีพิธีแรกนาพร้อมๆ กับ พิธีแรกนาขวัญราชพิธี

7) เดือนมิถุนายน (แคจี้) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีพิธีกรรมบวงสรวงบูชาไหว้ศาลผีปู่ตา หรือผีตายาย (แซนกะตวมเนียะตา) ถือว่าเป็นพิธีก่อนลงทำนา เป็นการทำให้ข้าะล้างสิ่งอัปมงคลต่างๆ ให้หมดสิ้นไป เพื่อเป็นการบวงสรวงให้ผีบรรพบุรุษดลบันดาลให้ฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์ ลูกหลานจะได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

8) เดือนกรกฎาคม (แคอะชาด) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีงานบุญเข้าพรรษา (บ็อนโจลพันชา) มีกิจกรรมทำบุญตักบาตร ถวายเทียนพรรษา ถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระภิกษุสงฆ์ ในช่วงเดือนนี้จะมีประเพณีการถือศีล (กันซง) มีการนำอาหารไปทำบุญที่วัดทุกวัน ช่วงเวลาที่กำหนด คือ 8 วัน หรือ 15 วัน ตลอดระยะเวลาการเข้าพรรษา นอกจากนี้ยังมีพิธีบูชาพระภูมินา เพื่อให้การทำนาอุดมสมบูรณ์ได้ผลผลิตที่ดีและมีปริมาณมาก

9) เดือนสิงหาคม (แคชราป) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีประเพณีการถือศีล (กันซง) อยู่ในช่วงการเข้าพรรษา

10) เดือนกันยายน (แคเบ็น) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีประเพณีกันซง และมีพิธีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ (แซนโดนตา) การประกอบพิธีแซนโดนตาจะมี 2 ช่วง คือ ช่วงแรก ในวันขึ้น 14-15 ค่ำในเดือนสิบ เรียกว่า ศาสตร์เล็ก (เบ็นตุง) ช่วงที่สองจัดพิธีใหญ่กว่า ถือว่า เป็นพิธีที่ทุกคนทุกคนรอบครัวต้องทำ โดยจัดขึ้นในวันแรม 14-15 ค่ำ เดือนสิบ เรียกว่า ศาสตร์ใหญ่ (เบ็นทม) การประกอบพิธี แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับครอบครัว ระดับเครือญาติ และระดับชุมชน มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทยทุกช่วงของชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เชื่อว่าโดนตาเป็นผู้มีอำนาจให้คุณให้โทษ ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรม จะถูกส่งคมลงโทษกล่าวหาว่าเป็นคนอกตัญญู จะพบแต่ความล้มเหลวในชีวิต การนับถือบรรพบุรุษเดียวกันจึงเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เป็นคนที่มีระเบียบวินัย มีศีลธรรม ก่อให้เกิดความรักสมัครสมานสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันตลอดไป

11) เดือนตุลาคม (แคจะเน็ง) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีประเพณีบุญออกพรรษา (บ็อนแจ็งพันชา) เหมือนกลุ่มชนอื่นๆ โดยในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 จะมีการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์

12) เดือนพฤศจิกายน (แคกะเติ๊ก) ชาวเขมรถิ่นไทยจะมีประเพณีคล้ายชุมชนอื่น ๆ ได้แก่ บุญกฐิน (บ็อนกันเท็น) บุญผ้าป่า (บ็อนผ้าป่า) ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 มีประเพณีลอยกระทง และชุมชนเขมรถิ่นไทยบางแห่งยังคงมีพิธีบูชาพระจันทร์ (ปะอ็อกเปรี๊ยะแค) อีกด้วย

ตารางที่ 2.1 ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยสุรินทร์

เดือนตามปฏิทิน	เดือนตามฮีสลิสสอง	เดือนชาวเขมรถิ่นไทย	ประเพณีพิธีกรรมฮีสลิสสอง	ประเพณีพิธีกรรมของชาวเขมรถิ่นไทยสุรินทร์	ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย
ธันวาคม	อ้าย	แคเมียกตุง	บุญข้าวกรรม	ร้าวะเยีย จโรตซริอว (ลงแขกเกี่ยวข้าว)	จัดตามลักษณะของประเพณีประจำวัย ได้แก่ การรับขวัญเด็กแรกเกิด การทำขวัญวัน ทำขวัญเดือน โกงผมไฟ โกงจุก จวมกรู เป็นต้น โดยจัดขึ้นในช่วงที่ชุมชนสะดวกได้แก่ ช่วงเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม กล่าวคือ เนื่องจากช่วงนี้ เป็นระยะเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา ทำให้มีเวลาว่าง ชาวบ้านจึงนิยมจัดพิธีมงคลต่างๆ
มกราคม	ยี่	แคเมียก	บุญคุณลาน	ตีมหาเจียด (เทศน์มหาชาติ) เทอบ็อนซริอว (ทำบุญข้าว)	
กุมภาพันธ์	สาม	แคเมียกทม	บุญข้าวจี	บ็อนโงมาฆบูชา (บุญวันมาฆบูชา)	
มีนาคม	สี่	แคปะกุน	บุญเผว	บ็อนมังกวลต่างๆ	
เมษายน	ห้า	แคแจ้ด	บุญสงกรานต์	บ็อนแคแจ้ด (บุญสงกรานต์)	
พฤษภาคม	หก	แคปะชา	บุญบั้งไฟ	บ็อนโงวิสาขบูชา (บุญวันวิสาขบูชา)	
มิถุนายน	เจ็ด	แคจี้	บุญซำอะ. บูชาเทวดาอารักษ์หลักเมือง	บ็อนแซนกะตวมเนียะตา (บุญบูชาอารักษ์ศาลปู่ตา ศาลยายตา)	
กรกฎาคม	แปด	แคอะชาด	บุญเข้าพรรษา	บ็อนโงลพันชา (บุญเข้าพรรษา)	
สิงหาคม	เก้า	แคชราป	บุญข้าวประดับดิน	ประเพณีกันซง (ประเพณีการถือศีลช่วงเข้าพรรษา)	
กันยายน	สิบ	แคเบ็น	บุญข้าวสาก	ประเพณีแซนโดนตา (การไหว้ผีบรรพบุรุษ)	
ตุลาคม	สิบเอ็ด	แคจะเน็ง	บุญออกพรรษา	บ็อนแจ้งพันชา (บุญออกพรรษา)	
พฤศจิกายน	สิบสอง	แคกะเด็ก	บุญกฐิน	บ็อนกันเท็น (บุญกฐิน) ปะอ็อกเปรี๊ยะแค (บูชาพระจันทร์)	

2.5 กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย หมายถึง ความคิด ความเชื่อ การแสดงออกหรือการปฏิบัติต่อเด็กของพ่อแม่และผู้ปกครอง ตามธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนที่มีการสะสมและถ่ายทอด สืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย หมายถึง การปฏิบัติตนทั้งทางกาย วาจา ทำที เป็นการแสดงออกและ/หรือการปฏิบัติต่อเด็กของพ่อแม่และผู้ปกครอง ที่มีผลจากการรับรู้และปฏิบัติตามธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนที่มีการสะสมและถ่ายทอด สืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และสามารถแสดงให้เห็นขั้นตอนและกระบวนการ ถ่ายทอดการให้คุณค่า ความคิด ความเชื่อในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย จำแนกตามองค์ประกอบได้ 5 ประการ ได้แก่

- 1) จุดมุ่งหมายในการถ่ายทอด
- 2) องค์ความรู้หรือเนื้อหาที่ถ่ายทอด
- 3) คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด
- 4) วิธีการถ่ายทอดและสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด
- 5) การประเมินผล

การศึกษากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตำบลสำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ในเก็บข้อมูลภาคสนาม จากงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน” (ทิพจุฑา สุภิมารส, 2550) ซึ่งกำหนดกรอบในการศึกษา วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยตามแนวคิดวัฒนธรรมเชิงปฏิบัติการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พบการอบรมเลี้ยงดูเด็กซึ่งมีผลจากวัฒนธรรม ทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

1) การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่มีผลจากวัฒนธรรมด้านจิตใจ หมายถึง ความคิด ความเชื่อ การแสดงออกหรือการปฏิบัติต่อเด็กของพ่อแม่และผู้ปกครองที่แสดงถึงความเชื่อ ค่านิยม และคุณธรรมพบในคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่สอดแทรกในพิธีกรรมจำแนกเป็น 1) ประเพณีของบุคคล ได้แก่ ประเพณีรับขวัญเด็กแรกเกิด (จวมกันเนิด) ประเพณีไหว้ครู (จวมครู) 2) ประเพณีของชุมชน ได้แก่ ประเพณีไหว้ผีบรรพบุรุษหรือวันสารทเขมร (แซนโดนตา) 3) ประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีทำขวัญข้าว (เทอบ็อนซริอว)

2) การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่มีผลจากวัฒนธรรมด้านสังคม หมายถึง ความคิด ความเชื่อ การแสดงออกหรือการปฏิบัติต่อเด็กของพ่อแม่และผู้ปกครองที่แสดงถึงระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียม ภาษา ความเป็นอยู่และการทำกิจกรรมในชุมชน พบในภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาชาวบ้านในวิถีชีวิต หรือการดำรงชีพ เช่น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้า การทำขนมพื้นบ้าน 2) ภูมิปัญญาภาษาถิ่น เช่น ภาษาเขมรถิ่นไทย เพลงกล่อมลูก นิทานพื้นบ้าน 3) ภูมิปัญญาด้านศิลปะพื้นบ้าน-ดนตรีพื้นบ้าน-การเล่นพื้นบ้าน เช่น รำสาก (เรียมอันเร) รำตรุษ (เรียมตรด) การเล่นว้าว การเล่นปืนกำพลั่ว

3) การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่มีผลจากวัฒนธรรมด้านวัตถุ หมายถึง ความคิด ความเชื่อ การแสดงออกหรือการปฏิบัติต่อเด็กของพ่อแม่และผู้ปกครองที่แสดงถึงการให้คุณค่าและความหมายในสิ่งประติบัติที่แสดงถึงความประณีตแห่งความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน พบใน 1) อาหารจากป่าตามฤดูกาล เช่น เห็ด ผักหวาน อาหารและขนมพื้นบ้านในงานประเพณีต่างๆ เช่น ขนมกันเตรีอัม ขนมอันซอมกะบ้อง ขนมเนยล 2) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านและเทคโนโลยีชาวบ้าน เช่น การทำผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติ การย้อมผ้าไหม การทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย การทำจักสาน การทำของเล่นพื้นบ้าน

ประเพณีของชุมชนเขมรถิ่นไทย ตำบลลำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ เมื่อนำมาจำแนกตามฤดูกาลและประเพณีสิบสองเดือน มีรายละเอียด ดังนี้

1. ฤดูร้อน (แคะเตา)

เดือนมีนาคม (แคะปะกุน) ประเพณีทำบุญ งานมงคลต่าง ๆ (บ็อนมังกวลต่าง ๆ)
เดือนเมษายน (แคะแจ็ด) ประเพณีบุญสงกรานต์ (บ็อนแคะแจ็ด)
เดือนพฤษภาคม (แคะปะชา) ประเพณีบุญวันวิสาขบูชา (บ็อนงวิสาขบูชา)
เดือนมิถุนายน (แคะจี้) ประเพณีบุญบูชาอารักษ์ (บ็อนแซนกะตวมเนยะตา)

2. ฤดูฝน (แคะลัญ)

เดือนกรกฎาคม (แคะอะชาด) ประเพณีบุญเข้าพรรษา (บ็อนโจลพันชา)
เดือนสิงหาคม (แคะชราป) ประเพณีการถือศีลช่วงเข้าพรรษา (กันชง)
เดือนกันยายน (แคะอะระบ็อดหรี แคะเบ็น) ประเพณีไหว้บรรพบุรุษ (แซนโดนตา)
เดือนตุลาคม (แคะอะไซตย์หรือแคะจะเน้ง) ประเพณีบุญออกพรรษา (บ็อนแจ้งพันชา)

3. ฤดูหนาว (แคะเงีย)

เดือนพฤศจิกายน (แคะกะเต๊ะ หรือ แคะเด็ก) ประเพณีบุญกฐิน (บ็อนกันเท็น)
เดือนธันวาคม (แคะเมียกตุง) ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว (ร้าวะเยีย จโรตชรีอว)
เดือนมกราคม (แคะเมียก หรือ แคะเบาะฮ) ประเพณีเทศน์มหาชาติ (ตีมหาเจียด)
และ ประเพณีทำบุญข้าว (เทอบ็อนชรีอว)
เดือนกุมภาพันธ์ (แคะเมียกทม) ประเพณีบุญวันมาฆบูชา (บ็อนงมาฆบูชา)
และ พิธีเข้าทรง (มอมัดหรือมะมัด)

ประเพณีในชุมชนเขมรถิ่นไทย จำแนกตามลักษณะของประเพณีครอบครัวหรือประเพณีบุคคล ประเพณีของชุมชน และประเพณีท้องถิ่น มีรายละเอียด ดังนี้

1. ประเพณีของครอบครัวหรือประเพณีของบุคคล ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การรับขวัญเด็กแรกเกิด (จวมกันเนด) พิธีกรรมไหว้ครู (จวมกรู) พิธีโกนจุก (กอร์ชะกะกำป้อจ) พิธีผูกข้อมือเรียกขวัญ (เฮาปลิงจองไต) ประเพณีการบวช การแต่งงาน (แซนการ) การตาย เป็นต้น

2. ประเพณีของชุมชนและประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีวันสงกรานต์ซึ่งเป็นวันปีใหม่ของไทย (บ่อนแะแจ๊ด) ประเพณีไหว้ผีบรรพบุรุษ (แซนโตนตา) ซึ่งเป็นวันสารทของชาวเขมรถิ่นไทยและประเพณีทางศาสนาเหมือนชุมชนอื่นๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ประเพณีทำบุญข้าว (เทอบ็อนชรีอ) ประเพณีการละเล่นรำตรุษ (เรียมตรัด) ประเพณีการแต่งกาย อาหารพื้นบ้านและขนมพื้นบ้านในวิถีชีวิต และในงานประเพณีต่าง ๆ

นอกจากนี้ ยังมีประเพณีที่ชุมชนถือปฏิบัติ ซึ่งเป็นงานประเพณีของบุคคลที่จัดขึ้นตามลักษณะของประเพณีประจำช่วงวัย ได้แก่ การทำขวัญวัน การทำขวัญเดือน การโกนผมไฟ โดยจัดขึ้นตามช่วงเวลาที่เหมาะสม

ชุมชนเขมรถิ่นไทย ตำบลสำโรงยังคงถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่ว่าจะเป็นประเพณีของบุคคล และประเพณีทางสังคมที่ยังคงมีกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แสดงให้เห็นถึงความเอื้ออาทร ความรักและความห่วงใยต่อกันทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนจะเข้าร่วมกิจกรรมในงานประเพณีที่วัดหรือสำนักสงฆ์ที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนของตนอย่างพร้อมเพรียง และพร้อมด้วยความร่วมแรงร่วมใจของทุกคน

วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยด้านจิตใจ สังคมและวัตถุ ทั้งสามด้านมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เมื่อพิจารณาเนื้อหาหรือกิจกรรมในวัฒนธรรมแต่ละเรื่องจะพบความสอดคล้องกับรายละเอียดของวัฒนธรรมเชิงปฏิบัติการทุกด้านอย่างบูรณาการ เช่น ประเพณีรับขวัญเด็กแรกเกิด (จวมกันเนิด) จะมีระบบคิด คติ ความเชื่อ ค่านิยม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมด้านจิตใจ มีขั้นตอน ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติพิธี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมด้านสังคม ตลอดจนมีสิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือเครื่องใช้หรือขนมพื้นบ้านที่ใช้ในการประกอบพิธี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมด้านวัตถุ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเหมาะสมและสมดุลของวัฒนธรรมทั้งสามด้าน แสดงถึงความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้น เมื่อต้องการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยจึงต้องพิจารณาในมิติที่หลากหลาย โดยคำนึงถึงองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอด ได้แก่ จุดมุ่งหมาย องค์ความรู้หรือเนื้อหา คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด วิธีการและสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด และการประเมินผล

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้จากประสบการณ์

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่

โนลส์ (Knowles. 1984) เป็นผู้ที่ให้คำนิยามทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ว่าเป็นศิลป์และศาสตร์ในการช่วยให้ผู้ใหญ่เรียนรู้ แนวคิดของโนลส์ได้รับการยอมรับและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง แนวคิดดังกล่าวได้มีข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ 4 ประการ คือ

1) อัตมโนทัศน์ (self-concept) หรือการรับรู้ของตนเอง ผู้ใหญ่มักจะมองตนเองว่าไม่ใช่ผู้ที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นในทุกเรื่อง ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ที่รู้จักเหตุผลและสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง และนำตนเองได้ (self-directing) และแสดงให้เห็นว่าตนเองสามารถนำตนเองได้ ผู้ใหญ่มีความต้องการให้คนอื่นปฏิบัติต่อตนเองด้วยความยกย่องนับถือ ให้ตัดสินใจด้วยตนเอง ไม่ต้องการให้มองว่าเป็นเด็ก ไม่ต้องการถูกทำโทษหรือทำให้อับอายขายหน้า ต้องการความเป็นตัวของตัวเอง และเป็นผู้มีอิสระในตัวเอง

2) ประสบการณ์ (experience) ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์หลายด้านและมีหลากหลายที่สะสมมาตั้งแต่วัยเยาว์ ยิ่งนานวันก็ยิ่งสะสมประสบการณ์มากขึ้นและหลากหลาย ผู้ใหญ่จะมองตนเองจากประสบการณ์และเห็นคุณค่าของประสบการณ์ของตนเอง

3) ความพร้อมในการเรียน (readiness to learn) ผู้ใหญ่จะเรียนได้ดีที่สุด หากได้เรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็นและมีความจำเป็นที่จะต้องรู้ และผู้ใหญ่มีความพร้อมในการเรียนรู้มากกว่าเด็ก

4) การเห็นคุณค่าของเวลา (time perspective) ผู้ใหญ่จะมาเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้ได้ทันที จึงเห็นคุณค่าของเวลาที่แตกต่างไปจากเด็ก เป็นการเรียนเพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เมื่อเรียนจบหรือเมื่อมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวแล้ว

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผู้วิจัยนำมาเป็นฐานแนวคิดในการศึกษาพฤติกรรม กระบวนการ วิธีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์

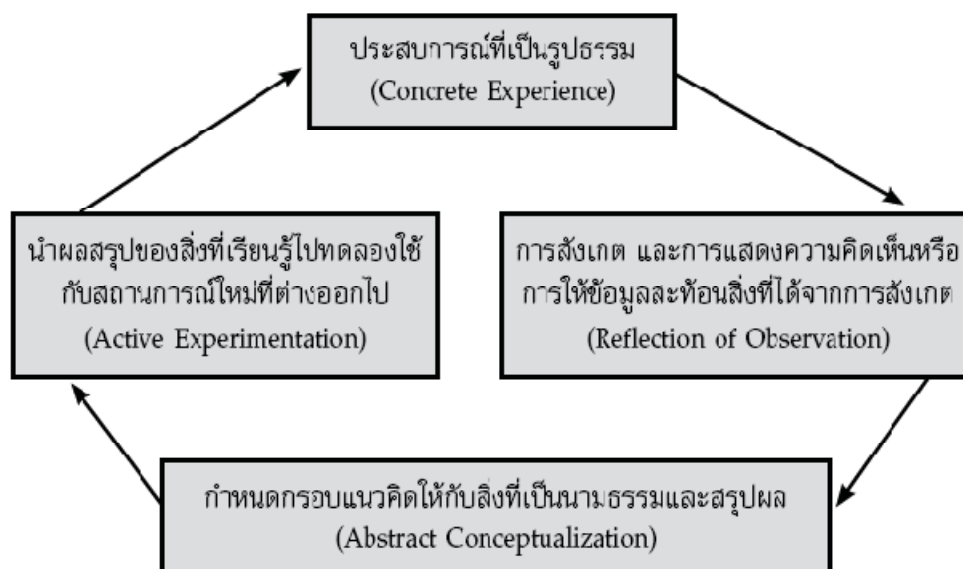
การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning)

การเรียนรู้จากประสบการณ์มีรากฐานมาตั้งแต่เริ่มเกิดมนุษยชาติ การเรียนรู้ในยุคนั้นจะเป็นการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก (Trial and error) โดยมีการประเมินผลที่ชัดเจนคือ การอยู่รอดโดยการดำเนินชีวิตและผลการเรียนรู้ที่ดีที่สุดจะเป็นแบบอย่างให้รุ่นต่อไปได้จดจำ เพื่อประยุกต์ใช้สำหรับตนเอง การศึกษาจากประสบการณ์จึงถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานจากนายจ้างสู่ลูกจ้าง จากเพื่อนสู่เพื่อน จากผู้รู้ไปสู่ผู้เรียน จนเกิดเป็นการถ่ายทอดความรู้หลายลักษณะ เช่น การฝึกงาน การอาชีวะ การจัดการฝึกอบรมในหน่วยงานต่าง ๆ รวมไปถึงการสอนงาน เป็นต้น

การเรียนรู้จากประสบการณ์มีความหมายกว้างขวางมาก ทั้งในทางปฏิบัติและทฤษฎี ต่างมีมุมมองที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แต่ละคนเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า “การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) คือ กระบวนการสร้างความรู้ ทักษะ และ

เจตคติด้วยการนำเอาประสบการณ์เดิมของผู้เรียนมาบูรณาการเพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น” กลุ่มนักคิดซึ่งจุดประกายให้กำเนิดทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่สำคัญๆ ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ฌอง เพียเจต์ (Jean Piaget) เคิร์ต เลวิน (Kurt Lewin) และเดวิด โคลบ (David Kolb) ต่อเนื่องกันมาตามลำดับ ความเชื่อของ จอห์น ดิวอี้ ในเรื่อง “Learning by doing” หรือ “การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง” เป็นวลีที่ถูกอ้างอิงอย่างแพร่หลายในหมู่นักการศึกษา เขาได้เสนอแนวคิดที่ว่า “เหตุการณ์ต่าง ๆ ย่อมเกิดและดำเนินอยู่นั่นเอง แต่สิ่งที่เราจะต้องคำนึงถึงก็คือความหมายที่แฝงอยู่ในสิ่งนั้นนั่นเอง” ดิวอี้ ชี้ให้เห็นความสำคัญของประสบการณ์ที่มนุษย์มีอยู่อย่างหลากหลายแตกต่างกันและสนับสนุนความคิดของนักการศึกษาที่ว่าประสบการณ์นั้นไม่สำคัญเท่ากับว่าผู้เรียนได้เรียนรู้อะไรบางอย่างจากประสบการณ์นั้น ส่วน เคิร์ต เลวิน มีความคิดคล้ายกับ ดิวอี้ เขาเชื่อว่าประสบการณ์จะนำไปสู่การเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจความหมายของประสบการณ์นั้นและสามารถนำออกไปใช้ในการพัฒนาตนเองหรือกลุ่ม ซึ่งจะต้องมีปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายอย่างมาสนับสนุนให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้น

โคลบ และ ฟราย (Kolb and Fry. 1975 อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ. 2551 : 128-130) ระบุในผลการวิจัยว่า ขณะที่ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตามรูปแบบการเรียนรู้ที่ตนถนัดและการเรียนรู้ก็จะเริ่มจากจุดนั้น แต่ผู้ใหญ่ก็จะใช้รูปแบบการเรียนรู้หลายๆ รูปแบบ แม้ว่าจะไม่มากหรือได้ผลเท่ากับแบบที่ตนเองถนัด สรุปว่าการเรียนรู้เกิดเป็นวงจรต่อเนื่อง โดยผู้เรียนจะเคลื่อนจากการรับรู้ หรือการทํากิจกรรมการเรียนรู้ซึ่งจะส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งหมด กิจกรรมบางอย่างเป็นที่ชื่นชอบ บางอย่างก็ถูกกละเลยไม่มีใครสนใจเอาใจใส่ โคลบ และ ฟราย ได้คิดค้นวงจรการเรียนรู้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1 วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Cycle)
ของ โคลบ และ ฟราย (Kolb and Fry)
(กระทรวงศึกษาธิการ. 2551 : 130)

โคลบ์ (Kolb, 1984) กล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ว่า ประสบการณ์ของผู้ใหญ่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเป็นวงจรแห่งการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้จะเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งของวงจรแห่งการเรียนรู้ก็ได้ แต่ต้องดำเนินการให้ครบวงจรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ที่โคลบ์เสนอได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง รายละเอียดของวงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ มีดังนี้

- 1) ประสบการณ์การเรียนรู้ (learning experience) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียน เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่เป็นส่วนประกอบของชีวิต ประสบการณ์จะนำไปสู่การรวบรวมความสามารถในการจัดการที่ยิ่งใหญ่ เป็นความสัมพันธ์ที่มีค่า ซึ่งประสบการณ์อาจจะมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ได้ ทั้งการยอมรับและการปฏิเสธ
- 2) การสังเกตและการไตร่ตรอง (observe and reflect) การเรียนรู้ที่ดีที่สุดโดยการให้ผู้เรียนได้มีการสะท้อนกลับ มีการไตร่ตรองประสบการณ์ที่ได้รับ เพื่อนำมาใช้ในการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์ หรือไม่เป็นประโยชน์
- 3) การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด (generalize and conceptualize) เป็นการรวบรวมความรู้เพื่อสร้างกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่นๆ ที่ได้จากประสบการณ์ในอดีต และความรู้ที่ได้จากการกระทำ หรือได้รับมา หรือการได้รับความรู้จากข้อมูล จากครูผู้สอน การสนทนาพูดคุย แล้วนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดของตนเอง
- 4) การตรวจสอบและการบูรณาการ (experiment and integrate) เป็นสิ่งท้าทายที่ดีที่สุด คือ การฝึกปฏิบัติจริง เป็นการทดลอง ฝึกปฏิบัติ และตรวจสอบ เพื่อการลองผิดลองถูก เป็นการตรวจสอบแนวคิด หาความจริงในสถานที่แตกต่างกัน และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

การเรียนรู้จากประสบการณ์ จึงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำจริง ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ใหม่หรือผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเองในการปฏิบัติตามบทบาทใหม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นวงจรของการลองกระทำ โดยเริ่มจากการรับรู้ปัญหา แล้วเริ่มหาทางแก้ปัญหา จากนั้นลองกระทำ จนเกิดประสบการณ์จากผลของการกระทำและในที่สุดผู้เรียนจะสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการยืนยันในความรู้เดิมหรือเกิดการปรับเปลี่ยนความรู้เดิมเป็นความรู้ใหม่ ประโยชน์สูงสุดของวงจรการลองกระทำ คือการทำให้ผู้ใหญ่มีประสบการณ์ การคิดและการกระทำ และคิดไตร่ตรองจนเกิดความหมาย ครั้งแล้ว ครั้งเล่า จนเกิดการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์

2.7 แนวคิดทฤษฎีการสร้างพลังและการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

การสร้างพลัง (Empowerment) มีจุดเริ่มต้นจากทฤษฎี Y ของ แมคเกรเกอร์ (Mc. Gregor's Theory) ซึ่งมาจากแนวคิดทางการศึกษาเพื่อการสร้างพลัง (Empowerment Education) ของเปาโล แฟร์ นักการศึกษาชาวบราซิล ผู้มีบทบาททางความคิดในการศึกษานอกระบบ การศึกษาเพื่อประชาชน การศึกษาเพื่อการพัฒนาซึ่งในช่วงปี ค.ศ. 1960-1970 ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ประชาชนอ่านและเขียนหนังสือ เป็นรูปแบบการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้มีส่วน

ร่วม ใช้วิธีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นระหว่างผู้เรียน ให้ร่วมระบุปัญหา วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยส่งเสริมความเชื่อในความสามารถของตนเอง (Wallerstein and Bernstein. 1988) การสร้างพลังเป็นทั้งกระบวนการ (process) และผลลัพธ์ (outcome) จะสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพหรือคุณสมบัติ การสร้างพลังจึงเป็นแนวคิดเชิงนามธรรม ซึ่งจะไม่ขึ้นกับเวลาหรือสถานที่ (Reynolds. 1971 cited in Gibson. 1991) จึงมีความยากลำบากในการให้คำจำกัดความ เนื่องจากความหมายของการสร้างพลังจะแตกต่างกันตามกลุ่มบุคคลและบริบท (context) ที่แตกต่างกัน

กิบสัน (Gibson. 1991) มีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพลังโดยเน้นไปที่การพัฒนาความสามารถของบุคคล โดยระบุว่า การสร้างพลังเป็นแนวคิดที่อธิบายกระบวนการทางสังคม การแสดงถึง การยอมรับและชื่นชม การส่งเสริม การพัฒนาและการเสริมสร้างความสามารถของบุคคลในการตอบสนองความต้องการของตนเองและแก้ปัญหาด้วยตนเอง รวมถึงความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เพื่อให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง และรู้สึกว่าตนเองมีพลังสามารถควบคุมความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตของตนเองได้ ส่วน วอลล์เตอร์สไตน์และเบอร์นสไตน์ (Wallerstein and Bernstein. 1988) มีแนวคิดที่กว้างขึ้น โดยกล่าวว่า การสร้างพลังเป็นการเพิ่มพูนความรู้สึกสำนึกในคุณค่าของตนเอง และการสร้างประสิทธิภาพของตนเองในการทำกิจกรรมต่างๆ หรือเสริมสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละบุคคล ตลอดจนปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมได้

ซิมเมอร์แมน (Zimmerman. 1997) กล่าวว่า การสร้างพลังต้องประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ

- 1) มีประโยชน์ มีคุณค่าเพราะเชื่อว่าการสร้างพลังเป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้บุคคลเกิดความเข้มแข็ง และ ร่วมกันแก้ไขสิ่งที่เป็นปัญหาไปในทางที่ถูกต้องและนำไปใช้ได้
- 2) ผลลัพธ์ เกี่ยวข้องกับการประเมินที่มีการพัฒนาให้มีความเชื่อถือได้
- 3) เป็นกระบวนการที่เกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลในการคิดและเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถที่จะควบคุมตนเองให้ดำเนินชีวิตไปถึงจุดมุ่งหมายได้

จะเห็นได้ว่า การสร้างพลังเป็นการทำให้บุคคลมีความสามารถในการปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย โดยการให้อำนาจ ให้การสนับสนุน ให้ทรัพยากร รวมถึงการสร้างแรงจูงใจ และการพัฒนาคน การสร้างพลังจึงส่งผลให้ผลิตภาพจากการทำงานเพิ่มสูงขึ้นด้วย สะท้อนให้เห็นถึงควมมีคุณภาพและเอกลักษณ์ระหว่างบุคคล รวมทั้งแนวคิดของการเห็นคุณค่าในตนเอง และความเชื่อในความสามารถของตน

ซิมเมอร์แมน และคณะ (Zimmerman. et al. 1997) ได้แบ่งทฤษฎีการสร้างพลังเป็น 3 มิติ คือ 1) ค่านิยม หมายถึง ความเชื่อในระบบที่สามารถพิสูจน์ถึงความเข้มแข็งแทนการกระทำที่เสี่ยง 2) กระบวนการ หมายถึง พลังการเรียนรู้ในสิ่งที่บุคคลเลือกสรรเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในสังคม ทรัพยากร การทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อบรรลุเป้าหมาย และมีกิจกรรมเพื่อควบคุมชีวิตของตนเอง และ 3) ผล หมายถึง การประเมินประเด็นต่างๆ เพื่อพัฒนาความน่าเชื่อถือของการวัดผล

ผลของการสร้างพลังและการประเมินผลการสร้างพลัง

การสร้างพลังมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่อง เป็นวงจร โดยไม่มีที่สิ้นสุด คือ เริ่มต้นจากประสบการณ์ หรือสิ่งที่ปฏิบัติอยู่ (practice) แล้วนำมาคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง (reflection) ว่าปัญหาคืออะไร มีความเป็นมา และมีปัจจัยสาเหตุใดบ้าง โดยโยงให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของปัจจัยต่างๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจ ต่อปัจจัยสาเหตุที่เกี่ยวข้องทั้งหมด อันจะนำไปสู่การวางแผนปฏิบัติ และการลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของผู้เรียน จะกลายเป็นประสบการณ์ใหม่ ที่นำไปสู่วงจรการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องกันไป การศึกษาเพื่อสร้างพลังเป็นรูปแบบการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (participatory education) ที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (student-centered learning) การให้ผู้เรียนได้ร่วมในการวางแผน และ ร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จะช่วยก่อให้เกิดกระบวนการสร้างพลังแก่ผู้เรียน ซึ่งทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

1) ประสิทธิภาพของการเรียนรู้ (efficiency) เนื่องจากการศึกษาเพื่อสร้างพลัง จะเน้นการให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน การที่ผู้เรียนได้เรียนในเรื่องที่ตรงกับความสนใจ และมีความสำคัญต่อตนเอง จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการศึกษาแบบดั้งเดิม ที่ผู้เรียนรู้สึกท้อแท้ ถูกบังคับให้เรียนในสิ่งที่ครูหรือหลักสูตรในส่วนกลางกำหนดไว้ การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เป็นจริง นอกจากจะก่อให้เกิดการเรียนรู้หลายๆ ด้าน ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงแล้ว ผู้เรียนยังได้เรียนรู้ทักษะอื่นๆ ด้วย เช่น การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร การตัดสินใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของผู้เรียน รวมทั้งการรวมกลุ่มกันเรียนรู้ ยังก่อให้เกิดการสนับสนุนจากกลุ่มที่ทำให้บุคคล เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ดีกว่า และมีความถาวรกว่า

2) การพัฒนาบุคคล (personal development) ถึงแม้ว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลังจะทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ ในเรื่องที่สอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพแล้ว ยังพบว่า โปรแกรมดังกล่าวจะช่วยพัฒนาบุคคล ในด้านความคิด บุคลิกภาพทางสังคม รวมทั้งการคิดอย่างใช้วิจารณญาณ การแก้ปัญหา ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น การนับถือตนเอง ความสนใจที่จะเรียนรู้ หรือการศึกษาด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง มีความรับผิดชอบต่อชีวิตของตนเอง และสามารถควบคุมตนเอง ให้มีการพัฒนาไปในทางที่ถูกต้อง

3) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) การศึกษาเพื่อสร้างพลัง จะมีเป้าหมายกว้างไกล ถึงการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย มิใช่เพียงแต่การก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย มิใช่เพียงแต่การก่อให้เกิดประสิทธิภาพ ในการเรียนรู้ และการพัฒนาบุคลากรเท่านั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสังคม จะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการเข้าใจถึงปัญหา ได้ทราบข้อเท็จจริง ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าว โดยจะต้องศึกษาประวัติ หรือความเป็นมา ของเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหานั้นๆ ดังนั้น การศึกษาเพื่อสร้างพลัง ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม จะให้ผู้เรียนได้มีโอกาสดูวิเคราะห์ และกำหนดสิ่งที่ต้องกระทำในการเผชิญปัญหานั้นๆ ร่วมกับการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ในการมีส่วนร่วมทำกิจกรรมกับผู้อื่น จะทำให้เกิดการสนับสนุน และการกระทำร่วมกันของกลุ่ม เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมต่อไปได้

ผลของการสร้างพลังซึ่งบรรลุตามวัตถุประสงค์ 3 ประการที่กล่าวมา สัมพันธ์กับการแบ่งระดับการสร้างพลังเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล องค์กรและชุมชน ตามแนวคิดของ วอลล์เลอร์สไตน์ และเบอร์นสไตน์ (Wallerstein and Bernstein. 1994) อิสราเอลและคณะ (Israel et al.1994) ดังนี้

1) ระดับการสร้างพลังในบุคคล (individual or psychological empowerment) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจ มีการควบคุมบุคลิกภาพของตนเองในรูปแบบของความเชื่อ ในความสามารถของตนเองและการเห็นคุณค่าของตนเอง โดยขึ้นอยู่กับการพัฒนาแนวคิดศักยภาพ ของตนเอง และความเข้าใจในบริบทของสังคม การเมืองและวัฒนธรรม ซึ่งมีแนวคิดพื้นฐานมาจากการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม การสร้างพลังในระดับบุคคลประกอบด้วย 1) ความเชื่อในความสามารถ ของตนเองและความสามารถของบุคคล 2) ความรู้สึกในการเป็นผู้ดำเนินการ ผู้จัดการ และควบคุม สิ่งต่าง ๆ 3) กระบวนการมีส่วนร่วมที่จะเป็นแรงผลักดันองค์กร และนำไปสู่การตัดสินใจ

2) ระดับการสร้างพลังในองค์กร (organization empowerment) มีแนวคิดที่สำคัญมาจาก ทฤษฎีการบริหารแบบประชาธิปไตย ซึ่งบุคคลมีการแบ่งปันด้านข้อมูลและอำนาจ มีส่วนร่วมใน กระบวนการตัดสินใจ การออกแบบโครงการต่างๆ การปฏิบัติและสามารถควบคุมนโยบายต่าง ๆ ได้

3) ระดับการสร้างพลังในชุมชน (community empowerment) หมายถึง กระบวนการ ของกิจกรรมในสังคมที่บุคคลและกลุ่มแสดงเพื่อการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง ในบริบทของการ เปลี่ยนแปลงสังคมและสิ่งแวดล้อม กระบวนการนี้สามารถเกิดขึ้นในชุมชนที่มีองค์ประกอบ ทางภูมิศาสตร์ สถาบันและกลุ่มที่มีความสนใจร่วมกันหรือบริบทของชุมชนนั้น ๆ

เนื่องจากการสร้างพลังมีความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับบุคคล องค์กร และชุมชน แม้ว่าจะสามารถ แยกจากกันได้โดยมีเป้าหมายของแต่ละระดับเป็นตัวกำหนด และพบว่ากรอบแนวคิดในการสร้างพลัง ที่มีความหมายชัดเจนนั้นจะเกี่ยวพันกับการเห็นคุณค่าของตนเอง ความเชื่อในความสามารถของ ตนเอง และบริบทของชุมชนที่แต่ละบุคคลเผชิญอยู่ ดังนั้น การพัฒนาโปรแกรมหรือกระบวนการที่มี วัตถุประสงค์ในการสร้างพลังระดับบุคคลต้องตระหนักถึงบริบทและความสัมพันธ์นั้น เปาโล แฟร์รี มี ข้อเสนอแนะว่า สามารถรวมการสร้างพลังทั้ง 3 ระดับเข้าด้วยกัน โดยให้ความสำคัญในการพัฒนา ความรู้สึกร่วมกันของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในโชคชะตาและศักยภาพของบุคคลที่มีผลต่อความเชื่อมั่น ตลอดจนการมีทักษะและทรัพยากรต่าง ๆ ในการพัฒนากลวิธีของการกระทำกิจกรรม โดยผ่าน กระบวนการสะท้อนกลับ และการมีกิจกรรมของบุคคล องค์กร และชุมชน เป็นองค์ร่วมในการพัฒนา ความสามารถในการทำให้เกิดกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม

เนื่องจากความหมายของการสร้างพลังมีหลายมิติ ทำให้เกิดความสับสนในการวัด วอลล์เลอร์สไตน์ (Wallerstein. 1994) เสนอว่า การวัดผลการสร้างพลัง ควรจัดให้สอดคล้องกับแนวคิด รูปแบบของกระบวนการศึกษาเพื่อสร้างพลัง (Empowerment education model) ดังนี้

1) แนวคิดแรก คือ การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกิจกรรม หรือการกระทำกิจกรรมร่วมกัน ในชุมชน จะช่วยส่งเสริมให้บุคคลรับรู้ในคุณค่าและความสามารถของตน ตลอดจนเกิดความเชื่อว่า จะสามารถแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาที่ประสบ ซึ่งตัวแปรที่สามารถทำการวัดได้ คือ

การเห็นคุณค่าในตนเอง ความเชื่อในความสามารถของตนเองที่จะควบคุมหรือเข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาดังกล่าว

2) แนวคิดที่สอง คือ ผลพลอยได้ เกิดจากการที่บุคคลได้รวมกลุ่มกันทำกิจกรรม โดยวัดจากเครือข่ายทางสังคม แรงสนับสนุนทางสังคมและความพึงพอใจของบุคคลต่อการมีปฏิสัมพันธ์ หรือรวมกลุ่มกันในชุมชน

3) แนวคิดที่สาม คือ ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม วอลเลอร์สตัน เสนอว่าการวัดควรกระทำให้ครอบคลุมทั้งสามแนวคิดดังกล่าว อย่างไรก็ตาม มีผู้เสนอแนวคิดในการวัดการสร้างพลังที่แตกต่างกันออกไป ประเด็นที่ควรคำนึงถึงในการประเมินผลโครงการควรมีลักษณะเป็นโครงการระยะยาว เพื่อให้สามารถมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของบุคคลหรือชุมชนได้ และนำวิธีการประเมินผลแบบคุณภาพมาใช้ร่วมด้วย เพื่อช่วยให้สามารถอธิบายผลของโครงการได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เนื่องจากแนวคิดการสร้างพลังเป็นปรัชญาที่กว้าง ดังนั้น ผู้ที่จะประเมินผลการสร้างพลังต้องเข้าใจวัตถุประสงค์ในการนำกระบวนการสร้างพลังมาใช้ ซึ่งจะทำให้สามารถกำหนดตัวชี้วัดในการประเมินได้อย่างเหมาะสม ตัวชี้วัดที่ใช้ในการประเมินผล มีได้ 3 ลักษณะ คือ

1) การสร้างพลังเป็นกระบวนการ (means) ที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล การประเมินจะวัดที่ตัวแปรพฤติกรรม ที่เป็นผลจากการเรียนรู้ เช่น ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ การปฏิบัติ

2) การสร้างพลังเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย (ends) จะวัดที่พลังของบุคคลและกลุ่ม ถ้าเป็นพลังในเรื่องทั่วไปของบุคคล สามารถวัดที่ตัวแปร การเห็นคุณค่าในตนเอง (self-esteem) แต่ถ้าต้องการวัดพลังเฉพาะเรื่อง สามารถวัดที่ตัวแปรความเชื่อในความสามารถกระทำพฤติกรรมหรือแก้ไขปัญหา (self-efficacy) หรือวัดที่พฤติกรรมการปฏิบัติโดยตรง การวัดพลังกลุ่มสามารถวัดที่การรวมตัวกันวางแผน และจัดกิจกรรมของกลุ่ม ความเป็นปึกแผ่นของกลุ่ม หรือเครือข่ายความพึงพอใจ ในการรวมกลุ่ม การสนับสนุนทางสังคมของสมาชิกกลุ่ม เป็นต้น

3) กรณีต้องการวัดผลกระทบของการสร้างพลัง ที่มีต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว สามารถวัดที่การเปลี่ยนแปลงสภาพ การลดลงของปัญหา ซึ่งเป็นผลจากการที่บุคคล และกลุ่มสามารถแก้ปัญหาของตนเองและกลุ่มได้ สามารถประเมินผลการสร้างพลังในลักษณะที่ 2 และ 3 ร่วมกันได้

การบูรณาการแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (2546 : 826) ได้ให้คำนิยามของคำว่า ภูมิปัญญา ไว้ว่า หมายถึง พินความรู้ความสามารถ

The New Lexicon Webster's dictionary of the English language: Encyclopedia edition (Cayne. 1992) ได้ให้นิยามคำว่า wisdom หมายถึง คุณลักษณะของความรอบรู้ ความฉลาดที่ต้องอาศัยประสบการณ์ และความสุ่มรอบคอบ แหล่งสะสมความรู้ ความรู้ที่นำไปสู่การสั่งสอนภูมิปัญญาตะวันออก

คำว่า ภูมิปัญญา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า wisdom คือความรู้ที่ได้สั่งสม สืบทอด และปฏิบัติต่อกันมาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสืบทอดไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผ่านทางการถ่ายทอดแบบต่าง ๆ เชื่อกันว่าภูมิปัญญาของเผ่าต่าง ๆ นั้น อาจสืบทอดโดยกระบวนการต่าง ๆ (กรมศิลปากร. 2542) เช่น

- 1) การแสวงหาหรือการค้นพบโดยกระบวนการค้นคว้าวิจัย (discovery)
- 2) การประดิษฐ์คิดค้นและการทดลอง (inventory)
- 3) การสร้างสมพัฒนาการ (accumulation)
- 4) การถ่ายทอด สืบทอดทางการศึกษา (education-imitation)
- 5) การแพร่สำเนา (diffusion)

มนุษย์เราทุกเผ่าพันธุ์ย่อมมีภูมิปัญญาของตนเองที่คิดค้นและใช้พัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอาศัยวัสดุและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่หาได้ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมของเผ่าพันธุ์ ฉะนั้นภูมิปัญญาของคนจึงมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามประวัติศาสตร์พัฒนาการ และสภาพปัญหาของเผ่าพันธุ์นั้น ๆ

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (popular wisdom) หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (local wisdom) หมายถึง ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยจุดประสงค์ที่พยายามจะยืนหยัดเพื่อดำรงการพึ่งตนเองต่อแรงกระแสมากดดันและขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองจากโลกภายนอก (เสน่ห์ จามริก. 2537)

กระทรวงมหาดไทย (2544) ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านว่า หมายถึง ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านในแต่ละถิ่น เกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2536) กล่าวว่า ภูมิปัญญา สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความจัดเจน จากวิถีชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เป็นภูมิปัญญาที่สะสมจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุนิยม

เสรี พงศ์พิศ (2529) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง รากฐานความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญามีสองลักษณะ คือ ส่วนที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ทัศน์ ปรชญาการดำเนินชีวิต คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน กับส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ

ราช ปุณโณทก (2531) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้จากประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือประสบด้วยตนเอง หรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมกันมา

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของบุคคลในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง เศรษฐกิจ โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ 5 หมวด ได้แก่

หมวดที่ 1 ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และศาสนา หมายถึง แบบอย่างปฏิบัติ สืบทอดกันมาในด้านการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นความจริง ซึ่งเกิดจากสติปัญญาที่มีความเป็นเหตุเป็นผล หรือเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนาและลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมาย ธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝังและการสืบทอด และประเพณี

หมวดที่ 2 ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง สิ่งสื่อความหมายด้วยเรื่องหรืออักษรที่กำหนดไว้เป็นแบบแผนเพื่อใช้เป็นสื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ขาวสาร วรรณกรรม ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่นและภาษาชนต่างกลุ่ม นิทานและภูมินาม ความเรียงและฉันทลักษณ์ วาทกรรม ภาษิต และปริศนาคำทาย

หมวดที่ 3 ศิลปกรรมและโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจ หรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้น เพื่อสื่อสารทางความเชื่อของกลุ่มชน แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม โบราณคดี การวางผังเมือง และชุมชน วัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม

หมวดที่ 4 การละเล่น ดนตรี และการพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออก เพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ แบ่งเป็น การขับร้องและดนตรี ระบำรำฟ้อน มหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงปฏิพากย์ การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาและนันทนาการ การท่องเที่ยว และธุรกิจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

หมวดที่ 5 ชีวิต ความเป็นอยู่ และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคล หรือกลุ่มชน ประกอบกับการคิดค้นและพัฒนาวิทยาการเพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่น หรือการรับวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงการพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวิตประวัติ วิทยาการ และอาชีพ

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นการเรียนรู้ชุมชน ในชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีภูมิปัญญา และธรรมะ ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในทั้งตัวผู้นำและสมาชิกของชุมชนนั้น ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้

ต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคมและธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่ผ่านการกลั่นกรองจนตกผลึกจะสามารถนำมาปรับใช้กับการดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่ได้นั้น มักจะมีเนื้อหาสาระที่เป็นหลักธรรมอยู่ในตัว เช่น การใช้หลักธรรมชาตินำมาบำบัดสุขภาพ การปรับเปลี่ยนภูมิปัญญามาใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ดูแลสุขภาพกาย แก่ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญญาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

องค์ประกอบของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

องค์ประกอบในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย (ทิพจุฑา สุภิमारส. 2550 : 189-193) ประกอบด้วย 1) แนวคิดและหลักการของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน 2) วัตถุประสงค์ของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน 3) ความรู้พื้นฐานของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน และ 4) ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่ละองค์ประกอบ มีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและหลักการของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

แนวคิดในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

1) แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างพลัง

การศึกษาเพื่อสร้างพลัง สนับสนุนให้บุคคลมองเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งแวดล้อม และเชื่อว่าตนสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ชุมชน และสังคมได้ ผ่านการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียน การเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทุกขั้นตอน การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง มีความยืดหยุ่น และ การเรียนรู้อย่างมีความสุข

การสร้างพลังต้องมีการกระตุ้น มีการให้โอกาส และมีการสนับสนุนให้ผู้เรียนวางแผนร่วมกันปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ มีการกระทำเพื่อการเปลี่ยนแปลง

2) แนวคิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิต

การเรียนรู้ในวิถีชีวิตเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เกิดขึ้นด้วยตัวเอง โดยมีฐานการเรียนรู้จากบุคคลและธรรมชาติ มีองค์ประกอบของการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ได้แก่ คน ความรู้ และ ทรัพยากร เป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์อยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรม สังคมของชุมชน

3) แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์

การเรียนรู้จากประสบการณ์ อาจจะเริ่มจากจุดใดจุดหนึ่งของวงจรแห่งการเรียนรู้ก็ได้ แต่ต้องดำเนินการให้ครบวงจร มีรายละเอียดของวงจรการเรียนรู้ ดังนี้ 3.1) ประสบการณ์การเรียนรู้ 3.2) การสังเกตและการไตร่ตรอง 3.3) การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด และ 3.4) การตรวจสอบและการบูรณาการ

4) แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสารชุมชน โดยมีเป้าหมาย คือ 1) เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง 2) เพื่อสร้างความมั่นใจเห็นคุณค่าความคิดและความเชื่อของชุมชน 3) เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ 4) เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน 5) เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหารวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน

หลักการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีหลักการสำคัญ ดังนี้

- 1) การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลสองคนขึ้นไป ประกอบด้วยบุคคลที่เป็นผู้สร้างพลังหรือผู้สร้างพลัง และ ผู้ที่ได้รับการสร้างพลังเพื่อปรับเปลี่ยนและพัฒนาทักษะการมีส่วนร่วม
- 2) การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นกระบวนการ ผลลัพธ์ และผลกระทบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเอง-ชุมชน-สังคม
- 3) การสร้างพลังเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองและกลุ่ม อย่างมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน
- 4) การสร้างพลังเป็นการเพิ่มพูนความรู้สึกสำนึกในคุณค่าของตนเอง และการสร้างประสิทธิภาพของตนเองในการทำกิจกรรมต่างๆ หรือเสริมสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละบุคคล ตลอดจนปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมได้

2. วัตถุประสงค์ของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทุกระบบใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำแนวทางในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในการทำงานกับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าวัฒนธรรมของตนเองและมั่นใจ ตระหนักถึงความสามารถในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ทุกคนสามารถถ่ายทอดคุณค่า คติ ความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนให้ลูกหลานเข้าใจบทบาทและหน้าที่ เกิดความรักและผูกพันพื้นถิ่นของตน

3. ความรู้พื้นฐานของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความรู้ใช้ในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย และสามารถนำไปปรับใช้ในการทำงานกับชุมชนอื่น โดยสามารถปรับเปลี่ยนได้ ภายใต้กรอบใหญ่ซึ่งเป็นองค์ความรู้พื้นฐาน คือ ภูมิปัญญาและการศึกษาทางเลือก และการพัฒนาเด็กในบริบทสังคมวัฒนธรรม ดังนี้

3.1 ภูมิปัญญาเกิดจากการสังสมประสบการณ์จากวิถีชีวิตและสังคมในท้องถิ่น แต่ละแห่ง ความเป็นบูรณาการ และมีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีลักษณะเป็นพลวัตสูง เป็นการเรียนรู้ที่เอาชีวิตและปัญหาเป็นตัวตั้ง มีลักษณะการร่วมคิดร่วมมือกันปฏิบัติ มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนระหว่างผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลาย

3.2 การศึกษาทางเลือก มีระบบการจัดการศึกษาที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาเด็กให้เจริญเติบโตตามศักยภาพในธรรมชาติของตัวเด็กเอง โดยเน้นที่ความสุขและการอยู่ร่วมกันแบบสันติ ตามแนวทางของแต่ละคน แต่ละชุมชน มีการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง มีกระบวนการถ่ายทอด มีองค์ความรู้ มีความต่อเนื่อง เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และเอาปัญหา / ชุมชนเป็นตัวตั้ง ไม่อิงกับหลักสูตรที่เป็นทางการ

3.3 การพัฒนาเด็กในบริบทสังคมวัฒนธรรม ในกรอบของ 1) การสำนึกความเป็นไทย ยึดสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นรากฐานความมั่นคงของชาติ 2) ความประพฤติของเด็กไทย ยึดแนวปฏิบัติตามลักษณะของสมบัติผู้ดี วัฒนธรรมไทย 3) การอบรมเลี้ยงดูเด็กที่มีค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรม เป็นพื้นฐาน 4) การอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยรักและถนอม 5) นำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาส่งเสริมพัฒนาการของเด็กไทย 6) พัฒนาเด็กในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและจิตวิญญาณ ในวิถีวัฒนธรรมไทย ในครอบครัว วงศาคณาญาติและชุมชนของตน

4. ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

4.1 ยุทธศาสตร์การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน: การทำความเข้าใจวิถีชีวิตและวิถีคิดของชาวบ้าน เป็นยุทธศาสตร์การวางแผนการทำงานกับชุมชน หมายถึง การดำเนินงานอย่างค่อยเป็นค่อยไป คำนึงถึงการโดยการเข้าไปผูกสัมพันธ์ เพื่อเรียนรู้ ทำความเข้าใจชาวบ้านว่ามีวิถีคิดและมีการดำเนินชีวิตอย่างไร

4.2 ยุทธศาสตร์การประชุมแบบรวมพลัง เป็นยุทธศาสตร์ระดับกลุ่ม หมายถึง การดำเนินการประชุมกลุ่มเพื่อวางแผนร่วมกัน โดยตั้งอยู่บนความเข้าใจธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชน ด้วยการค้นหาจังหวะและเวลาที่เหมาะสม การน้อมรับและการให้ความเคารพนับถือความคิดของทุกคน การรับฟังเสียงของชาวบ้านอย่างแท้จริง การสร้างความไว้วางใจ การคำนึงถึงประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ และจัดให้มีการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ผ่านกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในหมู่บ้าน เน้นการทำงานด้วยความโปร่งใส ใช้รูปแบบที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มใหญ่ และกลุ่มย่อย ใช้การสนทนากลุ่ม การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยน โดยจัดขึ้นในสถานที่ ๆ ชาวบ้านรู้สึกสบายใจ มีบรรยากาศที่ดี

4.3 ยุทธศาสตร์การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ทั้งในระดับกลุ่ม และเป็นรายบุคคล หมายถึง การสื่อสารเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าในตนเอง สร้างความมั่นใจ รวมทั้งสร้างทักษะในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงคุณลักษณะของชาวบ้านซึ่งมีความอ่อนน้อมถ่อมตน และมีความเคยชินในการเป็นผู้รับคำสั่งมากกว่าเป็นผู้วางแผนงาน

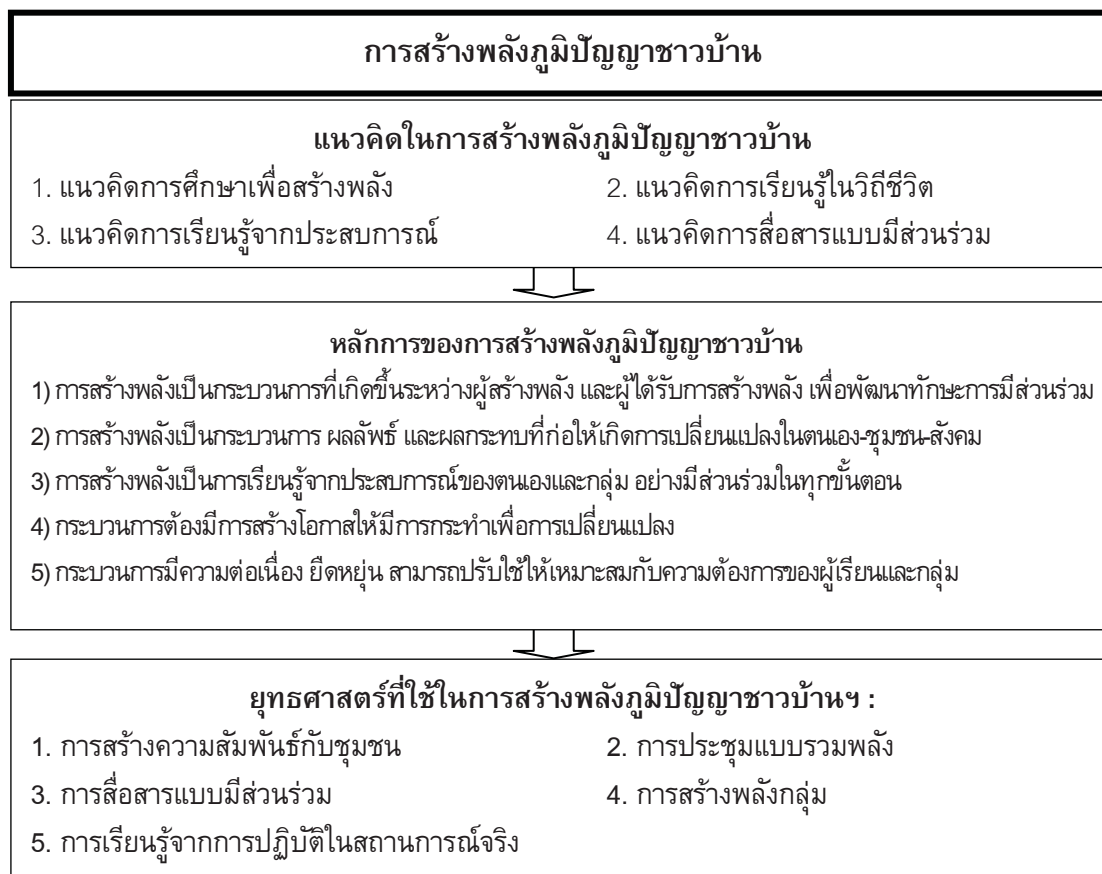
ดังนั้น การใช้แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นยุทธศาสตร์หลัก ใช้การสื่อสารที่มีลักษณะเชิงตอบโต้ มีลักษณะเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนอย่างไม่กำหนดวาระ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงเป้าหมายของการสื่อสาร ประเภทของสื่อหรือช่องทางในการสื่อสารและระดับการมีส่วนร่วม

4.4 ยุทธศาสตร์การสร้างพลังกลุ่ม การสร้างเครือข่ายสายใยครอบครัว และการสร้างพลังเป็นรายบุคคล เป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ทั้งในระดับกลุ่มและรายบุคคล หมายถึง การดำเนินการของผู้วิจัยซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเป็นกลไกเพื่อกระตุ้นให้เกิดการต่อยอดในกลุ่ม คุรุภูมิปัญญาและครูชาวบ้านตามเนื้อหาวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นการเพิ่มความเข้มแข็งของกลุ่ม การเรียนรู้ในวัฒนธรรมแต่ละด้าน โดยพัฒนาและประยุกต์การจัดกระบวนการเรียนรู้บนฐานคิด การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการเรียนรู้เชิงประสบการณ์

4.5 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง เป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ในระดับกลุ่ม หมายถึง การเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติเพื่อนำไปใช้อย่างมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของครู เด็ก และบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน

สรุปองค์ประกอบของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอด วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ดังแผนภูมิที่ 2.2

แผนภูมิที่ 2.2 องค์ประกอบของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

(participatory action research : PAR)

สุภาวค์ จันทวานิช (2531) กล่าวถึง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัย หรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมวิจัยเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัย การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่ การระบุปัญหา การดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูล และช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขหรือส่งเสริม กิจกรรมนั้น ๆ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ใช้วิธีการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนามและการสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน แต่มีขั้นตอนมากกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะต้องมีการปฏิบัติหรือกิจกรรมเพิ่มเข้ามา ตลอดจน การติดตามและปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมนั้น

อมรา พงศาพิชญ์ (2537) ได้ให้คำนิยามของการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยประชาชนมีส่วนร่วม คือ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชน โดยนักวิจัยและชาวบ้านร่วมกันศึกษา ชาวบ้านตั้งคำถาม ช่วยให้ข้อมูลและอยู่ในทีมวิจัยด้วย เน้นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดชาวบ้าน การเก็บข้อมูล เป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสารสองทาง และการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน นักวิจัยและชาวบ้านศึกษาสภาพชุมชนร่วมกัน รวมทั้งแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหา ศึกษาชุมชนโดยเน้น การศึกษาปัญหาและศึกษาทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อช่วยแก้ปัญหา

ชนิษฐา กาญจนรังสี (2544) สรุปว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการรวมทั้ง การวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเข้าด้วยกัน กล่าวคือ เป็นการวิจัยที่พยายามศึกษา ชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางแก้ปัญหา วางแผนดำเนินเพื่อแก้ไขปัญหา ปฏิบัติ ตามแผน และติดตามประเมินผล โดยทุกขั้นตอนมีสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมด้วย โดยมีแนวคิดพื้นฐาน และวัตถุประสงค์ของการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ การวิจัย เริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นอนาคตซึ่งไม่อาจ ทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงเองในสถานการณ์นั้น ถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัยรวมทั้งผู้ร่วมใน การวิจัยเอง การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงจะต้องถูกเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ และ ตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อ ๆ มาในกระบวนการวิจัยเสมอ ดังนั้น กระบวนการวิจัย จึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ กำหนดเวลาอาจคลาดเคลื่อนไม่มีความแน่นอน สภาพ ปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหา และกิจกรรมแก้ไขปัญหาไม่สามารถกำหนดไว้ล่วงหน้าได้

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง มีความเชื่อว่า คนทุกคนมีศักยภาพ มีความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกัน

เพื่อชุมชนที่ดีขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของนักวิจัย นักวิชาการ หรือนักพัฒนา และ ทุกสิ่ง ทุกอย่างในชุมชน ทั้งเรื่องของความรู้ ความชำนาญ ทรัพยากรที่มีอยู่และ จะหาได้ในอนาคต จะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเหมาะสม

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะต้องเริ่มจากความรู้สึกของคนที่มีปัญหาหรือ ความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างความรู้และการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญหา จิตใจ และกายภาพ

4) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้ และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วม ร่วมกันวิจัยได้

การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนสำคัญในการดำเนินการ 2 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1) ขั้นตอนการเตรียมการ ได้แก่ การคัดเลือกชุมชนและการเข้าสู่ชุมชน การสร้างความสัมพันธ์ กับชุมชน

2) ขั้นตอนการวิจัย เพื่อการวางแผน พัฒนาตามแผนและการติดตามประเมินผล ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ของโครงการพัฒนา การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ การปฏิบัติตามโครงการ และการติดตามประเมินผล

เครื่องมือหรือกระบวนการหลักของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ควรประกอบด้วย

- 1) การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนระหว่างผู้วิจัยกับแกนนำของกลุ่มผู้อยู่ในชุมชน
- 2) การวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม (participatory rural appraisal)
- 3) การวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory planning for action)
- 4) การปฏิบัติและถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม (participatory action and evaluation)

3. แหล่งการเรียนรู้ชุมชน

3.1 ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดให้มีกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ และปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้กำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ

แหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น แหล่งทรัพยากรชุมชน แหล่งความรู้ท้องถิ่น แหล่งวิชาการท้องถิ่น แหล่งวิทยาการท้องถิ่น แหล่งวิชาการในชุมชน แหล่งความรู้ในชุมชน แหล่งวิทยาการในชุมชนหรือแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้คล้ายคลึงกัน จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้ให้คำจำกัดความของ “แหล่งการเรียนรู้” หมายถึง สถานที่ที่เป็นแหล่งข้อมูล และก่อให้เกิดการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียน (เสาวดี สูงสว่าง. 2546 : 13)

หากพิจารณาถึงคำจำกัดความของคำว่า “แหล่งการเรียนรู้” ได้มีผู้ให้คำจำกัดความ อาทิ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 อ้างถึงใน ม.ล.สรสิริ วรวรรณ. 2548 : 23) ได้กำหนดว่า หมายถึง “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” ซึ่งอาจเป็นสภาพ/สถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอนหรือศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่มีกำหนดเวลาเรียนยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียนที่มีลักษณะเฉพาะที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกันกับการประเมินผลในชั้นเรียน

กรมสามัญศึกษา (2544 : 6) กล่าวว่า “แหล่งเรียนรู้” หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ แหล่งความรู้ทางวิทยาการ และประสบการณ์ที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องจากแหล่งต่างๆ เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

บุญเลิศ มาแสง (2532 : 29) ให้ความหมายของคำว่า “แหล่งวิทยาการ” หรือ “แหล่งความรู้” หมายถึง แหล่งรวมกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนให้เกิดความสนใจและตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา แหล่งความรู้จะมีลักษณะเป็นเช่นไรย่อมขึ้นอยู่กับสภาพความจำเป็นและความเหมาะสมสอดคล้องของแต่ละท้องถิ่น

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541 : 104) สรุปว่า “แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น” หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวเราเมื่อได้ปฏิสัมพันธ์ (interaction) ด้วย ไม่ว่าจะเป็นทางประสาทสายตา หู ลิ้น กาย ใจ แล้วจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเท่าทัน ความเป็นไปต่างๆ และความ

เปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา ช่วยให้คนหันโลกหันเหตุการณ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกของการเปลี่ยนแปลงนี้ได้เป็นอย่างดีเป็นสุขตามสมควรแก่สภาพ

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ (2544 : 28) กล่าวว่า “แหล่งการเรียนรู้” คือ ถิ่น ที่อยู่ บริเวณที่เกิด แห่งที่ หรือศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าใจไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจและความชำนาญ ตามความหมายนี้ แหล่งเรียนรู้จึงอาจเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็ธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นได้ทั้งบุคคล สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2544 : 22) ให้คำจำกัดความของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า เป็นแหล่งที่บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจ ตามศักยภาพและโอกาส ตามความสามารถ โดยการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ แหล่งการเรียนรู้จึงเป็นการเรียนตามอัธยาศัย ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในสังคม

ศรีสกุล วิบูลย์วงศ์ (2544 อ้างถึงใน เสาวดี สูงสว่าง. 2546 : 14) กล่าวว่า แหล่งทรัพยากรชุมชน คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลในท้องถิ่น สถานที่ วัตถุ สิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในชุมชนที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา ซึ่งโรงเรียนสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนได้

สรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ชุมชน หมายถึง สิ่งต่างๆ อันได้แก่ สถานที่ และวัตถุสิ่งของทั้งหลาย ทั้งที่เกิดขึ้นจากการสร้างของมนุษย์ และสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ รวมถึงบุคคล สถานที่ ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูล ความรู้ที่เป็นประโยชน์ และสามารถนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถของผู้เรียนได้

3.2 ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 ให้ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง โดยกำหนดให้รัฐ ต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ไว้ในหมวดมาตรา 25 ซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547 : 1) ได้ให้ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดการเรียนรู้ มุ่งให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ มีความรู้ สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและเรียนต่อการจัดการเรียนรู้นี้ดังกล่าวนอกจากกิจกรรมที่สนับสนุนให้ผู้เรียน มีลักษณะใฝ่รู้ ใฝ่เรียนแล้ว จำเป็นต้องมีการจัดแหล่งเรียนรู้ และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ด้วย โรงเรียนทุกแห่งทุกระดับถือเป็นตัวแทนของรัฐในการจัดการศึกษา และดำเนินการตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ อันเป็นหลักการร่วมกันในการจัดการศึกษา ดังนั้นจำเป็นต้องมีการจัดแหล่งเรียนรู้ สำหรับผู้เรียนให้เรียนเต็มศักยภาพและมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องเหมาะสมกับท้องถิ่น (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. 2542: 16)

ประเวศ วะสี (2543 : 60 - 61) กล่าวว่า การศึกษาค้นคว้าของประชาชนถือเป็นเครื่องหมายของความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ และมีความเห็นว่าโรงเรียนควรมีความสัมพันธ์กับชุมชนในเรื่องแหล่งการเรียนรู้จากชุมชน ดังนี้

1. เรียนรู้จากคนในชุมชน ซึ่งในชุมชนมีผู้รู้ด้านต่างๆ มากมาย มากกว่าที่ครูสอนในห้องหนังสือมากนัก เช่น ผู้รู้ทางเกษตรกรรมทางช่าง มีศิลปิน ผู้รู้ทางศาสนา หมอพื้นบ้าน นักธุรกิจรายย่อย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ ผู้นำชุมชนที่เป็นนักคิดนักศีลธรรม มีปัญญาและความดีมากกว่าใครต่อใครตั้งเยอะแยะในระดับสูงๆ ถ้าเปิดโรงเรียนสู่ชุมชน ให้ทั้งครูและนักเรียนได้เรียนรู้เข้าไปเชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริง การเรียนรู้จะสนุกไม่น่าเบื่อ ที่สำคัญจะเป็นการปรับระบบคุณค่าเดิมการศึกษาของเราสอนให้ดูถูกคนที่มีความรู้ค่าเหล่านี้ เมื่อผู้รู้ในชุมชนกลายมาเป็นครูก็จะเป็นการยกระดับคุณค่า ศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของชุมชนอย่างแรง เป็นการถักทอทางสังคม

2. เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ควรสำรวจและสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพิ่มขึ้นให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นทุ่งนา ป่าเขา แหล่งน้ำ วัด แหล่งอนุรักษ์ป่า แหล่งอนุรักษ์สัตว์กลุ่มอาชีพต่างๆ พิพิธภัณฑ์ตำบล ทุกตำบลควรสร้างพิพิธภัณฑ์ของตนเอง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม

3. เรียนรู้จากเรื่องของชุมชน การเรียนควรจะเรียนเรื่องของชุมชนให้มากที่สุด เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม การแพทย์พื้นบ้าน ศาสนา

4. การเรียนรู้จากการปฏิบัติงานในชุมชน ครูและนักเรียนควรจะเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติงานจริงในชุมชน เช่น ทำเกษตร หัตถกรรม แปรรูปอาหาร งานช่าง ธุรกิจชุมชน การท่องเที่ยว การแพทย์แผนไทย การทำมาหากิน เพื่อที่จะได้ทำงานเป็น จัดการเป็น อยู่ร่วมกันเป็น มีอาชีพ แก้ปัญหาเศรษฐกิจ และเป็นการพัฒนาศีลธรรมไปด้วยในตัวเป็นศีลธรรมที่เกิดจากการดำเนินชีวิตร่วมกันแต่ไม่เกิดการท่งวิชาศีลธรรม

ดารี บุญชู (2548 : 28) กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. เป็นแหล่งที่รวมขององค์ความรู้อันหลากหลาย พร้อมทั้งจะให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษาค้นคว้าด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล และเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2. เป็นแหล่งเชื่อมโยงให้สถานศึกษาและชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานของตน

3. เป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข เกิดความสนุกสนานและมีความสนใจที่จะเรียนรู้ ไม่เกิดความเบื่อหน่าย

4. ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการคิดได้เอง ปฏิบัติเองและสร้างความรู้ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

5. ทำให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังให้รู้และรักท้องถิ่นของตน มองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงปัญหาในชุมชนของตน พร้อมทั้งจะเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต

กึ่งแก้ว อารีรักษ์; และคนอื่นๆ (2548 : 118 อ้างถึงใน ภรภัทร นิยมชัย. 2553 : 41) กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

1. กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อที่หลากหลาย
2. ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ลึกซึ้งขึ้น โดยใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลและสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูล
3. กระตุ้นให้มุ่งเน้นลงลึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งผลักดันให้นักเรียนแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพิ่มมากขึ้น สามารถสร้างผลผลิตในการเรียนให้มีคุณภาพสูงขึ้น
4. เสริมสร้างการเรียนรู้ จนเกิดทักษะในการแสวงหาข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการสร้างตระหนักเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและแตกต่างของข้อมูล
5. เสริมสร้างการพัฒนาทักษะการคิด เช่น การแก้ปัญหา การให้เหตุผล และการประเมินอย่างมีวิจารณญาณ โดยอาศัยการวิจัยอิสระและการควบคุมข้อมูล
6. เปลี่ยนเจตคติของครูและนักเรียนที่มีต่อเนื้อหารายวิชา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
7. พัฒนาทักษะการวิจัยและความเชื่อมั่นในตนเองในการค้นหาข้อมูลโดยบูรณาการทักษะการใช้ห้องสมุด เข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร
8. เพิ่มสัมฤทธิ์ผลด้านวิชาการในด้านเนื้อหา เจตคติ และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ โดยอาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายในการเรียนรู้

แหล่งการเรียนรู้ชุมชน มีบทบาทมากต่อการพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ในยุคสารสนเทศเช่นปัจจุบัน ดังนั้น จึงได้มีนักวิชาการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

เสรี วงษ์มณฑา (2529 : 702-708) ได้สรุปถึงความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไว้ คือ

1. เป็นแหล่งให้ข่าวสาร เปิดโลกทัศน์ของผู้ศึกษาให้กว้างไกลกว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในห้องเรียนของตน ช่วยให้เกิดความสนใจในเรื่องที่สำคัญ ช่วยยกระดับความทะเยอทะยานโดยการเสนอภาพในอุดมคติ หรือเสนอผลสำเร็จและความก้าวหน้าของงานและบุคคลต่างๆ ซึ่งจะช่วยสร้างบรรยากาศของการพัฒนาด้วย
2. ช่วยเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ๆ แนวคิดใหม่ๆ เกิดมุมมองใหม่ๆ ขึ้น
3. เป็นสื่อการสอนสมัยใหม่ที่ให้ความรู้ ก่อให้เกิดทักษะช่วยให้การเรียนรู้เร็วขึ้น
4. เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิต ที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่างๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลาโดยไม่จำกัดเพศ วัย
5. เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมสร้างการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน
6. เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้ เช่น การเข้าไปศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือ ศาสนสถาน การศึกษาพันธุ์ไม้ หรือการศึกษาพันธุ์สัตว์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่างๆ ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยในป่า

7. เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง หรือลงมือปฏิบัติจริงได้ เช่น การแก้เครื่องยนต์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ต่างๆ อาทิ โต๊ะ เก้าอี้ การทำอาหาร ขนม หรือดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

8. เป็นแหล่งที่ประชาชนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้นและยังไม่มีของจริงให้เห็น เช่น การศึกษาถึงประดิษฐกรรมชิ้นใหม่โดยการศึกษาจาก วิดีทัศน์ ภาพยนตร์ นิทรรศการ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งการเรียนรู้หรือแหล่ง วิทยาการประเภทนี้เป็นสื่อต่างๆ หลายๆ ด้าน

9. เป็นแหล่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในท้องถิ่นกับโรงเรียน ในการทำ กิจกรรมการศึกษาร่วมกันจะช่วยกันสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการ จัด การศึกษาในท้องถิ่น

10. การใช้แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดของนักเรียนในโรงเรียนต่างๆ เป็นการประหยัดเงินงบประมาณของโรงเรียนได้

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และ วิศนี ศิลตระกูล (2533 : 233) ได้กล่าวว่าแหล่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิตในท้องถิ่นมีประโยชน์หลายประการ ดังต่อไปนี้

1. เป็นแหล่งให้ชาวบ้านสามารถเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ตรงของตนเอง
2. ช่วยให้เกิดการประหยัด ผู้คนในท้องถิ่นสามารถศึกษาหาความรู้โดยไม่ต้องเดินทางไป ไกลจึงเสียค่าใช้จ่ายถูกกว่า และประหยัดงบประมาณ เพราะผู้ทรงคุณวุฒิที่อุทิศตนมาให้บริการ เช่นนี้ได้ช่วยแบ่งเบาภาระโดยไม่คิดค่าบริการ หรือคิดค่าบริการราคาถูก
3. เป็นการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้น สนใจ ใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ สามารถแก้ปัญหาได้สอดคล้องและทันต่อเหตุการณ์ มองการณ์ไกลพร้อมที่จะ ปรับเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ดีกว่า
4. ส่งเสริมคุณธรรมการอยู่ร่วมกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน ใจกว้าง ความคิด อิสระและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถแก้ไขปัญหาได้สอดคล้องและทันต่อเหตุการณ์ มอง การณ์ไกลพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ดีกว่า
5. ช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าต่อผู้คนในท้องถิ่น
6. ช่วยให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยการศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนทักษะ โดยการฝึกอบรมทักษะที่ตนสนใจ ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างรายได้แก่ตนเองและครอบครัว
7. ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ของดีมีคุณค่าในชุมชนหรือฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมา เป็น การสร้างความผูกพันต่อท้องถิ่น ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ ต่อไป
8. เป็นการสร้างโอกาสให้ท้องถิ่นเกิดการพึ่งตนเองได้ รู้จักประสานประโยชน์เพื่อ ดำเนินการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่า “แหล่งการเรียนรู้” ทุกรูปแบบมีสถานภาพที่จะเอื้อต่อหน้าที่ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 กำหนดไว้อย่างชัดเจนในประเด็นที่สามารถพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องความคิด ความเข้าใจในคุณค่า และทัศนคติได้อย่างกว้างขวาง และสามารถช่วยเสริมมิติที่เป็นรูปธรรมให้แก่การศึกษาในระบบโรงเรียน และตามอัธยาศัย สามารถพัฒนาการเรียนรู้ (Learning) และการศึกษา (Education) โดยเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
2. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เรื่องการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ภูมิปัญญา
4. ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
5. ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

สรุปว่า แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง เพราะการได้รับประสบการณ์ตรงจากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน เป็นการเรียนรู้จากสภาพจริง ได้ลงมือฝึกปฏิบัติจริง ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน ย่อมสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดแก่ผู้เรียน และมีความหมายต่อของผู้เรียนยิ่งไปกว่านั้น คือ การเห็นคุณค่าของความรู้และความสามารถที่ตนเองได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในแหล่งการเรียนรู้ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกรักและผูกพันต่อชุมชน เห็นคุณค่าของทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ สถานศึกษาจึงต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียนและชุมชน

3.3 ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนมีหลายประเภทด้วยกัน ดังที่ วาสนา ชาวหา (2533 : 44-45) ได้จำแนกประเภท ดังนี้

1. แหล่งที่เป็นบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และสามารถถ่ายทอดความรู้แก่ผู้อื่นได้โดยตรง

2. แหล่งที่เป็นสถานที่ อาจเป็นสถานที่ที่มีขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา น้ำตก ทะเล ฯลฯ หรือสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โรงงาน สวนสัตว์ ฯลฯ ซึ่งสามารถหาความรู้ได้จากสถานที่เหล่านี้

3. แหล่งที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ หรือสิ่งมีชีวิตที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนแล้วสามารถทำให้การเรียนรู้ดีขึ้น มีความหมายขึ้น

4. แหล่งที่เป็นกิจกรรม เช่น การละเล่นพื้นเมือง พิธี หรือประเพณีต่างๆ ในชุมชน

อาชัญญา รัตนอุบล (2539 : 74) จำแนกแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ประเภทบุคคล เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู หมอพื้นบ้าน

2. ประเภททรัพยากรธรรมชาติ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น

3. ประเภทสื่อ เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นต้น

4. ประเภทวัสดุและสถานที่ เช่น ห้องสมุด โรงเรียน วัด สถานือนามัย พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

ไพพรรณ เกียรติโชคชัย (2541 : 109-115) จำแนกแหล่งวิทยาการในท้องถิ่นออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ที่ตนมีอยู่ให้ผู้สนใจต้องการเรียนรู้ในท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่ทักษะความสามารถในสาขาอาชีพต่างๆ เช่น ช่างฝีมือ ช่างทอง ช่างไม้หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ

2. ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ พืช และแร่ธาตุ เป็นต้น

3. ทรัพยากรวัตถุและสถานที่ หมายถึง อาคาร สิ่งก่อสร้าง และวัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นที่ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ให้ได้มาซึ่งคำตอบหรือสิ่งที่ต้องการ

4. ทรัพยากรประเภทสื่อ หมายถึง บุคคลหรือสิ่งที่ติดต่อได้ถึงกันหรือชักนำให้รู้จักกัน ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ ทักษะและเจตคติ

5. ทรัพยากรประเภทเทคนิค หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวรรณกรรมต่างๆ อาทิ โรงงานที่ทันสมัย ระบบสื่อสารคมนาคม ศูนย์คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

6. ทรัพยากรประเภทกิจกรรม หมายถึง การปฏิบัติด้านประเพณีและวัฒนธรรม

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2544 : 22) จำแนกแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ 2 ประเภท คือ

1. แหล่งการเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

2. แหล่งการเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นเป็นหลัก โดยมีหรือไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ เช่น หอศิลป์ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ เป็นต้น

สุวิทย์ และอรทัย มูลคำ (2545 : 107-108) ได้จำแนกแหล่งการเรียนรู้ไว้ 5 ประเภท ดังนี้

1. สถาบันของชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิตและการทำมาหากินในชุมชน เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัดซึ่งเป็นสถานที่ทำบุญตามประเพณี ตลาด ร้านขายของชำ ลานนวด

ข้าว โรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้าน ป่า ห้วย หนอง คลอง บึง ที่ชาวบ้านมาหาอาหารเก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด หาปลา ฯลฯ

2. สถานที่หรือสถาบันที่รัฐและประชาชนจัดขึ้น เช่น อุทยานการศึกษาในวัด และในชุมชน อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติทางทะเล อุทยานแห่งชาติในท้องถิ่นแถบภูเขา ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศิลปาชีพ ศูนย์เยาวชน ศูนย์หัตถกรรมชุมชน หอสมุด ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์สถาน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเกี่ยวกับสัตว์ พืช ดิน หิน แร่ เป็นต้น

3. สื่อเทคโนโลยีที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น วิทยุทัศน์ ภาพสไลด์ โปรแกรมสำเร็จรูป ภาพยนตร์ หุ่นหรือโมเดลจำลองของจริง เป็นต้น

4. สื่อเอกสารสิ่งพิมพ์ที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน เช่น หนังสือสารานุกรม วารสาร ตำรา ยาพื้นบ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพถ่าย เป็นต้น

5. บุคลากรผู้ที่มีความรู้ด้านต่างๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำทางศาสนา เกษตรกร ศิลปิน หมอพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ชุมชนสามารถจำแนกตามประเภทต่างๆ ได้ คือ ประเภทบุคคล ประเภทสื่อและวัสดุอุปกรณ์ ประเภทสถานที่ที่เกิดขึ้นเองและจัดตั้งขึ้น และประเภทกิจกรรม

3.4 บทบาทในการให้การศึกษาของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ควรมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย (กรมสามัญศึกษา. 2544 : 7 - 8) ดังนี้

1. แหล่งการเรียนรู้ต้องสามารถตอบสนองการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการ (Process of Learning) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ทั้งการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่มีแหล่งการเรียนรู้ของตนเองอยู่แล้ว และการเรียนรู้ควรมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

2. เป็นแหล่งทำกิจกรรม แหล่งทัศนศึกษา แหล่งฝึกงาน และแหล่งประกอบอาชีพของผู้เรียน

3. เป็นแหล่งสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นโดยตนเอง

4. เป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า วิจัย และฝึกอบรม

5. เป็นองค์กรเปิด ผู้สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง

6. สามารถเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้เรียนเชิงรุกเข้าสู่ทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง ประหยัด สะดวก

7. มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน

8. มีสื่อประเภทต่างๆ ประกอบด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อเสริมกิจกรรม

การเรียนการสอนและการพัฒนาอาชีพ

กรมวิชาการ (2543 : 9) เสนอวิธีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งเรียนรู้ ดังนี้

1. ควรมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้สอนและปราชญ์ท้องถิ่น
2. เน้นการศึกษา วิเคราะห์ และวิพากษ์
3. นำกระบวนการหรือความคิดแนวปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็น

กระบวนการเรียนการสอน

4. เสริมสร้างกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นวิทยาศาสตร์
 5. ฝึกให้นักเรียนคิดหลายด้านหลายมุม คิดอย่างอิสระ แล้วสรุปเป็นความรู้ และ
- ประสบการณ์ที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิต
6. ผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น
 7. เน้นกระบวนการมากกว่าผลผลิต
 8. ครูผู้สอนหรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งมีแนวทาง
- จัดกิจกรรม 4 แนวทาง คือ

8.1 ครูผู้สอนเป็นผู้ควบคุมการใช้หลักสูตร โดยพิจารณานำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่มประสบการณ์ตามในหลักสูตรแม่บท โดยใช้ระยะเวลาจำนวนคาบที่กำหนดไว้ในแผนการสอนของกลุ่มประสบการณ์นั้นๆ

8.2 เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง

8.3 นำบุคคลในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้กับผู้เรียน

8.4 สอดแทรกคุณธรรม ค่านิยมต่างๆ ที่ปรากฏตามเนื้อหาของหลักสูตร

พินิจดา วีระชาติ (2542 : 27) เสนอแนะการนำแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเอาไว้ดังนี้

1. บุคคลมีประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อการนำมาใช้ประโยชน์ต่อการศึกษา เช่น

1.1 เป็นวิทยากรในด้านต่างๆ แล้วแต่จุดประสงค์ของการเรียนรู้ และความรู้ความชำนาญความสำเร็จในชีวิตของบุคคลนั้นๆ

1.2 เป็นตัวอย่าง แบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้แก่นักเรียน ได้เห็นแบบอย่างแท้จริงของความสำเร็จในด้านต่างๆ เช่น อาชีพ คุณธรรม เกียรติยศ ชื่อเสียง การเสียสละ การทำประโยชน์แก่ชุมชน หรือสาธารณชน เป็นต้น

- 1.3 ให้บุคคลช่วยเหลือกิจกรรมและกิจการต่างๆ ของสถานศึกษา เช่น

1.3.1 ช่วยเหลือสถานศึกษาในด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ หรือแรงงาน เป็นต้น

1.3.2 ให้ข้อเสนอแนะข้อคิดเห็น ให้ความร่วมมือในการปรับปรุงหลักสูตร

โปรแกรม กิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน

1.3.3 เป็นกรรมการร่วมในหน่วยงาน หรือแผนกต่างๆ ของโรงเรียน

1.3.4 ช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน เช่น ช่วยในการดูแลเด็ก

ช่วยในการรักษาพยาบาล

1.3.5 ช่วยในการสอนชุมชน แต่ละชุมชนประกอบด้วยบุคคลประเภทต่างๆ

มากมายมีความรู้ความสามารถต่างๆ กัน มีคนจำนวนมากยินดีที่จะช่วยเหลือโรงเรียน ช่วยสอนนักเรียน สอนครู หรือประชาชน โรงเรียนอาจเชิญบุคคลเหล่านั้นเข้ามาช่วยสอนในสาขาวิชาที่เขาชำนาญแก่นักเรียน แก่ครู คณงานภาวโรง และประชาชน

2. วัฒนธรรม ประเพณี ระเบียบแบบแผนตลอดจนเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องให้นักเรียนเข้าใจและปฏิบัติตาม

3. สถาบัน องค์การ และหน่วยงานต่างๆ นักเรียนจะได้เรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นต่อชุมชน ความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ กับผู้เรียนและประชาชนการใช้ประโยชน์ของสิ่งต่างๆ นั้นให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง และเป็นธรรมในสังคม

4. โบราณสถาน โบราณวัตถุและสิ่งก่อสร้างต่างๆ นักเรียนจะได้เข้าใจประวัติความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ เพื่อความรักความสามัคคี ความภาคภูมิใจในชุมชนของตน การเห็นคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรม และร่วมมือส่งเสริมอนุรักษ์สิ่งมีค่าต่างๆ ด้วย

5. สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ นักเรียนจะได้เรียนรู้คุณค่า ประโยชน์และโทษของสิ่งต่างๆ ต่อการดำรงชีวิต การปฏิบัติตนของคนในสังคมที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ การใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษานั้นจะต้องศึกษา วางแผนการใช้กำหนดจุดมุ่งหมาย มีวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม ทรัพยากรธรรมชาติมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ความเป็นจริง ในสภาพที่แท้จริงของธรรมชาติ เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักอุปรางลักษณะ สภาพความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ตามธรรมชาติ และความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมกับมนุษย์ ประโยชน์และโทษของสิ่งต่างๆ การใช้และการสงวนทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์สุขของการดำรงชีวิตร่วมกันของมนุษย์

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนโดยใช้แหล่งการเรียนรู้ เป็นการเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และเป็นการจัดการเรียนการสอนให้หลากหลายวิธี เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จริงจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ โดยขึ้นอยู่กับผู้บริหารและครูที่จะนำเข้ามาจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องและเหมาะสมกับผู้เรียนทำให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาและเกิดการเรียนรู้

4. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4.1 หลักการและแนวคิดการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ. 2540 กำหนด 3 รูปแบบ คือ (1) เทศบาล (2) องค์การบริหารส่วนตำบล และ(3) การปกครองรูปแบบพิเศษ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่พัฒนานโยบายการจัดการศึกษา การบำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดี ให้สอดคล้องกับนโยบายการศึกษาแห่งชาติ สนับสนุนเงินรายได้ของท้องถิ่นเป็นเงินอุดหนุนให้กับโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นโรงเรียนในความรับผิดชอบและโรงเรียนสังกัดหน่วยงานอื่น ตลอดจนติดตาม ดูแลการดำเนินงานของโรงเรียนในความรับผิดชอบ

องค์การบริหารส่วนตำบลได้มีความพร้อมที่จะจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยได้เต็มรูปแบบเช่นเดียวกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น ให้จัดการศึกษาดังกล่าวได้ต่อเมื่อได้รับการประเมินผ่านเกณฑ์ (อรสา สุขประม. 2544 : 153)

4.1.1 หลักการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. 2549 : 117 - 118)

การจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเช่นเดียวกับการจัดการศึกษาของรัฐ เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษา หลักการในการจัดการศึกษาต้องเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ว่าด้วยกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งถือเป็นกฎหมายแม่บททางการศึกษาของประเทศ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง การจัดการศึกษาต้องยึดหลักเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มีคุณภาพ และไม่เก็บค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ จะต้องจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม หรือความบกพร่องทางการสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส ให้มีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ และคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น และการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเช่นเดียวกับการจัดการศึกษาของรัฐ และต้องเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ว่าด้วยกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ

4.1.2 แนวคิดการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาได้ทุกระบบเพื่อพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของคนในท้องถิ่นให้มีคุณลักษณะที่สามารถบูรณาการวิถีชีวิตให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และมีความสุขที่ยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่นและประเทศชาติ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับประเทศและนานาชาติ (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. 2549 : 11) และนักวิชาการก็ให้แนวคิดการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้หลายแนวคิด สรุปได้ดังนี้

ชูวงศ์ ฉายะบุตร (2539 อ้างถึงใน อภิชิต แสงลี. 2552 : 12) ให้ความเห็นว่ามีความไม่เท่าเทียมกันในโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรของหน่วยงาน สถานศึกษา การบริหารราชการส่วนภูมิภาคไม่สามารถสนองตอบต่อประชาชนได้ เพราะไม่ได้เป็นตัวแทนของประชาชนโดยตรงในขณะที่ท้องถิ่นใกล้ชิดประชาชนมากกว่า ดังนั้น การที่จะตอบสนองประชาชนได้ ควรให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการบริหาร โดยการปรับปรุงการบริหารราชการและกำหนดบทบาทให้ชัด โดยแบ่งภารกิจเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ งานที่เป็นหน้าที่ของส่วนกลางและงานที่เป็นหน้าที่ของส่วนท้องถิ่น

กมล สุตประเสริฐ (2541 อ้างถึงใน อภิชิต แสงลี. 2552 : 12) ให้ความเห็นว่าจากอดีตที่ผ่านมา การจัดการศึกษาถูกครอบงำโดยรัฐค่อนข้างมาก ถึงเวลาแล้วที่ควรให้สถานศึกษาและประชาชนจัดการศึกษาของตนเอง การจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นภาพ ๆ หนึ่ง ทสีสะท้อนให้เห็นถึง การจัดการตนเองด้านการศึกษาของประชาชน การจัดการศึกษาของท้องถิ่นควรเป็นไปในรูปของคณะกรรมการอาจเรียกว่า คณะกรรมการศึกษา แยกต่างหากจากคณะกรรมการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สุนทร สุนันท์ชัย (2541 อ้างถึงใน อภิชิต แสงลี. 2552 : 12) ให้ความเห็นว่า การจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นไปในรูปของคณะกรรมการ ทั้งระดับหน่วยงานบริหาร และระดับสถานศึกษาระดับหน่วยงานควรควบคุมและกำกับแต่น้อย ควรให้สถานศึกษามีอิสระทางการบริหารเป็นของตนเอง และการจัดสรรงบประมาณเพื่อการศึกษาควรเป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ และควรจัดสรรเป็นเงินอุดหนุนรายหัวจากแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวมา สรุปได้ดังนี้ การจัดการศึกษาของท้องถิ่นต้องเป็นลักษณะการกระจายอำนาจที่ชัดเจน แต่ต้องแยกกันระหว่าง การบริหารขององค์กรท้องถิ่นกับการบริหารการศึกษาในท้องถิ่น

4.1.3 ลักษณะและวิธีการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจะจัดการศึกษาไว้ 2 ลักษณะ คือ

1) การจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นเอง หรือขยายหรือเปลี่ยนแปลงระดับและประเภทการศึกษาโดยให้สถานศึกษาที่จัดตั้งขึ้นใหม่หรือสถานศึกษาเดิมที่ขยายหรือเปลี่ยนแปลงระดับและประเภทการศึกษาจัดการศึกษาในระดับและประเภทที่มีความพร้อมและเหมาะสม และมีความต้องการภายในท้องถิ่น อาจแยกได้เป็น 4 กรณี คือ

- 1.1) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่เคยจัดการศึกษามาก่อนจัดตั้งสถานศึกษา เพื่อให้จัดการศึกษาในระดับและประเภทที่กำหนด
- 1.2) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาอยู่แล้ว จัดตั้งสถานศึกษาขึ้นเพิ่มเติมโดยให้สถานศึกษาใหม่จัดการศึกษาในระดับและประเภทที่จัดอยู่แล้วในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น
- 1.3) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาอยู่แล้ว จัดตั้งสถานศึกษาขึ้นเพิ่มเติมโดยให้สถานศึกษาใหม่จัดการศึกษาในระดับและประเภทที่แตกต่างไปจากระดับ และประเภทที่จัดอยู่แล้วในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น
- 1.4) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมิได้จัดตั้งสถานศึกษาเพิ่มเติม แต่ขยายหรือเปลี่ยนแปลงระดับหรือประเภทการศึกษาจากระดับและประเภทที่จัดอยู่เดิม

2) การถ่ายโอนการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการตามแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

สรุปได้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นใดที่มีความพร้อม และมีศักยภาพที่จะรับโอนสถานศึกษาของส่วนกลางไปดำเนินการ ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการโอนสถานศึกษาที่เป็นกรรมการร่วมระหว่างกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอื่นที่เกี่ยวข้องกับการโอนผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาในท้องถิ่น และผู้แทนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับโอนนั้นในสัดส่วนที่เท่ากัน

4.2 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

มีผู้ให้ความหมายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ไว้ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 มาตรา 18 (กระทรวงศึกษาธิการ 2546 : 9-10) ระบุว่า การจัดการศึกษาในสถานพัฒนาปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการ และเด็กที่มีความต้องการพิเศษ หรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น

เยาวพา เดชะคุปต์ (2541: 232) กล่าวว่า ศูนย์เด็กปฐมวัย หมายถึง ศูนย์เด็กที่จัดโดยหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนซึ่งมีวิธีการดำเนิน กฎ ระเบียบต่างๆ ในการจัดแตกต่างกัน ได้แก่ เนอสเซอรี่ โรงเรียนอนุบาล ชั้นเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็ก ศูนย์เลี้ยงเด็กกลางวัน ศูนย์โภชนาการเด็ก ฯลฯ

รัศมี ตันเจริญ (2542: 1-8) ให้ความหมายสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยว่า หมายถึง สถานที่อบรมเลี้ยงดูตั้งแต่แรกเกิด ถึงหกปี มีจุดประสงค์เพื่อให้เด็กเจริญเติบโต และส่งเสริมด้านพัฒนาการเด็กซึ่งลักษณะการจัดขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่รับผิดชอบ เช่น ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์

ในวัดของกรมศาสนา ศูนย์สงเคราะห์เด็กก่อนวัยเรียนของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมพัฒนาชุมชน ฯลฯ

อนุรักษ์ มาสเนตร (2552: 12) กล่าวว่า สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย หมายถึง ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา เนอสเซอรี่ ศูนย์เด็กกลางวัน สถานรับเลี้ยงเด็กเอกชน ฯลฯ ที่มีหน้าที่ในการดูแลเด็ก เพื่อช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทั้งทางด้าน ร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา เต็มตามศักยภาพของเด็ก

จากความหมายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กหมายถึง สถานที่ หรือโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย และอาจจัดในลักษณะที่ต่างกันตามจุดมุ่งหมายของแต่ละหน่วยงานและความต้องการในชุมชนนั้นๆ เพื่อพัฒนาเด็กให้เต็มศักยภาพ ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น (กระทรวงมหาดไทย. 2550 อ้างถึงใน ศุภลักษณ์ สุธงส์เสน. 2554 : 9-10) หมายถึง สถานที่ดูแลและให้การศึกษาเด็ก อายุระหว่าง 3 -5 ปี มีฐานะเทียบเท่าสถานศึกษา เป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดตั้งเอง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของส่วนราชการต่างๆ ที่ถ่ายโอนให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด/มัสยิด กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ (ปัจจุบันอยู่ในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กกรมการพัฒนาชุมชน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก(เด็ก 3 ขวบ) ซึ่งรับถ่ายโอนจากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่า “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”

ความเป็นมาในการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเกิดขึ้นครั้งแรก ประมาณ พ.ศ. 2501 โดยมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเป็นผู้กำหนดแนวทางในการบริหารจัดการ และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งได้ถ่ายโอนภารกิจมาให้องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนดูแลในปัจจุบัน ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมการพัฒนาชุมชน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมการศาสนา โดยจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กไว้ภายในพื้นที่ของหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเด็กเล็กช่วงปฐมวัยให้ได้รับการดูแลและส่งเสริมการเจริญเติบโตที่เหมาะสมตามวัย ช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่และผู้ปกครอง ตลอดจนเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กเล็กอย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุดตรงตามความต้องการ

การถ่ายโอนศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีแนวความคิดสนับสนุนว่าพ่อแม่ผู้ปกครอง ผู้ดูแลเด็ก ตลอดจนชุมชนที่เด็กอาศัยอยู่ มีหน้าที่หลักในการส่งเสริมพัฒนาการทุกๆด้านของเด็กปฐมวัยอย่างเต็มที่เต็มศักยภาพ การจัดการศึกษาปฐมวัยจึงเป็นภารกิจที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะต้องบริหารจัดการให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพ เหมาะสมตามวัย ตลอดจนเป็นการแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง และเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาในขั้นสูงต่อไป

จึงส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทและรับหน้าที่สำคัญจากการถ่ายโอนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 กำหนดภารกิจให้การจัดการศึกษาเป็นภารกิจที่ต้องถ่ายโอนตามมาตรา 16 ของพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2544 ได้เริ่มนโยบายถ่ายโอนการศึกษาให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.) ในสมัยนั้น ได้ประกาศรับเด็ก 3 ขวบ เข้าเรียนชั้นอนุบาล และประสานงานกรมการปกครอง สนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการแทนเฉพาะอนุบาล 3 ขวบ โดยกระทรวงศึกษาธิการจะสนับสนุนบุคลากรผู้สอนและสถานที่เรียน ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้บริหารในโรงเรียนประถมศึกษาของ สปช. ต่อมา ในปี พ.ศ. 2545 ได้มีการถ่ายโอนศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจากกรมการพัฒนาชุมชน และศูนย์อบรมเด็ก ก่อนเกณฑ์ในศาสนสถานจากกรมการศาสนาให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เบญจพร คำชำนาญ. 2550 อ้างถึงใน ศุภลักษณ์ สุหลงเส้น. 2554 : 9)

การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

อาศัยอำนาจตามกฎหมายกำหนด องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถดำเนินการจัดการศึกษาปฐมวัย ในท้องถิ่นได้ดังนี้

1. การดำเนินการศูนย์พัฒนาเด็ก เป็นการเตรียมความพร้อมตามพัฒนาการของเด็ก ในลักษณะการเลี้ยงดูแก่กลุ่มเด็กอายุ 0 – 3 ปี อาจจัดในลักษณะศูนย์พัฒนาการเด็กเป็นการเฉพาะ ซึ่งควรให้ผู้ดูแลเด็กซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับเด็กเป็นผู้ปฏิบัติการ

2. การจัดการศึกษาปฐมวัย (อนุบาล) เป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กปฐมวัย (อนุบาลศึกษา) แก่เด็กกลุ่มอายุ 4 – 6 ปี โดยจัดในลักษณะเตรียมความพร้อมแก่เด็กเพื่อเข้าสู่ การศึกษาขั้นพื้นฐานภาคบังคับ ทั้งนี้จะต้องจัดตามแนวหลักสูตรก่อนการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ก่อน ประถมศึกษา) ตามที่กระทรวงกำหนด โดยควรใช้ครูผู้สอนเฉพาะด้าน (อนุบาลศึกษา/ปฐมวัย) เป็น บุคลากรหลัก

การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพของแต่ละพื้นที่ และเป็นไป ตามระเบียบปฏิบัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2545 : 4 อ้างถึงใน กวิสรา สุวรรณบุตร. 2551 : 31-32) ควรดำเนินการ ดังนี้

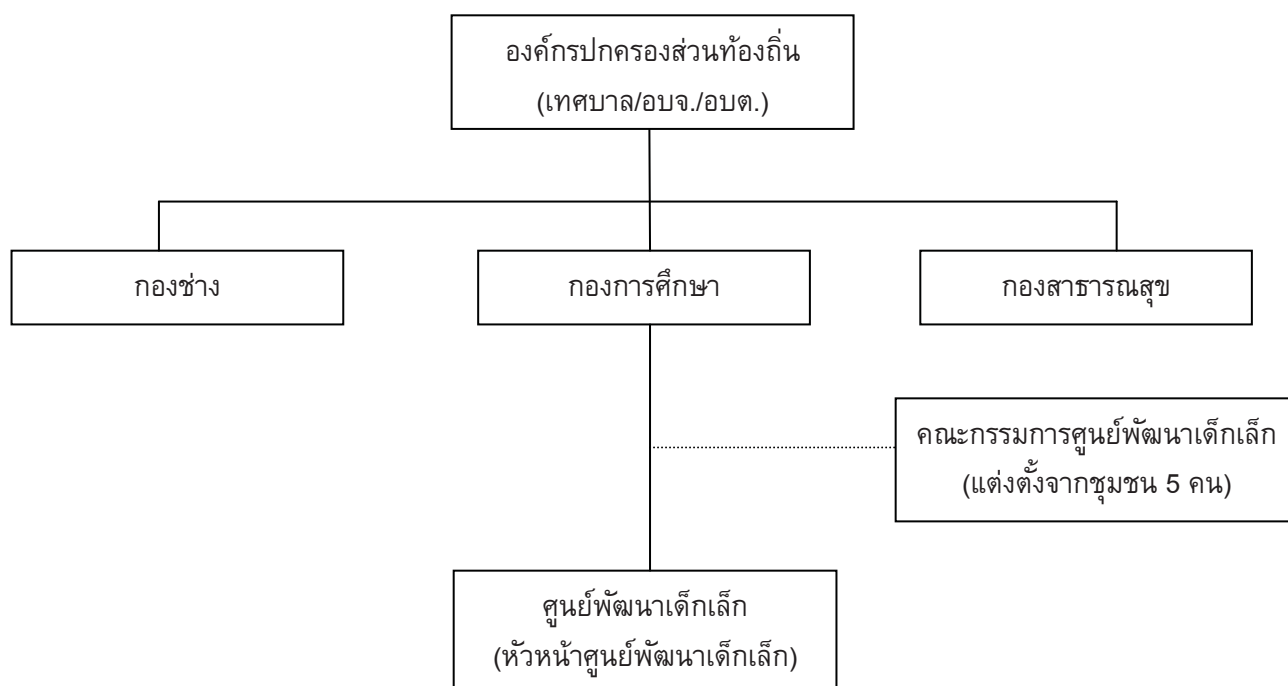
1. สำรวจความต้องการของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการสำรวจความต้องการของชุมชนในประเด็นต่อไปนี้ 1) ความต้องการให้จัดตั้งศูนย์ 2) ความต้องการในการส่งเด็ก เข้าเรียน 3) สิ่งที่ต้องการให้ศูนย์จัดบริการ

2. พิจารณาเลือกรูปแบบการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตามความเหมาะสมของ แต่ละพื้นที่ เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นมีความหลากหลายในศักยภาพด้านทรัพยากรและเศรษฐกิจ การกำหนด รูปแบบการบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จึงอาจแตกต่างกันตามลักษณะสภาพของชุมชนและความ พร้อมด้านทรัพยากรบุคคล สถานที่ และเศรษฐกิจของแต่ละพื้นที่ เศรษฐกิจ การกำหนดรูปแบบ

การบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จึงอาจแตกต่างกันตามลักษณะความพร้อมด้านทรัพยากรบุคคล สถานที่ เศรษฐกิจของแต่ละพื้นที่

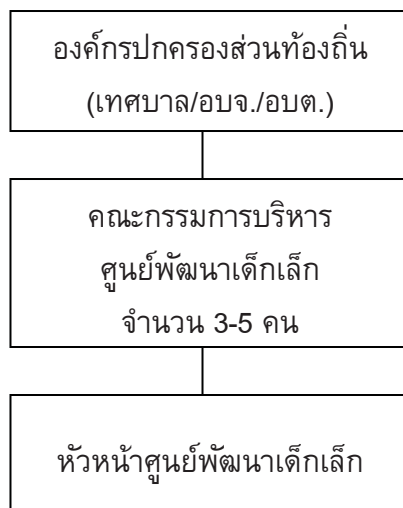
รูปแบบศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่กรมการปกครอง เสนอไว้ 2 รูปแบบ (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น. 2545 อ้างถึงใน กวิสรา สุวรรณบุตร. 2551 : 32-33) สรุปได้ดังนี้

1) รูปแบบศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้บริหารจัดการ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีอัตรากำลังบุคลากรเพียงพอ การดำเนินการ รูปแบบนี้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้จัดตั้งและรับผิดชอบศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยจัดหาหรือ จัดจ้างบุคลากรทางการศึกษาเป็นหัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และแต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์พัฒนา เด็กเล็ก รูปแบบศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแสดงได้ดังแผนภูมิที่ 2.3

แผนภูมิที่ 2.3 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบริหารจัดการโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รูปแบบที่ 1
(ที่มา : กวิสรา สุวรรณบุตร. 2551 : 32)

2) รูปแบบศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่มอบหมายให้ผู้แทนชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความจำกัดด้านอัตรากำลังบุคลากร ทางการศึกษา รูปแบบนี้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้จัดตั้งและรับผิดชอบศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยคัดเลือกผู้แทนชุมชนทำหน้าที่คณะกรรมการบริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และจัดหา/จัดจ้าง บุคลากรทางการศึกษาเป็นหัวหน้าศูนย์ฯ ทำหน้าที่บริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รูปแบบศูนย์ พัฒนาเด็กเล็กแสดงได้ดังแผนภูมิที่ 2.4

แผนภูมิที่ 2.4 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบริหารจัดการโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น รูปแบบที่ 2
(ที่มา : กวิสรา สุวรรณบุตร. 2551 : 33)

ตามนโยบายการกระจายอำนาจทางการศึกษาของรัฐ ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาปฐมวัย โดยที่องค์การบริหารส่วนตำบลได้รับอำนาจให้สามารถให้ดำเนินจัดการศึกษาได้ตามศักยภาพ ซึ่งภารกิจการจัดการศึกษาปฐมวัยเป็นภารกิจหนึ่งที่รัฐกำหนดให้องค์การบริหารส่วนตำบลต้องรับผิดชอบดำเนินการ ที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีโอกาสเสี่ยงได้ โดยเงื่อนไขในการดำเนินการต้องเป็นไปตามเกณฑ์ที่รัฐได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ เป้าหมายสำคัญเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการศึกษาอบรมอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพตามที่รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและพระราชบัญญัติเฉพาะท้องถิ่น ได้กำหนดไว้

4.3 เป้าหมายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กำหนดมาตรา 18 เกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัย ว่าจะให้จัดในสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย นอกจากนั้นยังได้กำหนดในมาตรา 41 ด้วยอีกว่า องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อมตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น ดังนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (อายุ 3-5 ปี) ด้วยความร่วมมือของชุมชน เพื่อกระจายโอกาสการเตรียมความพร้อม และพัฒนาเด็กทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญาอย่างเหมาะสมตามวัยและเต็มตามศักยภาพตลอดจนเพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง และเป็นพื้นฐานของการศึกษาระดับที่สูงขึ้นต่อไป โดยมีเป้าหมาย คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดตั้งและบริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้มีคุณภาพตามความต้องการและด้วยความร่วมมือของชุมชน ส่วนวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (กวิสรา สุวรรณบุตร. 2551 : 27) ประกอบด้วย

4.3.1 เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กได้รับการดูแลที่ถูกต้องเหมาะสม และได้รับการฝึกฝนพัฒนาตามวัยและเต็มศักยภาพ

4.3.2 เพื่อพัฒนาความพร้อมของเด็กทุกๆ ด้านแบบองค์รวม ตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ และหลักการจัดการศึกษาปฐมวัย

4.3.3 เพื่อกระตุ้นให้ชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดและพัฒนาความพร้อมของเด็กก่อนเข้าเรียนระดับประถมศึกษา ตลอดจนส่งเสริมให้ครอบครัวเป็นฐานในการเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กอย่างถูกวิธี

4.3.4 เพื่อส่งเสริมสนับสนุนความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชนให้สามารถออกไปประกอบอาชีพได้โดยสะดวก และเป็นการกระจายโอกาสการพัฒนาความพร้อมให้เด็กทุกคนได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึง

4.3.5 เพื่อแบ่งเบาภาระการอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ปกครองที่มีรายได้น้อยสามารถออกไปประกอบอาชีพได้โดยสะดวกและเป็นการกระจายโอกาสการพัฒนาความพร้อมให้เด็กทุกคนได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึง

4.3.6 เพื่อให้การบริหารจัดการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีคุณภาพ

เป้าหมายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คือ เตรียมความพร้อมให้กับเด็กปฐมวัย อายุ 3-5 ปี เพื่อพัฒนาเด็กทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา อย่างเหมาะสมตามวัยและเต็มศักยภาพ โดยได้รับความร่วมมือของชุมชน ตลอดจนเพื่อแบ่งเบาภาระของ ผู้ปกครองนั่นเอง

4.4 มาตรฐานการดำเนินงาน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น (มาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. ม.ป.ป. : 1-2) ได้ทำมาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถดำเนินงานเพื่อพัฒนาเด็กได้อย่างมีคุณภาพ และเหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถือปฏิบัติในการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กต่อไป โดยจำแนกมาตรฐานการดำเนินงาน ออกเป็น 4 ด้านดังต่อไปนี้

4.4.1 ด้านบุคลากร และการบริหารจัดการกำหนดมาตรฐานการดำเนินงานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านบุคลากร และการบริหารจัดการ เช่น คุณสมบัติและบทบาทหน้าที่ของบุคลากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้ดูแลเด็ก ผู้ประกอบอาหาร ตลอดจนผู้ทำความสะอาดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น

4.4.2 ด้านอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย กำหนดมาตรฐานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย ดังนี้

1) ด้านอาคารสถานที่ การกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับพื้นที่ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่ตั้ง จำนวนชั้นของอาคาร ทางเข้า-ออก และประตูหน้าต่าง ตลอดจนพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ เป็นต้น

2) สิ่งแวดล้อม การกำหนดมาตรฐานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก ตัวอาคาร เช่น แสงสว่าง เสียง การถ่ายเทอากาศ สภาพพื้นที่ภายในอาคาร รั้ว สภาพแวดล้อมและมลภาวะ เป็นต้น

3) ด้านความปลอดภัย การกำหนดมาตรฐานที่เกี่ยวกับความปลอดภัย เช่น การกำหนดมาตรการป้องกันความปลอดภัยและมาตรการเตรียมความพร้อมรับสถานการณ์ฉุกเฉิน เป็นต้น

4.4.3 ด้านวิชาการ และกิจกรรมตามหลักสูตร กำหนดมาตรฐานสำหรับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านวิชาการและกิจกรรมตามหลักสูตร ได้แก่ คุณลักษณะของเด็ก ที่พึงประสงค์ 12 ประการ คุณลักษณะตามวัย (ด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา) การจัดประสบการณ์ ตลอดจนการจัดกิจกรรมประจำวันสำหรับเด็ก เป็นต้น

4.4.4 ด้านการมีส่วนร่วม และการสนับสนุนจากชุมชน กำหนดมาตรฐานสำหรับศูนย์พัฒนา เด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนจากชุมชน เช่น การ ประชุมชี้แจงให้ราษฎรในชุมชนทราบถึงประโยชน์ และความจำเป็นของการดำเนินงาน การจัด กิจกรรมประชาสัมพันธ์ การจัดให้มีกองทุนส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงาน ตลอดจนการ ติดตามและประเมินผล รวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมจากชุมชนหรือประชาคมในท้องถิ่น เป็นต้น

สรุปได้ว่า มาตรฐานการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ประกอบด้วย ด้านบุคลากรและ การบริหารจัดการ ด้านอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย ด้านวิชาการ และกิจกรรม ตามหลักสูตร และด้านการมีส่วนร่วม และการสนับสนุนจากชุมชน จึงจะทำให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ดำเนินงานได้อย่างมีคุณภาพ

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2553 กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นว่า มาตรฐานการดำเนินงาน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดทำขึ้นใน ปี พ.ศ. 2547 นั้น ควรจะปรับปรุง เนื้อหาหลักเกณฑ์ หรือหนังสือสั่งการต่าง ๆ ให้เป็นปัจจุบัน สอดคล้องกับนวัตกรรมต่างๆ ที่ เปลี่ยนแปลงไป จึงได้ดำเนินการปรับปรุงมาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น โดยแบ่งมาตรฐานออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) มาตรฐานด้านการบริหารจัดการ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งแบ่งการบริหารจัดการ เป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารงาน ด้านการ บริหารงบประมาณ และด้านการบริหารงานบุคคล 2) มาตรฐานด้านบุคลากร 3) มาตรฐานด้าน อาคาร สถานที่ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย 4) มาตรฐานด้านวิชาการ และกิจกรรมตาม หลักสูตร 5) มาตรฐานด้านการมีส่วนร่วม และการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน 5) ด้านความสัมพันธ์ กับชุมชน และ 6) มาตรฐานด้านส่งเสริมเครือข่ายการพัฒนาเด็กปฐมวัย

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในมิติทางวัฒนธรรมและการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย

สุนน อมรวิวัฒน์ ทิศนา แชนมณี วาริ ถิระจิตร และอุดมลักษณ์ กุลพิจิตร (2532) ทำวิจัย “การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย” ศึกษาลักษณะและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยในหมู่บ้านชนบท 4 ภาคภูมิศาสตร์ของประเทศไทย และวิเคราะห์การเรียนรู้ของเด็กทั้งในด้านพัฒนาการทางกาย สติปัญญาอารมณ์ คุณธรรม และจริยธรรม เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางในการพัฒนารูปแบบสำหรับการศึกษามีลักษณะเหมาะสมกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่สังเกตพบ งานวิจัยพบรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย 10 แบบ คือ 1) การให้อิสระเชิงควบคุม 2) การควบคุมเชิงละเลย 3) การยอมรับแบบไม่แสดงออก 4) การเป็นแบบอย่าง 5) การให้เด็กสัมผัสกับสภาพแวดล้อมและรวมสถานการณ์ แล้วเกิดการเรียนรู้ตามธรรมชาติ 6) การใช้พฤติกรรมทางวาจาอย่างมาก และแสดงเหตุผลน้อย 7) การใช้อำนาจในการเลี้ยงดู 8) การไม่คงเส้นคงวา 9) การมีผู้ดูแลเด็กหลายคน และ 10) การสนองตอบของพ่อแม่เปลี่ยนไปตามวัย วุฒิภาวะ และเพศของเด็ก

พวงทอง นิลยัม (2538) ทำวิจัย “บทบาทของผู้ใหญ่ในครอบครัวในการถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการเล่นและของเล่น เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเด็กปฐมวัย” ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเก่า อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี” ศึกษาบทบาทของผู้ใหญ่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมตามสภาวะแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้าน เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเด็กปฐมวัยโดยผ่านการเล่นและของเล่น พบว่า ผู้ใหญ่ในครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูเด็ก อบรมสั่งสอนและถ่ายทอดวัฒนธรรมให้ลูกหลานของตนเอง โดยผ่านการเล่นและของเล่นเป็นสื่อกลางที่ใช้ในการถ่ายทอด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เด็กๆ ทำอยู่ตลอดเวลาที่มีโอกาส จึงทำให้การอบรมสั่งสอนและการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากผู้ใหญ่ไปสู่เด็กปฐมวัยทำได้อย่างสม่ำเสมอ ส่งผลเป็นประสบการณ์ที่เด็กจะได้รับการปลูกฝังจนพัฒนาเป็นบุคลิกภาพของเด็ก และศึกษาพฤติกรรมที่คาดว่าเด็กจะได้รับคุณลักษณะบางประการจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากผู้ใหญ่ไปสู่เด็ก โดยผ่านการเล่นและของเล่น คือ ความสนุกสนานร่าเริง ความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความมีเมตตา การแข่งขันตามกติกาของสังคมและความขยันอดทน

พจนานพร กนกแก้ว (2538) ทำวิจัย “ปัจจัยทางจิตวิทยาและวัฒนธรรมที่มีผลต่อรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย” ศึกษาการตอบสนองเชิงจิตวิทยาและวัฒนธรรมในการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยที่หมู่บ้านน้ำคำ ต.ธาตุ อ.รัตนบุรีจ.สุรินทร์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา รวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์จากแบบสอบถาม นำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามสมมติฐานเพื่อหารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย สมมติฐานมีว่า 1) เด็กอายุแรกเกิด – 2 ปี น่าจะต้องการการตอบสนองปัจจัยทางจิตวิทยามากกว่าทางวัฒนธรรม 2) เด็กอายุตั้งแต่ 6 ปี น่าจะต้องการการตอบสนองปัจจัยทางวัฒนธรรมมากกว่าทางจิตวิทยา จากการศึกษาพบว่า การตอบสนองทางจิตวิทยาและวัฒนธรรมทั้ง 5 ชั้น เกิดรูปแบบการ

อบรมเลี้ยงดูเติบเต็ม 10 แบบ การตอบสนองปัจจัยทางจิตวิทยาและวัฒนธรรมส่งผลให้เด็กมีบุคลิกภาพโดยรวม คือ เป็นคนมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งสาร มีเมตตากรุณา เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ และผู้มีอำนาจตลอดจนเป็นคนขี้อาย ไม่กล้าแสดงออกและบางคนมีนิสัยขี้นินย

รัตติกาล เชนจัด (2548) ทำวิจัย “ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” ศึกษาการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้านจากผู้สูงอายุสู่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น และศึกษาการสื่อสารเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชนโดยผ่านของเล่นพื้นบ้าน กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้สูงอายุในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ เด็ก และเยาวชน รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ครู พบว่า ผู้สูงอายุในฐานะผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญามีคุณลักษณะที่โดดเด่น เช่น เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของเล่นพื้นบ้าน มีความสามารถในการถ่ายทอดภูมิปัญญา มีความพร้อมที่จะทำการถ่ายทอดภูมิปัญญา รักเด็ก และเข้าใจเด็ก เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ผู้รับสาร ได้แก่ เพศของผู้รับสาร วัยของผู้รับสาร ทักษะและความสามารถของผู้รับสาร และความสนใจของผู้รับสาร ส่วนกลยุทธ์ที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาหลักๆ พบว่า เป็นการสาธิต เพื่อให้เด็กได้ทำตาม การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ การสื่อสารสองทาง เพื่อเปิดโอกาสให้มีการซักถาม การจัดกลุ่มที่เหมาะสม และการใช้ภาษาถิ่นทางดำเนินเนื้อหาเป็นเรื่องของ ความเป็นมาของของเล่น ประโยชน์ ความรู้เรื่องวัสดุและอุปกรณ์ รวมทั้งวิธีทำและวิธีเล่น ช่องทางการสื่อสารและสื่อ แบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ 1) ด้านพื้นที่ ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และพิพิธภัณฑ์เล่นได้ 2) ด้านเวลา ได้แก่ ผ่านกิจกรรมงานวันเด็ก และการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน 3) สื่อ พบว่า มีสื่อกิจกรรมการเรียนการสอนของเล่นพื้นบ้านที่โรงเรียน และ สื่อเชิงรุกผ่านกิจกรรมของเล่นเดินทาง ส่วนเด็กในฐานะผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา พบว่า เด็กที่มีความสนใจที่จะรับการถ่ายทอดภูมิปัญญามีลักษณะโดดเด่น เช่น มีความสนใจ มีความชอบของเล่นพื้นบ้าน อยากทำของเล่นเป็น รวมทั้งเป็นคนช่างสังเกตและซักถาม สาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุกับเด็กมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันนั้น พบว่ามาจาก 1) การเป็นครอบครัวเดี่ยวของสังคมในปัจจุบัน 2) การที่เด็กต้องไปโรงเรียน 3) การมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย 4) การที่เด็กต้องทำกิจกรรมอื่นๆ และ 5) การขาดพื้นที่สาธารณะที่จะทำให้ผู้สูงอายุและเด็กได้มาพบกัน กลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ การเพิ่มช่องทางการสื่อสาร ประกอบไปด้วย 1) บ้าน 2) โรงเรียน 3) สนามเด็กเล่น 4) พิพิธภัณฑ์เล่นได้ 5) ลานวัด ส่วนสื่อกลางที่ใช้เชื่อมความสัมพันธ์ ได้แก่ ของเล่นพื้นบ้าน และสื่อบุคคล นอกจากของเล่นพื้นบ้านจะเป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กแล้วยังมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ เพิ่มขึ้น คือ ผู้สูงอายุกับผู้สูงอายุ เด็กกับเด็ก ผู้สูงอายุกับครู และผู้สูงอายุกับคนในชุมชน

พงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์ (2546) ทำวิจัย “การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม” ศึกษาและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม โดยศึกษาแบบพหุกรณี จากครูภูมิปัญญาไทยจำนวน 6 คน พื้นที่ศึกษา 5 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออก

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การศึกษาเอกสาร และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมที่ได้พัฒนาขึ้นได้รับการตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้จากผู้ทรงคุณวุฒิด้วยวิธีการจัดสนทนากลุ่ม พบว่า 1) ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมนั้น ครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ทางการเกษตรระดับสูง เคยประสบปัญหาต่าง ๆ อย่างรุนแรง แต่ด้วยความอดสาเห อึกทั้งเป็นนักคิดและนักปฏิบัติจึงสามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง และได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดได้เน้นการทำการเกษตรกรรมแบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเป็นการทำการเกษตรที่ปฏิเสธการใช้สารเคมี แต่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและใช้วิถีธรรมชาติเป็นหลักและใช้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ผู้รับการถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ประสบปัญหาต่าง ๆ ต้องการรับความรู้และการฝึกปฏิบัติให้สามารถทำการเกษตรเพื่อลดรายจ่ายให้แก่ครอบครัว ซึ่งทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และลดมลภาวะจากสารพิษที่เคยใช้อย่างมาก นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐได้ขอความช่วยเหลือจากครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในการกำหนดแนวนโยบายและการอบรมประชาชน 2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม 6 กรณีศึกษา มี 6 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด (2) การปรับเปลี่ยนชีวิต (3)การพัฒนาโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรม (4) การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ (5) การฝึกปฏิบัติและศึกษาดูงาน และ (6) การประเมินผลการนำไปปฏิบัติ โดยครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมแต่ละท่านมีกลวิธีในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน อาทิ การฝึกอบรมระยะสั้น การสาธิต การบรรยาย การศึกษาดูงาน การฝึกปฏิบัติ การอภิปรายซักถามการศึกษาเรียนรู้ตามอัธยาศัย และ การใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สำหรับการศึกษาดูงานหรือการฝึกปฏิบัติได้ใช้เครือข่ายของครูภูมิปัญญาไทยที่อยู่ใกล้เคียงร่วมถ่ายทอดในด้านที่เครือข่ายมีความรู้ความชำนาญ นอกจากนี้ยังได้นำเอาความเชื่อ ขนบธรรมเนียมในท้องถิ่น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเป็นพวกเดียวกัน การไม่เป็นพิธีรีตอง การประเมินด้วยตนเอง การยกย่องให้เกียรติ และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มาใช้ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วย

สุทธรา โยธาชันท์ (2541) ทำวิจัย “การพัฒนาโปรแกรมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กวัยอนุบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พัฒนาโปรแกรมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กวัยอนุบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โปรแกรมฯ ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 ชั้น คือ ชั้นที่ 1 การเตรียมการ ชั้นที่ 2 การสร้างโปรแกรมฯ ชั้นที่ 3 การทดลองใช้โปรแกรมฯ และชั้นที่ 4 การปรับปรุงโปรแกรมฯ ตัวอย่างประชากรประกอบด้วยนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 ที่มีอายุ 5-6 ปีจำนวน 30 คน จากโรงเรียนบ้านเหล่าดัว อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 15 คน และกลุ่มควบคุม 15 คน กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมได้รับการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยแบบวัดความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กวัยอนุบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเมินความพึงพอใจ

และรวบรวมข้อมูลเพื่อปรับปรุงโปรแกรมฯ จากครูด้วยแบบสอบถาม และจากผู้ปกครองด้วยแบบสัมภาษณ์เป็นกลุ่มแบบไม่มีโครงสร้าง พบว่า 1) หลังการทดลองใช้โปรแกรมฯ นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) หลังการทดลองใช้โปรแกรมฯ นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองสูงกว่าก่อนการทดลองใช้โปรแกรมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3) ครูทั้งหมดมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ อยู่ในระดับมากที่สุด 4) ผู้ปกครองของเด็กกลุ่มทดลองทั้งหมดมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ อยู่ในระดับมาก โปรแกรมฯ ที่ปรับปรุงแล้วประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ เนื้อหา การดำเนินการใช้โปรแกรมฯ และการประเมินผล การสอนเริ่มจากระยะที่ 1 : เตรียมการระยะที่ 2 : ดำเนินการ และระยะที่ 3 : สรุปผล กระบวนการเรียนรู้เริ่มจากการรับรู้และการจำ การเปรียบเทียบ การประเมินค่า และการนำความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองในเรื่องเพศ อายุ ภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพไปใช้ในการปฏิบัติระยะเวลาที่ใช้ในโปรแกรมฯ ไม่ต่ำกว่า 15 สัปดาห์ ลักษณะเด่นของโปรแกรมฯ คือ การเรียนการสอนแบบสองภาษา และการมีส่วนร่วมของโรงเรียน และชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นไปจนจบโปรแกรมฯ ผลผลิตของการวิจัยครั้งนี้คือ คู่มือโปรแกรมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กวัยอนุบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เกสรี สุวรรณเรืองศรี (2542) ทำวิจัย “การพัฒนาโปรแกรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนตามแนวคิดพหุวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาการสอนระดับอนุบาล ในชุมชนไทยมุสลิมภาคใต้” เพื่อพัฒนาโปรแกรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนตามแนวคิดพหุวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาการสอนระดับอนุบาล ในชุมชนไทยมุสลิมภาคใต้ โปรแกรมที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 เตรียมการ ขั้นที่ 2 สร้างโปรแกรมฯ ขั้นที่ 3 การทดลองใช้โปรแกรมฯ และขั้นที่ 4 การปรับปรุงโปรแกรมฯ กรณีศึกษา คือ ประชาชนในชุมชนบ้านตะโละแอเลาะ และบุคลากรในโรงเรียนบ้านตะโละแอเลาะ ในปี พ.ศ.2541-2542 อำเภอท้ายเขา ภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มทำงาน และสมาชิกสนับสนุน พบว่า 1. โปรแกรมที่พัฒนาขึ้นเป็นแนวทางในการทำงานความร่วมมือระหว่างโรงเรียน และชุมชนตามแนวคิดพหุวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาการสอนระดับอนุบาล ในชุมชนไทยมุสลิมภาคใต้ ประกอบด้วยหลักการวัตถุประสงค์ เนื้อหา การดำเนินการใช้ และการประเมินผล ผู้ใช้โปรแกรมฯ คือ ครูอนุบาล สมาชิกกลุ่มทำงานและสมาชิกสนับสนุน กระบวนการทำงานมี 3 ระยะ คือ ระยะก่อนปฏิบัติการ ระยะปฏิบัติการและระยะประเมินการทำงาน สื่อการใช้โปรแกรมฯ ประกอบด้วย คู่มือการใช้โปรแกรมฯ และแนวทางการศึกษาชุมชน 2. ผลการทดลองใช้โปรแกรมฯ พบว่า การสอนระดับอนุบาล แสดงให้เห็นการยอมรับ และเห็นคุณค่าวัฒนธรรมตนเอง และวัฒนธรรมอื่น ใน 7 องค์ประกอบ คือ 1) การจัดประสบการณ์การสอนระดับอนุบาล 2) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน 3) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนที่มีต่อนักเรียนและชุมชน 4) วิธีสอน 5) สภาพแวดล้อม และสื่อ 6) ภูมิปัญญาชุมชน 7) นโยบายร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน

รุ่งลาวัลย์ ละอาคำ (2545) ทำวิจัย “การพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน” เพื่อพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน ด้วยโปรแกรมที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น พบว่า ครูอนุบาลแสวงหาความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้วยการคิดอย่างถี่ถ้วน 4 ลักษณะ คือ 1) การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ขึ้นต่อกันตามธรรมชาติ 2) การค้นหาคุณค่าที่แท้จริง 3) การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ 4) การพิจารณาตามหลักธรรม โดยผ่านการใช้เทคนิคสแกฟโฟลด์ 6 แบบ คือ 1) การคัดเลือก 2) การลดทางเลือก 3) การรักษาเส้นทาง 4) การชี้จุดสำคัญ 5) การป้องกันปัญหา 6) การสาธิตวิธีปฏิบัติ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นำครูอนุบาลมาสู่การปรับมุมมองในการปรับใช้วัฒนธรรม การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยครูอนุบาลแห่งแรกเลือกปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านเกษตรกรรม ด้านหัตถกรรม ภาษาและวรรณกรรม ปรัชญา ศาสนาและประเพณี ครูอนุบาลแห่งที่สอง เลือกปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านเกษตรกรรม ผู้วิจัย พบว่าขณะที่งานวิจัยนี้มุ่งเน้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างครูและผู้ทรงภูมิปัญญา แต่กิจกรรมที่ส่งผลขยายเป็นวงกว้าง และน่าสนใจที่จะทำวิจัยเพื่อพัฒนาเด็กในชุมชน โดยประสานความร่วมมือระหว่างครู ผู้รู้ ประชาชน และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อที่จะให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมจากฐานรากอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

วิลาวัลย์ คัตตะจันทร์ (2551) ทำวิจัย “การพัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้และถักทอสายใยระหว่างวัยผ่านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมของเด็กวัยอนุบาลที่มีต่อผู้สูงอายุ” พัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้และถักทอสายใยระหว่างวัยผ่านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมของเด็กวัยอนุบาลที่มีต่อผู้สูงอายุ โปรแกรมฯ ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 เตรียมการ ขั้นที่ 2 สร้างโปรแกรมฯ ขั้นที่ 3 ทดลองใช้โปรแกรมฯ และขั้นที่ 4 ปรับปรุงโปรแกรมฯ ตัวอย่างประชากร ได้แก่ เด็กวัยอนุบาลโรงเรียนบ้านโนนสะอาดหนองหญ้าม้าโคกสีจำนวน 15 คน เป็นกลุ่มทดลองและเด็กวัยอนุบาลโรงเรียนบ้านหนองเหล็ก จำนวน 15 คน เป็นกลุ่มควบคุม เก็บข้อมูลพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมของเด็กวัยอนุบาลที่มีต่อผู้สูงอายุก่อนและหลังการทดลองโดยใช้แบบทดสอบปฏิบัติการในสถานการณ์จำลอง วิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test) ประเมินความพึงพอใจของครู 2 คนและผู้สูงอายุ 13 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผลการวิจัย 1. กลุ่มทดลองมีคะแนนพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมต่อผู้สูงอายุหลังการทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ระดับความมีนัยสำคัญ .05 2. ครูและผู้สูงอายุมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการดำเนินการใช้โปรแกรมฯ อยู่ในระดับมาก คู่มือการใช้โปรแกรมฯ ซึ่งเป็นแนวทางในการส่งเสริมพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมของเด็กวัยอนุบาลที่มีต่อผู้สูงอายุประกอบด้วย แนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ เนื้อหา การดำเนินการใช้โปรแกรมฯ และการประเมินผล ผู้ใช้โปรแกรมฯ คือ ครูอนุบาล กระบวนการส่งเสริมพฤติกรรม

เสริมสร้างสังคมของเด็กวัยอนุบาลที่มีต่อผู้สูงอายุแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) การสร้างความเข้าใจ 2) การปฏิบัติการ และ 3) การสรุปผลการใช้โปรแกรมฯ

วรรณรา ชื่นวัฒนา (2545) ทำวิจัย “การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปีโดยใช้การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม” ศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี โดยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ศึกษาเงื่อนไขในการก่อเกิดความเข้มแข็งในการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี ในชุมชนแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ใช้ระยะเวลาในการวิจัย 1 ปี ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม สามารถนำมาใช้สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้โดยชุมชนจะเข้มแข็งได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชุมชน ที่จะปจจัยจุดรั้งให้เกิดความเข้มแข็งได้น้อย หรือจะเป็นปัจจัยส่งเสริม ให้เกิดความเข้มแข็งได้มาก พบว่าปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งในการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี คือการมีผู้นำตามธรรมชาติที่เข้มแข็ง การเห็นความสำคัญของการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี การตระหนักในการรวมตัวกันแก้ปัญหาของชุมชน การค้นพบปัญหา ค้นพบวิธีการและลงมือแก้ปัญหาด้วยตนเอง ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคคือผู้นำอ่อนแอ สภาพสังคมของชุมชนตกอยู่ในอบายมุข ขาดความสามัคคีและสภาพการประกอบอาชีพของผู้ปกครอง เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัยชุมชนเกิดความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ เนื่องจากชุมชนแห่งนี้มีปัญหาทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมค่อนข้างมาก และเวลาที่ใช้ในการวิจัยน้อยเกินไป แต่ก็ส่งผลให้ชุมชนเกิด กระบวนการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน โดยร่วมกันค้นหาปัญหาในการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี วิเคราะห์ปัญหา กำหนดวิสัยทัศน์ จัดลำดับความสำคัญ และร่วมกันแก้ไข ปัญหาของชุมชน จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะว่าควรมีการนำการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มาใช้เป็นวิธีการพัฒนาชุมชนและประเทศ โดยหน่วยงานภาครัฐควรได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยนี้ แล้วปรับเป็นยุทธวิธีเพื่อการปฏิบัติงานเชิงรุกโดยเลือกชุมชนที่มีความพร้อมก่อน แล้วจึงค่อยๆ ขยายไปสู่ชุมชนอื่นๆ

ลูเอลเลน (Luellen, 1991) ทำวิจัย เรื่อง “A study of native American early childhood education curriculum “The circle never ends” เป็นการศึกษาการใช้หลักสูตรระดับอนุบาล ที่สร้างขึ้นโดยใช้วัฒนธรรมของชนพื้นเมืองอินเดียนแดงในอเมริกาเป็นสาระสำคัญของหลักสูตร นำไปทดลองใช้ที่ Circle of learning preschool ในศูนย์อินเดียนแดง เดนเวอร์ โคโลราโด โดยใช้เวลาในการทดลอง 1 ปี (ค.ศ. 1989 - 1990) ในห้องเรียนที่มีเด็กอินเดียนแดงอายุ 5 ปี 17 คน ครูผู้สอน 1 คน ผู้ช่วยสอน 1 คน และ ผู้ปกครองของเด็กดังกล่าว ได้มีการติดตามผลจนเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาลในเกรด 1 และ 2 ผลการทดลองหลักสูตร The circle never ends ซึ่งพัฒนาแนวคิดการสอน วิธีการ วัสดุ อุปกรณ์ จากวัฒนธรรมและตำนานของชาวอินเดียนแดง พบว่าการทดลองใช้บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตร คือ เด็กชาวอินเดียนแดงมีความรู้สึกที่ดีต่อตัวเอง มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของตนเอง และมีความรู้พื้นฐานที่จะศึกษาต่อในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ อีกทั้งยังพบอีกว่าเด็กอินเดียนแดงส่วนใหญ่ที่เข้ามาเรียนในระดับชั้นอนุบาลจะประสบปัญหาทาง

วัฒนธรรม (cultural shock) คือ มีพฤติกรรมถดถอยทางสังคมและมีการเรียนรู้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน เด็กที่ได้รับการสอนจากหลักสูตรที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เมื่อเข้าไปเรียนในระดับเกรด 1 และ 2 พบว่าเด็กมีพัฒนาการทั้งในด้านการศึกษาและความรู้สึกที่ดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมของตนเอง และผู้วิจัยสรุปผลว่า พื้นฐานทางวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง และการประสบความสำเร็จทางการศึกษาของเด็ก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังและการประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้ในการมีส่วนร่วมของบุคลากรในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

จรีพร กาญจนการุณ (2546) ทำวิจัย “การนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน” เพื่อนำเสนอและจำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน ศึกษาการรับรู้ถึงคุณค่า และการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน และ นำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเอกสาร การสำรวจ และการวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค EDFR พบว่า แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน ที่กลุ่มตัวอย่างรู้จักและยอมรับ ร้อยละ 10 ขึ้นไป มี 22 แหล่ง จำแนกได้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ 1 แหล่ง และแหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น 21 แหล่ง นอกจากนั้นมี แหล่งการเรียนรู้ซึ่งได้รับการเสนอแนะเพิ่มเติมโดยเป็นแหล่งที่มนุษย์สร้างขึ้นอีก 2 แหล่ง กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้คุณค่าของแหล่งการเรียนรู้แต่ละแหล่งที่มีต่อตัวเอง และต่อชุมชนแตกต่างกัน อย่างหลากหลาย ป่าชายเลนเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ชาวชุมชนรู้จักและรับรู้มากที่สุดว่ามีความสำคัญ มีคุณค่าต่อตนเองและต่อชุมชนในระดับสูง เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ชาวชุมชนเห็นประโยชน์มากที่สุด และเห็นว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ควรนำมาพัฒนาให้มีการใช้ประโยชน์อย่างเต็มศักยภาพ แนวทางการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนบางขุนเทียนในอนาคตเป็นแนวทางที่ควรต้องพิจารณาทั้งด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แหล่งศึกษาเชิงนิเวศวิทยา และสภาพความเป็นอยู่วิถีชีวิตชุมชน ฯลฯ ส่วนแนวทางการพัฒนาป่าชายเลนบางขุนเทียนต้องเน้นผสมผสานการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลน ความต้องการและความเจริญความทันสมัยของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยต้องให้การมีส่วนร่วมและอาศัยความร่วมมือจากชุมชนทุกชั้นตอน

สรสิริ วรวรรณ (2548) ทำวิจัย “การวิเคราะห์การจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน: กรณีศึกษาวิทยุชุมชนในเขตภาคกลาง” สำรวจและจำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ชุมชน วิเคราะห์การจัดการความรู้ และนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ประเภทวิทยุชุมชนในเขตภาคกลาง โดยการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนามในจังหวัดอ่างทองและสระบุรี พบว่า 1) จังหวัดอ่างทองมีแหล่งการเรียนรู้ประเภทสถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์จัดตั้งขึ้นมากที่สุด รองลงมา คือ ประเภทบุคคล ประเภทสื่อวัสดุอุปกรณ์และประเภทกิจกรรม ตามลำดับ จังหวัดสระบุรี มีแหล่งการเรียนรู้ประเภทบุคคลมากที่สุดรองลงมาคือ ประเภทสถานที่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์จัดตั้งขึ้น ประเภทสื่อวัสดุอุปกรณ์ และประเภทกิจกรรม ตามลำดับ

2) ผลการวิเคราะห์การจัดการความรู้ของวิทยุชุมชนในฐานะผู้ส่งสาร ด้านผู้บริหารจัดการ พบว่าเจ้าของ และ/หรือผู้บริหารวิทยุชุมชนทั้งสองจังหวัดเป็นคนในชุมชน แต่กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมีความแตกต่างกัน ด้านการผลิตรายการพบว่า มีการนำวิธีการจัดผังรายการจากวิทยุกระแสหลักมาใช้ แต่เนื้อหาสาระเป็นเรื่องชุมชนและใช้วิธีการนำเสนอแบบบันเทิงสอดแทรกสาระ ด้านอุปกรณ์/สิ่งของ ใช้เครื่องมือที่ไม่ซับซ้อน ด้านงบประมาณ ได้รับการสนับสนุนในรูปของเงิน สิ่งของ อุปกรณ์จากชุมชน วิทยุชุมชนแสวงหาความรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน สร้างความรู้โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับวิธีการ จัดเก็บข้อมูลและสืบค้นความรู้ในรูปของเอกสาร แผ่นบันทึกข้อมูล และความจำการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ของวิทยุชุมชน ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลและกลุ่มทั้งแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ สำหรับชุมชนในฐานะผู้รับสาร พบว่าเกิดมโนธรรมสำนึกระดับหนึ่งในเรื่องการจัดคุณค่าในตนเอง และการช่วยเหลือส่วนรวม 3) แนวทางการพัฒนาการจัดการความรู้ของวิทยุชุมชน มีข้อเสนอแนะว่าควรสร้างระบบการจัดการความรู้ของชุมชนให้มีความสัมพันธ์กับแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ให้วิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางของเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ตลอดจนพัฒนาคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ มีวิธีคิดแบบวิพากษ์โดยควรใช้การเสวนาซึ่งเป็นวิธีการศึกษาเพื่อการปลดปล่อย

อุดม ตรีอินทอง. (2552). ทำวิจัย “การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างพลังในการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารระบบหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นในเขตอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม” เปรียบเทียบระดับความรู้และผลการดำเนินงานก่อน-หลังการทดลอง โดยพัฒนาจากการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจและทฤษฎีการบริหารจัดการ ศึกษาจากกลุ่มทดลอง จำนวน 42 คน โดยจัดโปรแกรมการอบรม จำนวน 2 วัน รูปแบบใช้กระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย การวางแผนงาน การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ และการรายงานผลการดำเนินงาน การฝึกปฏิบัติ และการสรุปอภิปรายผล ดำเนินการอบรมโดยเจ้าหน้าที่จากสำนักงานหลักประกันสุขภาพเขตพื้นที่จังหวัดราชบุรีและทีมวิทยากรพัฒนาศักยภาพจังหวัดนครปฐม พบว่า หลังการทดลองกลุ่มทดลองมีความรู้และการปฏิบัติงานด้านการวางแผนการบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ การรายงานผลและผลการดำเนินงาน เพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนทดลอง ($p < 0.05$) และมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานลดลงจากก่อนการทดลอง ($p < 0.05$) โปรแกรมการสร้างเสริมพลังอำนาจตามกระบวนการบริหารจัดการ ทำให้ผู้รับการอบรมมีการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารระบบหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น จึงสามารถนำไปขยายผลและประยุกต์ใช้ในกลุ่มคณะกรรมการบริหารระบบหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นในชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทคล้ายกันต่อไป

ศุภลักษณ์ สุธงเสน (2554) ศึกษาอิสระ “การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์การบริหารส่วนตำบลขุนตืดห้วย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา” ศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตให้แก่เด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลขุนตืดห้วย ดำเนินการเก็บข้อมูลเชิงสำรวจ ศึกษาปัญหา

และปัจจัยในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมาถ่ายทอดให้กับเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กด้วยการ
สัมภาษณ์เชิงลึกแบบปลายเปิด พบว่า ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบูรณาการกับ
หลักสูตรแกนกลางของการจัดศึกษาปฐมวัยให้เป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและ
ถ่ายทอดผ่านกิจกรรมประสบการณ์การเรียนรู้แก่เด็กให้มีพัฒนาการครบทุกด้าน แต่
คณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กยังขาดความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และวัตถุประสงค์ของ
การจัดการศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ส่งผลให้การดำเนินงานขาดกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชน
ในการรวบรวมภูมิปัญญาเพื่อนำมาถ่ายทอดให้กับเด็ก ประกอบกับการประชาสัมพันธ์และการ
ประสานงานในการจัดกิจกรรมของศูนย์ไม่ชัดเจน ทำให้ชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับการเข้ามามี
บทบาทในเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้และการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาเด็กที่มีช่วงอายุ
2-5 ปี สำหรับแนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบควรมีการจัดอบรมให้ความรู้
ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนและทำให้เกิด
กระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชนในการขับเคลื่อนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเด็กในศูนย์
พัฒนาเด็กเล็ก และควรมีการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาต่างๆ ในพื้นที่มาคัดเลือกเพื่อจัด
ประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กผ่านการถ่ายทอดจากผู้สูงอายุ
กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในชุมชน เป็นกลยุทธ์ที่ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาภายใต้
การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและความเจริญของเทคโนโลยีในปัจจุบันสามารถสร้าง
ประสบการณ์ชีวิตแก่เด็กที่จะต้องอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

คอกซ์ (Cox, 2002) ทำวิจัย เรื่อง Empowering African American custodial grandparents
ปัญหาจำนวนประชากรรุ่นปู่ย่าตายายที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้เกิดมุมมองในการวิเคราะห์ความ
เข้มแข็งและความสามารถที่เป็นลักษณะเฉพาะของประชากรกลุ่มนี้ การฝึกอบรมเพื่อสร้างพลัง เป็น
การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยการพัฒนาการรับรู้สมรรถนะแห่งตนและพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา
การสร้างพลังให้คนรุ่นปู่ย่าตายายส่งผลต่อการสร้างพลังของชุมชน โครงการสร้างพลังใช้หลักสูตรซึ่ง
พัฒนาขึ้นโดยกลุ่มปู่ย่าตายายชาวแอฟริกันอเมริกัน ผลของโปรแกรมแสดงถึงทักษะที่เสริมสร้างความ
เข้มแข็งของผู้ปกครอง ตลอดจนการพัฒนาผู้มีส่วนร่วมให้เป็นผู้ให้การศึกษาในชุมชน

มอริสซี (Morrissey, 2000) วิจัย เรื่อง Indicators of citizen participation: Lessons
from learning teams in rural EZ EC communities ศึกษาตัวบ่งชี้การมีส่วนร่วม: บทเรียนจากทีม
แห่งการเรียนรู้ในชุมชนชนบท EZ EC เป็นการศึกษาสำรวจเพื่อประเมินการมีส่วนร่วมของทีมแห่ง
การเรียนรู้จากการสร้างพลังชุมชนชนบท 10 แห่ง นำตัวบ่งชี้การมีส่วนร่วมที่เป็นผลจากโครงการ
นั้นมาจัดระดับและคุณภาพของการมีส่วนร่วมจากการพัฒนาตนเองและความสามารถของชุมชน
(ตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงพัฒนาการ) ผลจากการมีส่วนร่วมในลักษณะของนโยบายและการเปลี่ยนแปลง
(ตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงเครื่องมือ) ตัวบ่งชี้การมีส่วนร่วมที่พัฒนาขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น
สามารถช่วยให้ผู้นำไปใช้ตลอดจนองค์กรต่างๆ ประเมินความเข้มแข็งและความยั่งยืนของการมีส่วนร่วม
ภายใต้ขั้นตอนของการวางแผนงานเพื่อการพัฒนาได้

ไบซซ์ เวสลีย์ และ สกินเนอร์ (Buysse, Wesley, and Skinner, 1999) ทำวิจัย เรื่อง Community development approaches for early intervention เพื่อประเมินผลกระทบของโครงการที่ใช้กรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงการดูแลสุขภาพเด็กและระบบการให้บริการช่วยเหลือในชุมชนสองแห่งที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แนวคิดในการพัฒนาชุมชนเน้นที่กระบวนการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการสร้างกลุ่มวางแผนงานของชุมชน (community planning team) เพื่อเป็นผู้กำหนด ระบุ ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการเปลี่ยนแปลง และใช้ทฤษฎีการสร้างพลังเพื่อพัฒนา และตรวจสอบแนวคิดใหม่ในการให้ผู้บริโภค มีเสียงและมีส่วนในการปฏิรูปชุมชน การปฏิรูปชุมชน และการอบรมผู้ปกครองให้เป็นผู้นำทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร แสดงผลลัพธ์จากการทำงาน 4 ระยะสั้นๆ อภิปรายบทเรียนจากการดำเนินงานและประเมินผลงานชุมชนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชนบทประเพณีที่สืบทอดกันมา ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการสร้างพลังเพื่อพัฒนา ตรวจสอบแนวทางใหม่ในการให้สิทธิเสียงผู้รับบริการ มีส่วนร่วมในการปฏิรูปพัฒนาชุมชน ทำความเข้าใจบริบทชุมชนและตัดสินใจว่ากิจกรรมที่พัฒนาชุมชนนั้นคุ้มค่าหรือไม่ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารชุมชน สทนากลุ่มกับผู้ปกครองและนักวิชาการ สัมภาษณ์สมาชิกในชุมชนรายบุคคล ข้อมูลที่รวบรวมนั้นจะเป็นแนวทางในการตัดสินใจ และการวางแผนของทีมตลอดโครงการ เช่น การเสวนาเกี่ยวกับความต้องการของชุมชนเพื่อสนับสนุนผู้ปกครองและการให้การศึกษาเพิ่มเติม แม้โอกาสในการพัฒนาการให้การศึกษาผู้ปกครองซึ่งมีความหลากหลายนั้นจะไม่ใช่มุ่งหมายที่ระบุไว้ในตอนต้นของโครงการ ความต้องการแสดงถึงอัตลักษณ์ของผู้ปกครองเพื่อขยายข้อมูลประสบการณ์ และสนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้ปกครองมีความเป็นผู้นำ (ตัวแทน) ผู้สนับสนุน การให้การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่เห็นได้ชัดเจน และยังพบว่า แม้จะมีความตึงเครียดขณะดำเนินกิจกรรมการสร้างพลังของสมาชิก แต่ยังมีอำนาจดำเนินการต่อไปได้ ด้วยการสร้างความรู้สึกไว้วางใจ และความเคารพซึ่งกันและกันของสมาชิกที่แม้บางคนจะละเมิดความเคารพและไว้วางใจของผู้อื่น แสดงให้เห็นถึงวิถีของชุมชนที่ตึงตัง เป็นการก่อรูปความร่วมมือในชุมชนที่สมบูรณ์ทั้งๆ ที่มีเวลาในการพบปะ ประชุม รวมทั้งบทที่มีจำกัด ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงชุมชนต้องเผชิญกับการลดทอนอำนาจของตนโดยการรับฟังความต้องการ ตระหนักในความเป็นชุมชน ตัดสินใจร่วมกัน และยังคงไว้ซึ่งอำนาจที่สามารถดำเนินการตามเป้าหมายได้

ซาลารี (Salari, 2002) ทำวิจัย เรื่อง Intergenerational partnerships in adult day centers: Importance of age-appropriate environments and behaviors แสดงถึงศักยภาพการอบรมเลี้ยงดูเด็กในศูนย์ซึ่งจัดโปรแกรมที่เชื่อมผู้สูงอายุกับศูนย์รับเลี้ยงเด็ก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา เปรียบเทียบจากการเฝ้าสังเกต วิเคราะห์ และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ศูนย์ผู้สูงอายุสองแห่งซึ่งจัดให้มีกิจกรรมเชื่อมต่อกันสองรุ่นดังกล่าว ศึกษาสภาพแวดล้อม พฤติกรรม และรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ พบว่า วัฒนธรรมในศูนย์ผู้สูงอายุนั้น จะมีความแตกต่างหลากหลายในด้านความเหมาะสมของช่วงอายุ การเป็นตัวของตัวเอง การกำกับตนเอง ปัญหาที่พบ คือ กิจกรรมและสภาพแวดล้อมที่จัดเหมาะสำหรับเด็กมากกว่า ประสบการณ์ที่ดี ได้แก่ การให้ผู้ใหญ่มีส่วนร่วมโดยมีบทบาทในการนิเทศ และเป็นอาสาสมัครดูแลเด็ก

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และศึกษาปัจจัยที่สนับสนุน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้วิจัยดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. งานวิจัยระยะที่ 1 การศึกษากระบวนการในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย

- 1.1 การศึกษาบริบทของชุมชนและบริบทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน
- 1.2 การวางแผนและการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม
- 1.3 การปฏิบัติตามแผนแบบมีส่วนร่วม
- 1.4 การสังเกต สัมภาษณ์ และการถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม

2. งานวิจัยระยะที่ 2 การศึกษากระบวนการในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย

- 2.1 การศึกษาบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- 2.2 การวางแผนและการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม
- 2.3 การปฏิบัติตามแผนแบบมีส่วนร่วม
- 2.4 การสังเกต สัมภาษณ์ และการถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม

3. ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 1 และระยะที่ 2

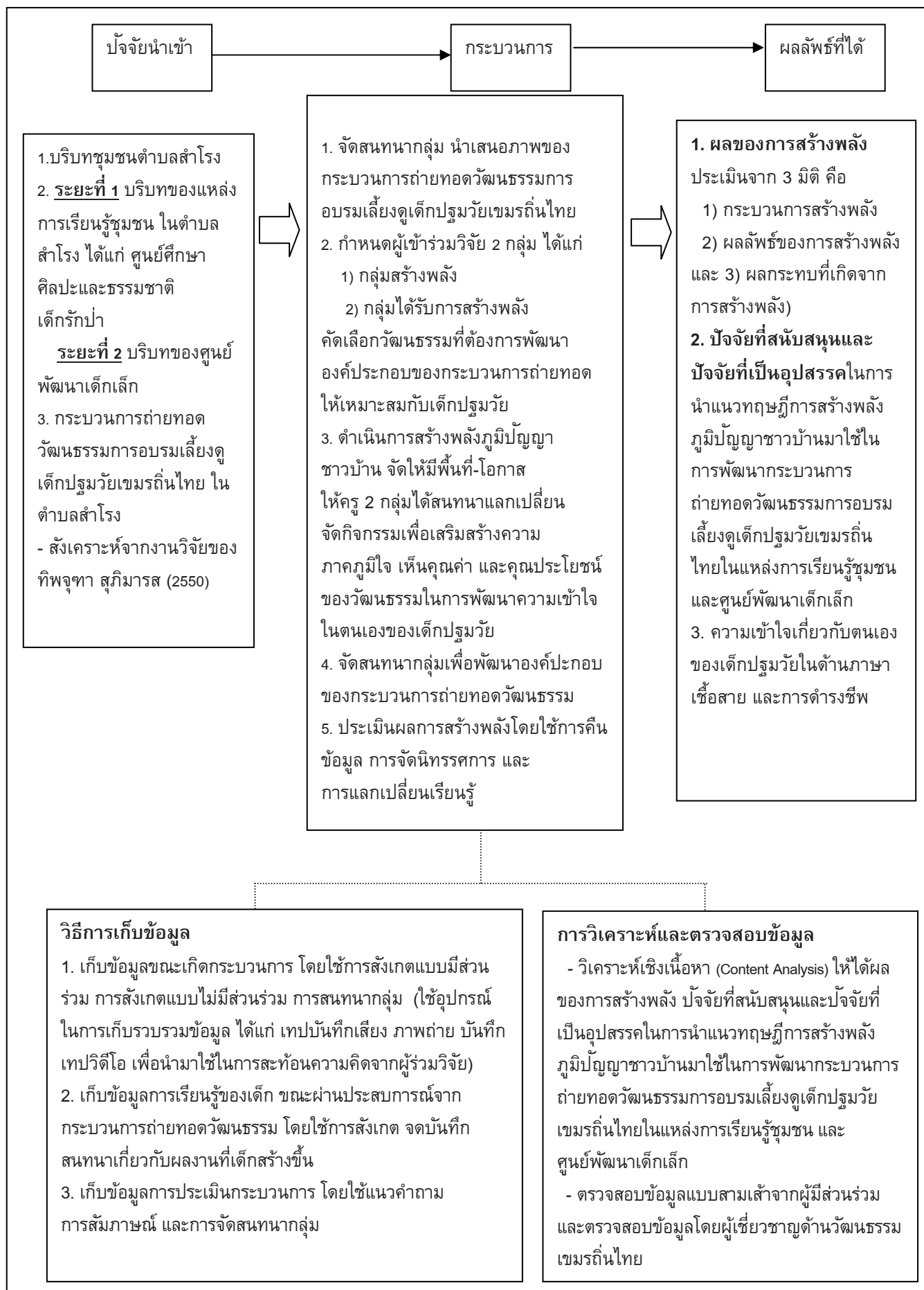
4. วิธีการและเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

5. การตรวจสอบข้อมูล

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

7. การนำเสนอผลการวิจัย

แผนภูมิที่ 3.1 แผนภูมิแสดงกระบวนการวิจัย

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action research: PAR) การวิจัยมี 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

การศึกษาบริบทของชุมชนและบริบทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง ศักยภาพทางเศรษฐกิจ สภาพสังคมและวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา การศึกษา การปกครอง สาธารณสุขและอนามัย สถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานของรัฐ และ กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย

การวางแผนและการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยนำเสนอภาพของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย จากงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและบุคคลในชุมชนได้ร่วมกันคัดเลือกวัฒนธรรมที่ต้องการให้สืบทอด และได้รับการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดร่วมกันมาแล้ว ให้แก่ผู้เข้าร่วมวิจัย เพื่อสอบถามถึงการคงอยู่ของวัฒนธรรมนั้นๆ และความต้องการของผู้เข้าร่วมวิจัยว่าต้องการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรมด้านจิตใจ ด้านสังคมและด้านวัตถุ ในเรื่องใดบ้าง เพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่เด็กปฐมวัยที่เข้ามาเรียนรู้ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน จากนั้นวางแผนการทำงานเพื่อพัฒนากระบวนการร่วมกัน โดยกำหนดผู้เข้าร่วมวิจัย 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มสร้างพลัง เรียกว่า กลุ่มครูภูมิปัญญาชาวบ้าน และ 2) กลุ่มได้รับการสร้างพลัง เรียกว่า กลุ่มครูชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการสะท้อนความคิด การสนทนาแลกเปลี่ยน คัดเลือกวัฒนธรรมที่ต้องการพัฒนา กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่ม กำหนดวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินงานตามความต้องการของกลุ่ม และการรายงานความก้าวหน้า / การประเมินผล

การปฏิบัติตามแผนแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการวิจัยโดยการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดเป้าหมายการสร้างพลัง สร้างข้อตกลงในการปฏิบัติกิจกรรม เพื่อดำเนินการสร้างพลัง ได้แก่ การกำหนดระยะเวลาดำเนินงาน การรายงานความก้าวหน้า และการประเมินผลตนเอง ผู้วิจัยดำเนินการเตรียมประสานงานอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยจัดขึ้นในชุมชน สถานที่และสภาพการณ์ซึ่งผู้เข้าร่วมวิจัยมีความสะดวกสบาย สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสังเกต สะท้อนภาพ และการถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การทบทวนสะท้อนภาพของกระบวนการในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน และ 2) การประเมินกระบวนการโดยใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมการสนทนากลุ่มและการสนทนาแลกเปลี่ยน

เก็บข้อมูล ขณะดำเนินการสร้างพลังโดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ เทปบันทึกเสียง ภาพถ่าย บันทึกเทปวิดีโอ เพื่อนำมาใช้ในการสะท้อนความคิดจากผู้ร่วมวิจัย การเก็บข้อมูลใช้เวลาประมาณ 6 เดือน หรือตั้งแต่เริ่มใช้กระบวนการสร้างพลังจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และเก็บข้อมูลการเรียนรู้ของเด็กขณะผ่านประสบการณ์การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่สะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กปฐมวัย ในเรื่อง ภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ นำข้อมูลมาสรุปและประมวลผล

ระยะที่ 2 การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

การศึกษาบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศักยภาพแวดล้อมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การนำวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมาใช้กระบวนการเรียนการสอน

การวางแผนและการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยระยะที่ 1 โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่มและการคืนข้อมูล เพื่อให้ผู้เข้าร่วมวิจัยร่วมกันสรุปองค์ความรู้ที่เกิดจากการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค จากนั้น ผู้วิจัยสอบถามถึงความต้องการในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้เข้าร่วมวิจัย ระยะที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มที่ขยายขึ้นมาจากงานวิจัยระยะที่ 1 ประกอบด้วย ครูจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 4 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มสร้างพลัง จำนวน 12 คน ครูชาวบ้านกลุ่มได้รับการสร้างพลัง จำนวน 8 คน และ เด็กปฐมวัย อายุ 3-5 ปี ซึ่งกำลังเรียนอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 30 คน ดำเนินการคัดเลือกวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยที่ต้องการพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ เด็กปฐมวัย ที่กำลังเรียนอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดังกล่าว จากนั้นวางแผนการทำงานเพื่อพัฒนากระบวนการร่วมกัน โดยใช้เทคนิคการสนทนาแลกเปลี่ยนเพื่อคัดเลือกวัฒนธรรมที่ต้องการพัฒนา กำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่ม กำหนดวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินงานตามความต้องการของกลุ่ม และการรายงานความก้าวหน้า / การประเมินผล

การปฏิบัติตามแผนแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดเป้าหมายการสร้างพลัง สร้างข้อตกลงในการปฏิบัติ กิจกรรม เพื่อดำเนินการสร้างพลัง ได้แก่ การกำหนดระยะเวลา การรายงานความก้าวหน้า และการประเมินผลตนเอง ผู้วิจัยดำเนินการเตรียมประสานงาน อำนาจความสะดวกในการจัด กิจกรรมสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านภายใต้บริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จัดในสภาพแวดล้อม สถานที่และสภาพการณ์ซึ่งผู้เข้าร่วมวิจัยมีความคุ้นเคย สะดวกสบาย สามารถดำเนินกิจกรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การสังเกต สะท้อนภาพ และการถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอน ดังนี้ 1) การทบทวนสะท้อนภาพของกระบวนการ และ 2) การประเมินกระบวนการโดยใช้การ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมการสนทนากลุ่มและการสนทนาแลกเปลี่ยน

เก็บข้อมูล ขณะดำเนินการสร้างพลังโดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและ ไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ เทปบันทึกเสียง ภาพถ่าย บันทึกเทปวิดีโอ เพื่อนำมาใช้ในการสะท้อนความคิดจากผู้ร่วมวิจัย การเก็บข้อมูล ตั้งแต่เริ่มใช้กระบวนการสร้างพลังจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลการทำงาน ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรม เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และเก็บข้อมูลการเรียนรู้ของเด็กขณะ ผ่านประสบการณ์การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่สะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กปฐมวัย ในเรื่อง ภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ นำข้อมูลมาสรุปและประมวลผล

การประเมินกระบวนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

การประเมินกระบวนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการ ประเมินผลการสร้างพลัง โดยพิจารณาจากมิติแนวคิดทางการประเมิน 3 แนวคิด โดยใช้วิธีการ สังเกต สะท้อนภาพของกระบวนการ ได้แก่

- 1) แนวคิดการสร้างพลังเป็นกระบวนการ ซึ่งจะประเมินจากพฤติกรรม เช่น ความรู้ ทักษะคติ ความเชื่อ การปฏิบัติ
- 2) แนวคิดผลลัพธ์จากการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม โดยวัดจากพลังของบุคคล และ กลุ่ม หรือเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ การเห็นคุณค่าในตนเอง ความเชื่อในความสามารถ พฤติกรรม แก้ไขปัญหาหรือพฤติกรรมปฏิบัติโดยตรง การรวมตัวกันวางแผนและจัดกิจกรรม ความเป็น ปึกแผ่นของกลุ่ม เครือข่ายความพึงพอใจแรงสนับสนุนทางสังคมและความพึงพอใจของสมาชิก กลุ่ม
- 3) แนวคิดผลกระทบของการสร้างพลังที่มีต่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ผลการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม สังเกตจากการเปลี่ยนแปลงสภาพ การลดลงของปัญหา ซึ่งเป็นผล จากการที่บุคคล และกลุ่มสามารถแก้ปัญหาของตนเองและกลุ่มได้

ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2

ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 1 ได้แก่ ผู้วิจัย บุคลากรจากแหล่งการเรียนรู้ชุมชน จำนวน 2 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน จำนวน 4 คน ครูชาวบ้าน จำนวน 4 คน และเด็กปฐมวัยในชุมชน อายุ 3-5 ปี จำนวน 4 คน ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 2 ได้แก่ ผู้วิจัย ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 4 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน จำนวน 12 คน ครูชาวบ้าน จำนวน 8 คน และ เด็กปฐมวัย อายุ 3-5 ปี ซึ่งกำลังเรียนอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 30 คน

วิธีการและเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธี คือ

1) การสังเกต ผู้วิจัยใช้การสังเกตควบคู่กับการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน สามารถเก็บรายละเอียดข้อมูลเพิ่มขึ้น และเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่พบเห็นไปพร้อมกัน โดยใช้เทคนิคการสังเกต 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลรายละเอียดของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

3) การสนทนา ผู้วิจัยจะใช้การสนทนา 2 แบบ คือ การสนทนากลุ่ม (focus group) และการสนทนาแลกเปลี่ยน (dialogue) กับผู้เข้าร่วมวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง 2 ระยะ ได้แก่

1) เครื่องมือศึกษาบริบทชุมชน แหล่งการเรียนรู้ชุมชน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ได้แก่ แบบสำรวจชุมชน แบบสังเกตสภาพแวดล้อมทางกายภาพ แผนที่ชุมชน สำรองที่ตั้ง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ การคมนาคม การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การประกอบอาชีพในชุมชน ผลผลิตทางการเกษตร อุตสาหกรรม สาธารณูปโภค สาธารณสุข สถาบันต่างๆ ในชุมชน สถาบันการศึกษา วัด แหล่งการเรียนรู้ / ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ประเพณีที่สำคัญในชุมชน ข้อมูลเบื้องต้นทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน

2) เครื่องมือประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) ได้แก่ แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม เพื่อประเมินความต้องการของชุมชนในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม แบบสำรวจภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน การทำแผนที่ชุมชน การทำปฏิทินชุมชนทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

3) แบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม และการสนทนาแลกเปลี่ยน โดยมีแนวคำถามที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม และการสนทนาแลกเปลี่ยน

4) แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ แบบบันทึกการสังเกตแบบมี / ไม่มีส่วนร่วม

5) แบบบันทึกการสะท้อนผลการเรียนรู้ของครูชาวบ้านและแบบบันทึกสรุป

การสนทนาแลกเปลี่ยน

6) แบบบันทึกการสังเกตกระบวนการถ่ายทอด / พฤติกรรมการสอนของครู

7) แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน

การเก็บข้อมูล การสรุปและประมวลผล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลขณะดำเนินการสร้างพลัง และประเมินกระบวนการสร้างพลังโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ เทปบันทึกเสียง ภาพถ่าย บันทึกเทปวิดีโอ เพื่อนำมาใช้ในการสะท้อนความคิดจากผู้ร่วมวิจัย โดยเก็บข้อมูล 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลที่แสดงกระบวนการทำงานของผู้วิจัยร่วมกับผู้เข้าร่วมวิจัย และ 2) เก็บข้อมูลสะท้อนการเรียนรู้ของเด็ก และ 3) เก็บข้อมูลการประเมินกระบวนการสร้างพลัง โดยใช้แนวคำถาม การสัมภาษณ์ และการจัดสนทนากลุ่ม

การเก็บข้อมูล ตั้งแต่เดือนกันยายน 2552 ถึงเดือนมีนาคม 2554 เป็นการเก็บข้อมูลกระบวนการทำงานเพื่อสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย และเก็บข้อมูลสะท้อนการเรียนรู้ของเด็ก ขณะผ่านประสบการณ์การถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยใช้การสังเกต จดบันทึก สนทนาเกี่ยวกับผลงานที่เด็กสร้างขึ้น เพื่อให้ได้สภาพความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กปฐมวัย ในด้านภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ

การสรุปและประมวลผล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่บันทึกไว้ในแบบบันทึกข้อมูลการสังเกตจากภาคสนาม แบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่มและการสนทนาแลกเปลี่ยน แบบบันทึกการสะท้อนผลการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมวิจัย แบบบันทึกการสังเกตกระบวนการถ่ายทอดหรือพฤติกรรมการสอนของครู และแบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบ และขั้นตอนของการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์โดยใช้กรอบการวิจัยที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นเกณฑ์

การตรวจสอบข้อมูล

1. การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลและยืนยันความถูกต้องของข้อมูล ใช้การตรวจสอบข้อมูลสามเส้า ดังนี้

1.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่ และบุคคล ที่ต่างกัน และได้ข้อมูลตรงกัน

1.2 การตรวจสอบสามเส้าด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูล คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี ทั้งการศึกษาเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม และการสนทนากลุ่ม

1.3 การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทย โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ คือ เป็นนักวิชาการด้านวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทยและมีประสบการณ์ด้านชุมชน ไม่น้อยกว่า 5 ปี

2. การตรวจสอบสื่อต้นแบบ / หน่วยการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ใช้วิธีการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาปฐมวัย มีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิตามเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งสองเกณฑ์ ดังนี้

1) เป็นนักวิชาการด้านการศึกษาปฐมวัย และมีประสบการณ์ในการวิจัย การวางแผน หรือการประเมินทักษะในการสร้างหน่วยการเรียนรู้ในระดับการศึกษาปฐมวัย ไม่น้อยกว่า 5 ปี

2) เป็นผู้ประสบการณ์ มีความเชี่ยวชาญในการพัฒนาทักษะการสร้างหน่วยการเรียนรู้ จากภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา กระบวนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ขณะผ่านกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่และการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย โดยใช้กรอบในการวิจัยครั้งนี้เป็นเกณฑ์ คือ การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ตามแนวคิดการสร้างพลังเป็น 1) กระบวนการ 2) ผลลัพธ์ และ 3) ผลกระทบ

วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ คือ 1) ประสบการณ์การเรียนรู้ 2) การสังเกตและการไตร่ตรอง 3) การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด และ 4) การตรวจสอบและการบูรณาการ

การเรียนรู้ตนเองและสังคมของเด็กปฐมวัยในบริบทวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทย คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ในเรื่อง ภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ

การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากบันทึกข้อมูลภาคสนาม แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม แบบสำรวจชุมชน แบบสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรมชุมชน แบบบันทึกข้อมูลภาคสนามจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนา จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกและจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล (typology and taxonomy) การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (analytic induction) สร้างข้อสรุปชั่วคราวระหว่างตัวแปรสองตัวขึ้นไป โดยใช้แหล่งข้อมูลเฉพาะ จากนั้นตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลระดับต่างๆ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ตลอดเวลาที่ทำการวิจัย โดยระดับข้อมูลที่สร้างข้อสรุปได้ คือ ข้อมูลจากบันทึก ข้อมูลที่ได้ทำดัชนีหรือจำแนกประเภทแล้ว และข้อมูลที่ได้เปรียบเทียบและวิเคราะห์ส่วนประกอบ การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มกระทำพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลและยังทำต่อไปหลังการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง วิเคราะห์โดยมีมุมมองของคนใน และต้องอาศัยสมมติฐานชั่วคราวจำนวนมากที่ผู้วิจัยคิดขึ้นตลอดเวลา

การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอข้อค้นพบจากการวิจัย ผู้วิจัยสรุปองค์ความรู้ที่ได้เป็นข้อมูลเชิงพรรณนา ซึ่งจะนำเสนอในบทที่ 4 5 และ 6 ดังนี้

บทที่ 4 นำเสนอข้อมูลบริบทของชุมชนตำบลสำโรง แหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง และนำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แสดงถึงกระบวนการในการใช้แนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติदेहरादून

บทที่ 5 นำเสนอข้อมูลบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กदेहरादूनบ้านแสงจันทร์ และนำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แสดงถึงกระบวนการในการใช้แนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กदेहरादूनบ้านแสงจันทร์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

แนวทางการนำเสนอข้อมูลเพื่อตอบคำถามวิจัย ข้อ (1) การดำเนินงานด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตามขั้นตอนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น มีผลการดำเนินงานอย่างไร เด็กปฐมวัยที่ผ่านกระบวนการ มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนเขมรถิ่นไทยอย่างไร

โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลสำโรง

ส่วนที่ 2 ผลการดำเนินงานในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และ ข้อมูลสะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมชุมชนของเด็กปฐมวัย

บริบทชุมชนและแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สภาพพื้นฐานของตำบลสำโรง

1. ที่ตั้งและสภาพทั่วไป

ตำบลสำโรง อยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอีสานใต้ ตั้งอยู่ระหว่างเส้นแวงที่ 103 และ 105 องศาตะวันออก หรือ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 15 และ 16 องศาเหนือ ระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร 450 กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ และ 420 กิโลเมตร โดยทางรถไฟ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8,124 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,077,535 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.8 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด มีประชากรทั้งสิ้น 1,393,488 คน ประชากรร้อยละ 92 อาศัยอยู่ในชนบท เป็นหนึ่งในจังหวัดซึ่งมีลักษณะการกระจายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทยในภาคอีสานตอนล่าง มีผู้ใช้ภาษาเขมรเป็นจำนวนมาก ทั้งยังเป็นจังหวัดที่ใช้ภาษาถิ่นซึ่งเป็นที่ยอมรับของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยท้องถิ่นอื่นๆ (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, 2544) ข้อมูลจากงานวิจัย เรื่อง ลักษณะและการกระจายของภาษาเขมรถิ่นไทย อดีต ปัจจุบัน อนาคตของพหุวัฒนธรรมของ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และ อรรพรรณ ภูอิสระกิจ (2539) สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล กล่าวว่า ที่ประชุมคณะกรรมการระบบการเขียนภาษาเขมรถิ่นไทย พ.ศ. 2531 พ.ศ. 2532 และ พ.ศ. 2533 ยึดการเขียนภาษาเขมรถิ่น อำเภอเมืองสุรินทร์ เป็นหลักในการจัดทำระบบการเขียน งานวิจัยดังกล่าวเลือกศึกษาภาษาเขมรถิ่นไทย ในอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยระบุ

เหตุผลในการเลือกไว้ว่า ภาษาเขมรถิ่นไทยของอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์เป็นภาษาถิ่นที่มีผู้พูดเป็นจำนวนมาก เป็นที่ยอมรับของผู้พูดภาษาเขมรถิ่นไทยท้องถิ่นอื่นๆ และอาจจัดเป็นภาษามาตรฐานของภาษาเขมรถิ่นไทย

นอกจากนี้จังหวัดสุรินทร์ยังแสดงถึงลักษณะที่เข้มข้นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างจากชุมชนอื่นโดยแสดงออกมาทางด้านภาษา ประเพณีการแต่งกาย และวัฒนธรรมต่างๆ ดังจะเห็นว่า ชาวเขมรถิ่นไทยยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของตนไว้อย่างเหนียวแน่นตั้งแต่บรรพชนจนถึงปัจจุบัน (ไพฑูรย์ มีสกุล, 2531; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2539)

ภาพที่ 4.1 แผนที่จังหวัดสุรินทร์

ตำบลสำโรงตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวอำเภอเมืองราว 20 กิโลเมตร ไปตามถนนสายสุรินทร์-สังขะ ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ประมาณ 30 นาที สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะเป็นดินทราย พื้นที่ส่วนมากเป็นที่นา สภาพที่ตั้งของชุมชนส่วนมากเป็นที่โล่ง ตำบลสำโรงมีเนื้อที่ทั้งหมด 49 ตารางกิโลเมตร หรือ 30,625 ไร่ ตำบลสำโรงเป็นตำบลเก่าแก่ตำบลหนึ่งซึ่งมีความเป็นมายาวนาน สาเหตุที่ตั้งชื่อว่าตำบลสำโรงนั้น เพราะพื้นที่ในตำบลนี้ เมื่อก่อนมีต้นสำโรงขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก การเรียกชื่อเพื่อเป็นทางการ จึงเอาชื่อต้นสำโรงเป็นชื่อตำบล ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งานหรือบริโภค มีอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรอง และมีส่วนน้อยที่รับราชการ ตำบลสำโรงมีหมู่บ้านทั้งหมด 15 หมู่บ้าน มีครัวเรือนทั้งสิ้น 1,840 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 9,515 คน เป็นชาย 4,732 คน หญิง 4,783 คน หมู่บ้านทั้ง 15 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสำโรง บ้านทัพกระบือ บ้านแสงพันธ์ บ้านกะทม บ้านตราด บ้านประสิทธิ์ธนู บ้านใหม่ บ้านตะเกียด บ้านตะคร้อ บ้านอังกัญ บ้านกะลันทะ บ้านใหม่ดีแท้ บ้านไพรบันลา บ้านเปรี๊ญ และบ้านทัพกระบือใหม่ (สถานีอนามย์ตำบลสำโรง, 2547)

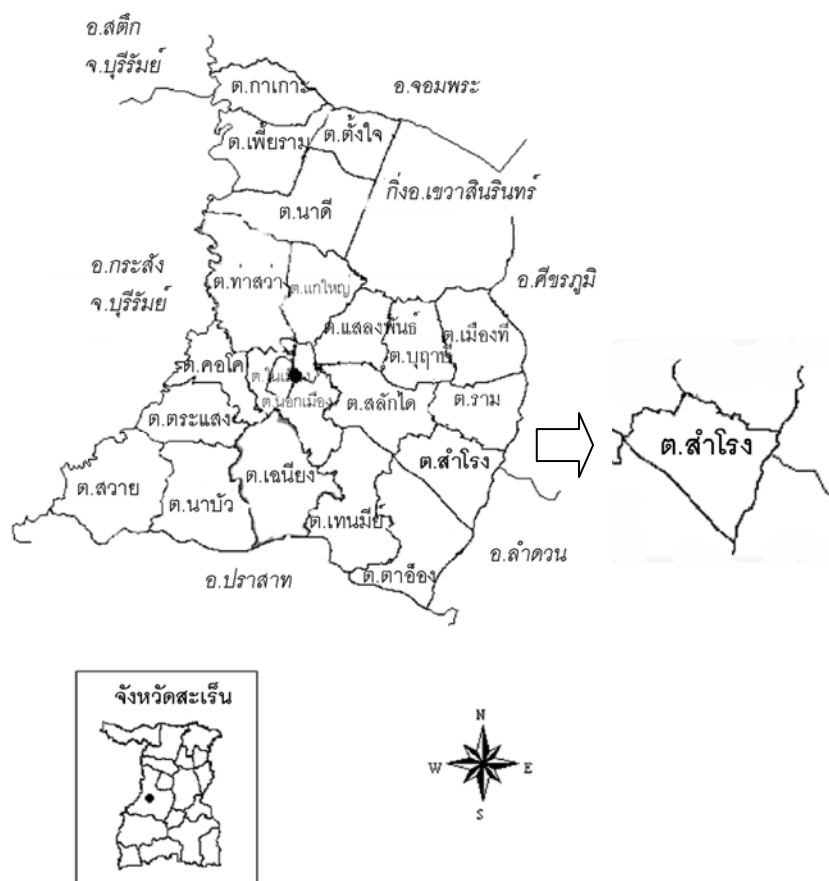
อาณาเขตของตำบลสำโรง

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลลุม อำเภอเมือง

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลเทนมีย์ และตำบลตาอ้อ อำเภอเมือง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลลำดวน อำเภอลำดวน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลสลักได อำเภอเมือง

ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงให้เห็นตำบลต่างๆ ในอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

2. แหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง

2.1 แหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทที่เกิดอยู่แล้วตามธรรมชาติ มีอยู่ในวิถีชีวิต

วัด มีจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ วัดราษฎร์แจ่มจันทร์ บ้านประสิทธิ์ธนู วัดบ้านทัพกระบือ วัดบ้านสำโรง

สำนักสงฆ์ มีจำนวน 1 แห่ง ได้แก่ สำนักสงฆ์ป่าใหญ่บ้านแสงพันธ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชน นอกจากนี้ ในวัดยังมีบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์และภาษาขอมที่จารหรือลงในใบลานไว้ให้ศึกษา

ตลาด ได้แก่ ตลาดทัพกระบือ เป็นตลาดนัดที่จัดขึ้นทุกวันที่ 5, 15 และ 25 ของเดือน แหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ห้วย นอง คลอง บึง มีจำนวน 17 แห่ง ได้แก่ หอนงน้ำดีแท้ หอนงน้ำประสิทธิ์รัฐ สระน้ำต้ายิ่ง สระน้ำดีแท้ หอนงสัมพันธ์ หอนงยายเตี้ย หอนงทม หอนงตาสมบุรณ์ หอนงน้ำบ้านเปรียง หอนงน้ำตะตึงไถง หอนงน้ำตะเมียร หอนงน้ำบ้านตะเกียด หอนงโอน ทำนบชลประทานขนาดเล็กบ้านตราด หอนงน้ำตาเกล หอนงน้ำตาคืบ และ หอนงน้ำตาเพิ่ม

ป่าสงวน ได้แก่ ป่าแสงพันธ์ ซึ่งเป็นป่าสงวนแห่งชาติ 1 ใน 6 แห่ง ของจังหวัด สุรินทร์ และ ป่าชุมชน ได้แก่ ป่ายาว (ปรีรัมย์) ป่าชุมชนของชาวบ้าน 4 คุ่ม คือ คุ่มบ้านถนน คุ่มบ้านช้างลง คุ่มบ้านป่ายาว คุ่มบ้านแสงพันธ์ ป่าปรีรัมย์ เป็นป่าชุมชนดำเนินการโดยชาวบ้านในรูปคณะกรรมการ มีพื้นที่เชื่อมติดกับป่าแสงพันธ์ซึ่งเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามกฎกระทรวงฯ ฉบับที่ 88 (พ.ศ. 2508) ซึ่งดูแลโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออบ.) ลักษณะป่าโปร่งมีไม้เต็ง ไม้รัง และไม้ยางอยู่ทั่วไป เป็นป่าที่มีความกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด พืชสมุนไพรกว่า 300 ชนิด พันธุ์ไม้ไม้พื้น ๑ ชนิด เช่น ลำดวน ยางเหียง ตูมกานนทรี ประดู่ จะบัก มะค่าแต้ เป็นต้น

โรงงานหรือฟาร์ม ได้แก่ ฟาร์มเลี้ยงไก่บ้านจันรม

ศาล 2 แห่ง ได้แก่ ศาลตานีบ้านทัพกระบือ และ ศาลตายายบ้านแสงพันธ์

2.2 แหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น

ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเต็กรักป่า บ้านแสงพันธ์ เป็นศูนย์รวมกิจกรรม การศึกษาศิลปะ ธรรมชาติ กิจกรรมค่ายสำหรับเด็กเยาวชนคนหนุ่มสาวและประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทั้งชาวสุรินทร์ ชาวไทยทั่วประเทศ และชาวต่างชาติ โดยมีแนวคิดหลัก คือ “ธรรมชาติเป็นครู” ทางศูนย์จัดกิจกรรมสนับสนุนให้คนรักและหวงแหนธรรมชาติ และแสดงความรู้สึผ่าน การทำงานศิลปะ ภาพวาด บทกวี ดนตรี การแสดง เช่น ละครไป้ ละครเวที เป็นต้น มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 16 จุด เพื่อบอกเล่าความสำคัญของระบบนิเวศวิทยาในป่าปรีรัมย์ รวมถึง ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน วิถีชีวิต ความเชื่อ การทำมาหากิน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน

ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเต็กรักป่า

ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเต็กรักป่า ตั้งอยู่กลางท้องทุ่ง ในหมู่บ้านแสงพันธ์ ตำบล สำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ทิศตะวันออกของศูนย์ติดกับป่ายาวหรือชาวบ้านเรียกติดปากว่า “ปรีรัมย์” (ภาษาเขมร แปลว่า ป่าใหญ่) ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้หลากหลายชนิด ภายในศูนย์มีบริเวณโล่งกว้าง ซึ่งใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับทำกิจกรรม

ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติได้กรักป่า ได้ถูกนำไปเป็นกรณีศึกษา “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” ในเอกสาร “มาตรฐานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. ม.ป.ป. : 77-81) รายละเอียดโดยสรุป ดังนี้

ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติได้กรักป่า เกิดขึ้นจากโครงการป่าชุมชน และแยกออกมาเป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในภายหลัง ผู้ก่อตั้ง ได้แก่ คุณอารียาและคุณเข็มทอง โมราษฏร์ มีแนวคิดในการจัดการศึกษาทางเลือกให้เด็กและเยาวชนโดยมุ่งหวังที่จะแก้ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม เน้นการศึกษาเรียนรู้ที่ทำให้คนเกิดความงามจากธรรมชาติ และเปลี่ยนความงามนั้นเป็นอาวุธทางปัญญา แนวคิดของได้กรักป่าเห็นว่าธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างความประทับใจ แรงบันดาลใจ สร้างแรงจูงใจให้คนรักธรรมชาติ ปลูกฝังให้เด็กกล้าพูด กล้าคิด กล้าแสดงออก

เมื่อคุณอารียาและคุณเข็มทองนำกลุ่มได้กรักป่าเข้ามาเป็นสมาชิกในชุมชน ได้ดำเนินการด้านเด็กและเยาวชนอย่างจริงจัง การทำงานในช่วงต้นยังขาดความสัมพันธ์กับชุมชน เน้นการทำกิจกรรมค่ายเยาวชน ศูนย์จึงตั้งอยู่โดดเดี่ยว ขาดความเข้าใจจากชุมชนรอบๆ ต่างคนต่างอยู่ ทำให้ไม่มีรากฐานในการทำงาน ต่อมาได้ขยายแนวความคิดในการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน เนื่องจากค้นพบว่าการทำงานจะมี “ราก” อันมั่นคงจากชุมพลในชุมชนแต่ละแห่งนั่นเอง ศูนย์ศึกษาศิลปะธรรมชาติได้กรักป่า จึงเป็น “โรงเรียนธรรมชาติศึกษา” เป็น “แหล่งการเรียนรู้ชุมชน” ที่สนับสนุนกิจกรรมชุมชนรอบป่ายาว และได้ขยายเครือข่ายออกไปทั้งตำบลสำโรง โดยมีเป้าหมายหลักคือ พัฒนาเด็กและเยาวชนในด้านศิลปะและการเรียนรู้ธรรมชาติ ก่อให้เกิดความตระหนักในการดูแลการจัดการสภาพแวดล้อมของตนเอง กิจกรรมของศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติได้กรักป่า มีการถ่ายโยงจากรุ่นสู่รุ่นตามแนวคิด คนและธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัย เป็นส่วนหนึ่งของกันอย่างแยกไม่ขาด “ปาร์กคน คนรักป่า - ป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้” คนในชุมชนเลิกตัดไม้ทำลายป่า แต่ปรับเปลี่ยนโดยนำมาใช้เป็นทรัพยากรหมุนเวียน การสร้างอาชีพทำให้เกิดกลุ่มแม่บ้านทอผ้า-ย้อมผ้าจากสีธรรมชาติ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ปลูกฝังเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง นอกจากนี้ยังสร้างผู้นำในกลุ่มเยาวชน ตลอดจนสร้างระบบพี่เลี้ยง ระบบกลุ่ม เชื่อมโยงประสานความร่วมมือ กล่าวได้ว่า แนวคิดในการจัดการศึกษาของได้กรักป่านั้น เป็นการมองหาเหตุและรากเหง้าของปัญหา เป็นการศึกษาทางเลือกที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต และมุ่งเน้นการแก้ปัญหาให้กับชุมชน เพราะเมื่อคนในชุมชนมีสภาวะที่พร้อมย่อมส่งผลต่อการดูแลบรรมณีสัยเด็กและเยาวชน

กระบวนการทำงานของศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติได้กรักป่านั้น มีทั้งบทบาทในด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น การเป็นแหล่งเรียนรู้ในการค้นคว้าวิจัย ตลอดจนเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเชื่อมโยงข้อมูล การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ซึ่งดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง

...แนวคิดในการทำงานกับชาวบ้านของคุณเข็มทอง โมราษฏร์ (ครูจิตแห่งได้กรักป่า) คือ การ “เชื่อแบบที่ชาวบ้านเชื่อ” น้อมรับความคิดของคนกลุ่มใหญ่เป็นหลัก อยู่ร่วมกันอย่างประนีประนอมด้วยเหตุผล ตั้งอยู่บนฐานของข้อเท็จจริง ทุกคนที่เข้ามาปรึกษาหารือ ต่างก็ได้คำตอบที่ตนเองพอใจด้วยเหตุผล แม้จะมีมุมมองที่แตกต่างกัน ต้องไม่ครอบงำความคิด ครูจิตทำ

หน้าที่ของตนด้วยการบอกสิ่งที่ถูกต้อง หากมติของชาวบ้านเป็นอย่างไรก็ให้เป็นไปตามนั้น หากชาวบ้านให้โอกาสจึงค่อยเสนอความคิด สิ่งสำคัญคือการสร้างความไว้วางใจต่อกันเสียก่อน...ความมุ่งหวังให้ชุมชนร่วมสร้างพลังในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ในการอดทนรอคอยความพร้อมของชุมชน “รอก่อนได้ เมื่อพร้อมจึงลงมือทำ” ปรับเปลี่ยนแนวคิดแต่เดิมของชุมชนจากการบุกรุกมาเป็นบุกเบิก...โครงการที่เกิดจากความร่วมมือในชุมชน เช่น การร่วมกันสร้างสำนักสงฆ์ ศาลากลางหมู่บ้าน ประปาหมู่บ้าน ห้องสมุด.... จากเดิมที่เคยหาข้อตกลงร่วมกันได้อย่างยากเย็น ชุมชนเริ่มแสดงถึงพลังความเข้มแข็ง สามารถทำงานร่วมกันได้ในวิถีประชาธิปไตย จากเดิมที่ต่างคนต่างอยู่ก็มีสถานที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มาทำบุญร่วมกัน ร่วมกันคิดสานต่อโครงการที่ดี สร้างโครงการใหม่ๆ เพื่อพัฒนาเด็กในชุมชน และเริ่มมีความต้องการให้เด็กเข้ามามีส่วนร่วมสื่อสารความเป็นชุมชน เน้นการ “ร่วมกันทำงานมากขึ้น ร่วมเรียนรู้กับเด็กมากขึ้น” ตัวอย่างของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ชุมชนต้องการให้เด็กๆ เข้ามาร่วมเรียนรู้ ได้แก่ สมุนไพรพื้นบ้าน วิถีเกษตรอินทรีย์ ภาษาเขมรวันละคำ นิทานพื้นบ้าน ดำนานหมู่บ้าน ฯลฯ เพื่อสร้างเด็กรุ่นใหม่ที่มีความรู้ รักที่จะสืบค้น กล้าคิด กล้าแสดงออก เป็นการสืบสานวัฒนธรรมสู่เด็กรุ่นใหม่ โดยมียุทธศาสตร์สำคัญ คือ **“ชุมชนเราสร้างลูกหลานของเรา”**

บทบาทและกระบวนการทำงานของศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่าในฐานะแหล่งการเรียนรู้ชุมชน คือ 1) ต้องมีโครงการและกิจกรรมให้เข้ามาทำงานร่วมกัน 2) ต้องสร้างหรือสรรหากลุ่มแกนนำ ครูชาวบ้าน/ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำเยาวชน 3) เน้นการไปเห็น ไปดู รู้ให้กว้าง และสร้างเมื่อพร้อม 4) รู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมของตน 5) ทำงานอย่างมีแผนงานวางระบบให้ชัดเจน มีคณะกรรมการดูแล และมีการสรุปประเมินผลทุกเดือน

การทำงานทุกอย่าง ต้องสร้างความเข้าใจให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วมทุกคนรับรู้ว่าตนเองมีหน้าที่ บทบาทอย่างไรบ้าง ทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกัน สิ่งที่ทำจะเป็นผลดีต่อชุมชนทั้งในแบบรูปธรรมที่เห็นชัดเจน และทั้งที่เป็นแนวคิด จากนั้นต้องร่วมมือกันพัฒนาอย่างมีความตั้งใจมุ่งมั่น โดยมองเห็นความสำคัญของการถ่ายทอด การสืบสานความคิดให้แก่คนรุ่นลูกหลานเพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ในชุมชน

“...ป่าแห่งนี้ คือ ลมหายใจ ประโยชน์ของต้นไม้ มีมากมายมหาศาล ไม่ใช่เพียงให้ความร่มเย็น ดูดอากาศเสีย ทำให้ฝนตก ด้านอาหารน้ำท่วมได้ เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคต่างๆ ยังทำให้เกิดความสงบ เกิดปัญญา เกิดความสุขกาย สบายใจ ช่วยลดกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ เพราะต้นไม้มันช่วยสร้างโลก สร้างแผ่นดิน ต้นไม้ไม่เคยเบียดเบียนใคร มีแต่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่โลก...”

(.....จากคำของพ่อระดับ สาคร คณะกรรมการอนุรักษ์ป่ายาว)

2.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลสำโรง

นอกจากแหล่งการเรียนรู้ชุมชนซึ่งเป็นสถานที่แล้ว ตามความหมายของแหล่งการเรียนรู้ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 5 ระบุว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง องค์รวมที่ให้ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ มวลประสบการณ์ ต่อผู้ที่แสวงหาคำตอบตามที่พึงประสงค์ ในแหล่งการเรียนรู้แต่ละแห่งจึงมีบุคคลที่เป็นผู้รู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านอยู่จำนวนมาก

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนและแหล่งการเรียนรู้ชุมชนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยทำงานร่วมกับบุคลากรของศูนย์ศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมชาติเด็กรัก ป่าและบุคคลในชุมชน ใช้การบันทึกข้อมูลภาคสนาม ถ่ายภาพ และเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งเป็น ส่วนหนึ่งของการประเมินอย่างมีส่วนร่วม (รายละเอียดในภาคผนวก ข)

บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในวิถีชีวิตชุมชนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในการเก็บข้อมูลภาคสนามงานวิจัยครั้งนี้ พบครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งจำแนกตามแนวคิด วัฒนธรรมเชิงปฏิบัติการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ วัฒนธรรมด้านจิตใจ วัฒนธรรมด้านสังคม และวัฒนธรรมด้านวัตถุ จำแนกเป็น 9 กลุ่มย่อย ดังนี้ (รายละเอียดในภาคผนวก ค)

ด้านที่ 1 วัฒนธรรมด้านจิตใจ (ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด คุณธรรม อุดมการณ์ พิธีกรรม ความเชื่อ และศาสนา) ได้แก่ กลุ่มพิธีกรรมและความเชื่อ (หมอพราหมณ์) กลุ่ม พิธีกรรมและความเชื่อในการรักษาโรคด้วยการเข้าทรง (โจลมะมีวด)

ด้านที่ 2 วัฒนธรรมด้านสังคม (ระเบียบแบบแผน ภาษา การดำรงชีพ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะการเล่น) ได้แก่ กลุ่มทอผ้า/เลี้ยงไหม กลุ่มการเกษตร และ กลุ่มดนตรี ศิลปะ พื้นบ้าน

ด้านที่ 3 วัฒนธรรมด้านวัตถุ (สิ่งประดิษฐ์ ศิลปกรรม วิทยาการ เทคโนโลยี) ได้แก่ กลุ่มการทำอาหารและขนม กลุ่มจักสาน กลุ่มงานฝีมือ และกลุ่มหมอสุมุนไพร

ด้านที่ 1 วัฒนธรรมด้านจิตใจ (ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด คุณธรรม อุดมการณ์ พิธีกรรม ความเชื่อ และศาสนา)

1. กลุ่มพิธีกรรมและความเชื่อ (หมอพราหมณ์) ได้แก่

1) นายเรียน บุตรสาลี อายุ 77 ปี บ้านทัพกระปือ หมอพราหมณ์ซึ่งเรียนรู้ เรื่องพิธีพราหมณ์มาจากพ่อ ได้ความรู้เรื่องการสะเดาะเคราะห์ การบวชนาค การเรียกขวัญข้าว การทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ การดูฤกษ์ยาม วันเดือนปี นายเรียนสามารถอ่านและเขียนภาษาเขมรได้ จึงเขียนคาถาเป็นภาษาเขมร โดยมีสมุดบันทึกพิธีกรรม ขั้นตอนการปฏิบัติ การแต่งงาน การ ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ บันทึกเอาไว้ตั้งแต่เรียนด้วยลายมือตนเอง ปัจจุบันมีสมุดที่รวบรวมความรู้ ประมาณ 10 กว่าเล่ม และเคยมีคนมาขอข้อมูลไปทำวิทยานิพนธ์

2) นายสิงหา วงแหวน อายุ 66 ปี บ้านทัพกระบือ หมอพรหมณ์ มีความสามารถในการอ่านและเขียนภาษาขอมได้ โดยศึกษาจากใบลานตามวัด เมื่อเรียนภาษาขอมจบตัวอักษร 33 ตัว ก็สามารถนำคำที่เรียนมาประสมกันและอ่านได้ ในหนังสือขอมนั้นมีความรู้เกี่ยวกับการดูฤกษ์ยามต่างๆ เช่น ดูฤกษ์การแต่งงาน (ฤกษ์เรียงหมอน) ยันต์และคาถานกคุ้ม (ป้องกันอัคคีภัย ไฟไหม้ ฟ้าผ่า) สำหรับการสร้างบ้านใหม่ ดูที่เวลาปลูกบ้านใหม่

3) นายเสมย วงแหวน อายุ 75 ปี บ้านดีแท้ หมอพรหมณ์ มีความสามารถในการอ่าน เขียน ภาษาเขมร มีความรู้ด้านพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ และพิธีกรรมของพรหมณ์ เป็นผู้นำพิธีกรรมทางศาสนา และงานพิธี งานมงคลต่างๆ

4) นายเมื่อย สุกุลทอง อายุ 46 ปี บ้านกะลันทะ หมอพรหมณ์เกี่ยวกับงานศพ เรียนมาจากลุง ผู้ที่จะมาทำอาชีพอิสระได้ต้องบวชเรียนอย่างน้อย 3 พรรษาและเป็นนักธรรมชั้นโท ซึ่งนายเมื่อยเรียนมาประมาณ 1 ปี และปฏิบัติจริงอีกประมาณ 4 ปี และได้ผลตอบรับดีจากชาวบ้าน แรงบันดาลใจที่เลือกทำอาชีพนี้เพราะเป็นอาชีพอิสระ

5) นาย นัททุ อยู่ครบ อายุ 62 ปี บ้านตราด หมอพรหมณ์ในงานมงคล เริ่มต้นเรียนมาจาก อาจารย์ไฉน ทำผิวดิ อ.เขวาสินรินทร์ จ.สุรินทร์ เนื่องจากเป็นคนบ้านเขวาสินรินทร์มาก่อน เมื่อสมรสจึงได้ย้ายมาที่บ้านตราด นอกจากเป็นพ่อพรหมณ์ประจำบ้านตราดแล้ว นายนัททุยังวิทยากรการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองด้วย

2. กลุ่มพิธีกรรมและความเชื่อในการรักษาโรคด้วยการเข้าทรง (โจลมะมัต) ได้แก่

1) นางเสมียน ภูสูง อายุ 75 ปี บ้านไพรบันลา เรียนรู้การรำมะมัต มาตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ขณะที่พิธีการโจลมะมัต จะมีคนบรรเลงเพลง นางเสมียนเล่าว่า เวลาโดนเจ้าเข้านั้นเราจะไม่รู้ตัวเลย และพิธีกรรมโจลมะมัตเป็นความเชื่อของคนว่าจะช่วยให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข และเป็นการช่วยบำบัดรักษาให้หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย

2) นางนาก ชงโค อายุ 80 ปี บ้านทัพกระบือใหม่ เป็นหมอเข้าทรงตั้งแต่เกิด ที่เรียกกันว่า “บันดาล” นางโซกรู้ตัวตั้งแต่อายุ 15 ปี แต่ได้มาเป็นหมอเข้าทรงตอนอายุ 25 ปี เวลาเข้าทรงให้ใครจะรู้ว่าป่วยเป็นโรคอะไร ถ้าไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์จะแนะนำให้ไปหาหมอที่โรงพยาบาล เพราะเชื่อว่าอย่างไรทางการแพทย์สามารถรักษาคนให้หายได้ และปัจจุบันยังมีคนมาขอให้นางนากเข้าทรงดูให้อยู่เรื่อยๆ

ด้านที่ 2 วัฒนธรรมด้านสังคม (ระเบียบแบบแผน ภาษา การดำรงชีพ

ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะการเล่น)

1. กลุ่มการทอผ้า/เลี้ยงไหม ได้แก่

1) นางบุญลอม นิยมสวน อายุ 63 ปี บ้านไพรบันลา ได้ความรู้การทอผ้า มาจากผู้เฒ่าผู้แก่ นางบุญลอมย้อมผ้าโดยใช้สีเคมี ส่วนการทอผ้านั้น นางบุญลอมทอทั้งผ้าถุง และผ้าสไบ ลายที่ทอ ได้แก่ ลายไก่ ลายงู ลายพญานาค ลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุล

ลายนกยูง ลายม้า ลายช้าง ลายแหวนเพชร อุปกรณ์ในการทอ ได้แก่ พันหวี กระสวย ระวัง
อีก ระวัง หัก ไม้ตวง เป็นต้น

2) นางประณต รัตมี อายุ 47 ปี บ้านประสิทธิ์ธนู เรียนการทอผ้ามาตั้งแต่
ยังเป็นเด็กเพราะความชื่นชอบ ทอลายราชวดีเป็นผ้าสไบ ทอที่กระตุก นางประณตย้อมผ้าโดย
ใช้ทั้งสีเคมีและสีธรรมชาติ สีธรรมชาติซึ่งสามารถหาได้จากธรรมชาติ ได้แก่ สีเหลืองได้จากต้น
ขนุนและต้นยอ สีโอวัลติน ได้จากต้นสะเดา สีเขียวได้จากต้นขี้เหล็ก ถ้าผสมกับโคลนจะได้สีเทา
และสีม่วง จาก ดอกอัญชัน สไบที่ทอได้นั้นจะมีผู้รับขายที่บ้านปราสาท

3) นางสาวเลียน นามวัน อายุ 47 ปี บ้านแสงพันธ์ เรียนรู้การเลี้ยงไหม
โดยเริ่มจากการช่วยแม่และยายเก็บใบหม่อนเพื่อนำมาเป็นอาหารของตัวไหมและหลังจากนั้น
ก็เริ่มสังเกตวิธีการเลี้ยงไหมมาจนกระทั่งมีครอบครัวและได้นำวิธีการเลี้ยงไหมมาปฏิบัติเอง
จนถึงปัจจุบัน เลี้ยงไหมไว้เพื่อใช้ทอผ้าเอง และนำไปขายเพื่อหารายได้

4) นางสาวเวียน บุญสอน อายุ 63 ปี บ้านแสงพันธ์ เรียนรู้วิธีการเลี้ยงไหม
จากปู่ ย่า ตา ยาย โดยเริ่มเรียนรู้จากการเก็บใบหม่อน หลังจากนั้นก็ได้สังเกตดูวิธีการเลี้ยง
ต่อมาจึงเริ่มทำเองมาตลอด จนกระทั่งมีครอบครัวและยังเลี้ยงไหม-ทอผ้าเป็นอาชีพมาจนถึง
ปัจจุบัน ผ้าที่ทอเสร็จแล้วสามารถนำไปขายได้ และเก็บไว้ใช้เอง

5) นางกรุณจิตต์ งามแสง อายุ 44 ปี บ้านดีแท้ มีความสามารถด้านการเลี้ยงไหม

6) นางจิรา สำนักนิตย์ อายุ 38 ปี บ้านตราด มีความสามารถด้านการทอผ้า
โดยมีร้านมารับซื้อ คือ ร้านเอกอนันต์ไหมไทย ซึ่งอยู่ในอำเภอเมืองสุรินทร์ ลายที่เคยทอมา
ทั้งหมด ได้แก่ ลายราชวดี ลายอัมปรม ลายสมอ ลายลูกแก้ว ลายมัดหมี่ เส้นยืน ทำมาจากสี
ธรรมชาติ ได้แก่ เปลือกมะยม เม็ดตำปึง เส้นฟุ้ง ทำมาจากสีธรรมชาติ ได้แก่ เปลือกลิ้นฟ้า
เปลือกประดู่ ใบขี้เหล็ก ต้นขนุน นางจิรายู่ในกลุ่มทอผ้าไหม ซึ่งใช้ทั้งสีเคมีและสีจาก
ธรรมชาติในการย้อมผ้า

7) นางโสภา แจ่มจันทร์ อายุ 45 ปี บ้านตะคร้อ มีความสามารถด้าน
การทอผ้าไหมทอมือโดยเรียนจากแม่ เริ่มจากการทอลายดอกอ้ออม ซึ่งเป็นลายมีมาตั้งแต่
สมัยรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย นอกจากนั้น ลายที่เคยทอ ได้แก่ ลายมัดหมี่ ลายอัมปรม ลายโฮล
ลายราชวดี ผ้าที่ทอส่วนมากทอจะนำไปขายร้านน้องหญิง ในอำเภอเมืองสุรินทร์ และส่งขาย
ตลาดบ้าง และทำใช้เองบ้าง

2. กลุ่มการเกษตร ได้แก่

1) นางแนนน้อย จาหรือกดี บ้านประสิทธิ์ธนู ทำนาเกษตรธรรมชาติโดยไม่เผา
ตอซัง และใช้ปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมี พอถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็จะมีทีมงานจากโครงการมาตรวจ
คุณภาพของข้าวช่วงเดือนตุลาคม พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ปลูกข้าวและมีพื้นที่ปลูกผักไว้ที่บ้าน

เพื่อบริโภคและส่งขาย ได้แก่ ถั่ว ข้าวโพด กระชาย กระเพรา แมงลักขี้เหล็ก ผักสวนครัว และผักกะทกรก อีกทั้งเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน สัตว์ที่เลี้ยง ได้แก่ ไก่ เป็ด ปลา ซึ่งอาหารปลานั้นจะใช้ปลวกจากป่ายาว นางแนนน้อยกล่าวว่า “ข้าวและผักอินทรีย์ขายได้ราคาดีกว่า”

2) นายสมบุญ ผ่องใส อายุ 52 ปี บ้านแสงพันธ์ มีความสามารถด้านเกษตรอินทรีย์ นายสมบุญกล่าวว่า “...ทำเกษตรนี้ เพราะทำด้วยใจรัก และได้ไปศึกษาดูงานจากที่อื่นมา ได้แก่ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่จังหวัดขอนแก่น และเขาหินซ้อนซึ่งเป็นโครงการของในหลวง หลังจากที่ได้ไปดูงานมาแล้วก็เริ่มทำเองมาตลอดจนถึงปัจจุบัน”

นอกจากนี้ นายสมบุญซึ่งอยู่ในกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านยังมีความสามารถหลายด้าน เช่น การเผาถ่าน การขยายพันธุ์กิ่ง การตอนกิ่ง การต่อกิ่ง การติดตา การทำปุ๋ยหมักชีวภาพจากเศษอาหาร การทำน้ำหมักไล่แมลง การทำสบู่เหลว การทำน้ำหมักชีวภาพจากผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว การทำน้ำยาซักผ้า กระถางยางรถยนต์ การเพาะถั่วงอกและ ปุ๋ยคอกหมัก เป็นต้น

3) นางโบทัน แสนมี อายุ 39 ปี บ้านเปรียง มีความสามารถในการทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งนางโบทันกล่าวว่า “ดีกว่าการทำเกษตรแบบเคมีเพราะเกษตรอินทรีย์นั้นต้นทุนจะค่อยๆต่ำลงมาทุกๆปีอีก ดีต่อสุขภาพด้วย และยังส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย... การทำเกษตรอินทรีย์จะสร้างความหลากหลาย เพราะเมื่อดินอุดมสมบูรณ์ สัตว์ต่างๆ ก็มาอยู่อาศัยทำให้เราสามารถใช้เป็นอาหารได้ เช่น ปู หอย ปลา...” นางโบทันมีเทคนิคการบำรุงดินด้วยวิธีการใช้มูลสัตว์ในการทำปุ๋ยคอก

4) นายปฏิพัทธ์ จำมี อายุ 41 ปี บ้านเปรียง มีความสามารถด้านการทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ และทำการเกษตรหลายอย่าง ใช้เทคนิคการปลูกพืชทดแทน เช่น การปลูกพืชตระกูลถั่ว ถั่วพุ่มดำ ถั่วพริ้ว นายปฏิพัทธ์กล่าวว่าเป็นการทำแบบ “ทำไปด้วยคิดไปด้วย” เพื่อหาวิธีที่จะลดต้นทุน และได้เข้าร่วมโครงการเสริมประสิทธิภาพเกษตรกร ของจังหวัดสุรินทร์ ส่งเสริมด้านเกษตรอินทรีย์ส่งนอกประเทศ ประเทศที่ส่งได้แก่ ประเทศฝรั่งเศส กลุ่ม EU เป็นโครงการจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มูลนิธิโครงการพัฒนาเกษตรกรยั่งยืนเพิ่มเกษตรกรรายย่อยแห่งประเทศไทย การปลูกพืชหลังฤดูเก็บเกี่ยว ข้าวที่ได้มาตรฐานจะส่งให้สหกรณ์เป็นผู้ตรวจแปลงเกษตร การเป็นสหกรณ์เกษตรอินทรีย์นั้นต้องส่งไปตรวจปีละ 2 ครั้ง

5) นายเสริมศักดิ์ เห็นสุข อายุ 60 ปี บ้านตะเกียด ทำเกษตรแบบประณีต หรือเกษตรแบบผสมผสาน ได้รับความรู้จากการอบรมที่ศูนย์ทัพบกระบือและศึกษาความรู้เพิ่มเติมจากการดูในโทรทัศน์และอ่านตำราประกอบ โดยปลูกพืชผล ทั้งพืชยืนต้นและพืชล้มลุก เลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อใช้มูลของสัตว์นำมาผสมกับแกลบดำจะได้เป็นปุ๋ยคอกใช้สำหรับปลูกต้นไม้ ใช้ปุ๋ยชีวภาพในการบำรุงพืชผัก ปุ๋ยอินทรีย์จะมีราคาถูกกว่าและทำให้ดินดีร่วนซุย

6) นางสาว สร้อยดอก อายุ 45 ปี บ้านกระหม การทำเกษตรอินทรีย์ มีเจ้าหน้าที่จาก NGO เข้ามาให้ความรู้ และสนับสนุนในเรื่องของการทำเกษตรอินทรีย์ ที่นามีทั้งหมด 7 ไร่ เป็นแปลงอินทรีย์ทั้งหมด เป็นกองทุนของกลุ่มผลิตข้าวส่งออกต่างประเทศ ผักที่ผลิตก็นำไปจำหน่ายที่ตลาดผักสีเขียว ผลผลิตที่ได้ จำหน่ายและบริโภคเอง

7) นายพยอง ดวงลายทอง อายุ 36 ปี บ้านกระหม ทำการเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกไม้ยืนต้น ได้แก่ สะเดา ชีเหล็ก กระถินณรงค์ ผักที่ปลูกกินเอง ได้แก่ หอม กระเทียม เลี้ยงปลาโดยให้กินรำ และทำน้ำหมักไวรดพืชผัก ในช่วงที่ข้าวกำลังตั้งท้องก็จะนำน้ำหมักที่ทำเองไปพ่นเพื่อให้อาหารทางใบ เพื่อช่วยลดค่าใช้จ่าย

8) นางทด แสงมี อายุ 57 ปี บ้านทัพกระบือใหม่ ทำเกษตรแบบพอเพียง แร้งบันดาลใจในการเลือกทำอาชีพนี้เกิดจากการได้ดูทีวีที่ได้เห็นในหลวงได้แนะนำในการทำเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงและจึงลงมือทำจนในที่สุดก็ประสบผลสำเร็จและได้ไปเข้าร่วมอบรมที่ตำบลปากช่อง อำเภอ สดึก จังหวัดบุรีรัมย์ โดยปลูกแตงโม ข้าวโพด แตงกวา

9) นายดนัย บำรุงไร่ บ้านตราด มีความสามารถด้านการเพาะเห็ดนางฟ้า เห็ดขอนขาว เนื่องจากมีปัญหาเรื่องขนมจีนแพง นายดนัยสังเกตเห็นบ้านที่ศรีณรงค์ทำเห็ด รายได้พออยู่ได้ เลยตัดสินใจหันมาเพาะเห็ด เริ่มเรียนรู้เอง โดยซื้อสูตร 4,000 บาท และมีคนมาสอนเพาะเห็ด ในระยะเวลา 1 วันกับเอกสารอีกเล็กน้อยอ่านแล้วก็ไม่เข้าใจ เลยเรียนรู้ไปเองจากการทำจริง และได้ลูกช่วยหาข้อมูลการเพาะเห็ดให้เพิ่มเติมจากอินเทอร์เน็ต

3. กลุ่มดนตรี ศิลปะพื้นบ้าน ได้แก่

1) นายยอม แยกดวง อายุ 52 ปี บ้านไพรปันลา ครูภูมิปัญญาด้านการเล่นกันตหรือมซึ่งเป็นการเล่นแบบเขมร มีนักร้องที่เป็นชายและหญิงร้องเพลงคู่กัน แบบโต้กลอนกันไปมาเปรียบได้กับการละเล่นลำตัดของไทย เครื่องดนตรีที่ใช้ ได้แก่ กลอง ซอ เบส กีตาร์ และคีย์บอร์ด มีนักร้อง ชาย-หญิง โดยมีนักเต้นประกอบ (แดนเซอร์)

2) นาย ยัวะ แจ่มจันทร์ อายุ 69 ปี บ้านประสิทธิ์ธนู หมอแคนที่ป่าแคนมานานแล้ว รับจ้างเป่าแคนตามงานเจี๊ยะ งานเข้าทรง

3) นายยุทธ ภูสูง อายุ 72 ปี บ้านแสงพันธ์ มีความสามารถด้านการเป่าปี่ เรียนมาจากปู่ ย่า ตา ยาย หลังจากได้เรียนรู้ถึงวิธีการเป่าแล้วก็มาฝึกเองจนกระทั่งเป่าได้ ปัจจุบันรับเป่าปี่ตามงานเทศกาลต่างๆ

4) นายสวิน จันทิก อายุ 40 ปี บ้านแสงพันธ์ มีความสามารถด้านการสีซอ เริ่มเรียนการสีซอมาจากปู่ เครื่องดนตรีที่เล่นได้ ได้แก่ ซอ ขลุ่ย คีย์บอร์ด แคน แต่เครื่องดนตรีที่ชอบเล่นและถนัดที่สุดและเล่นเป็นประจำ คือ ซอ ส่วนมากจะมีคนมาจ้างให้ไปเล่นในงานเทศกาลต่างๆ

5) นางสาวเวียน บุญสอน อายุ 63 ปี บ้านแสงพันธ์ มีความสามารถด้านการร้องเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งเรียนแบบ “ครูพักลักจำ” โดยการร้องตามยาย ปัจจุบันนางสาวเวียนยังร้องเพลงกล่อมบุตรหลานเพื่อให้บุตรหลานนอนหลับ เพลงซึ่งนางสาวเวียนเริ่มฝึกหัดร้อง มีชื่อว่า “เพลงกล่อมลูก”

6) นายพลึง วัดตรง อายุ 83 ปี และ นายสาธ นิยมเหมาะ อายุ 74 ปี บ้านสำโรง มีความสามารถด้านมโหรี เรียนมาจากครูหัดแห่งบ้านทัพกระบือ แต่ปัจจุบันไม่มีเครื่องดนตรี

เหลืออยู่แล้ว เนื่องจากความขัดสนจึงต้องนำเครื่องดนตรีไปขายจนหมด เครื่องดนตรีที่ใช้ในการเล่นมโหรี ได้แก่ ระนาด ปี่ กลองเล็ก กลองใหญ่ แคน ฉิ่ง ขลุ่ย ซอ ขิม และซอ เพลงที่ใช้เล่นมโหรี ได้แก่ เพลงเขมรไทรโยค และ เพลงเขมรปากท่อ

7) นายสุตดี พูนประโคน อายุ 62 ปี บ้านใหม่ มีความสามารถด้านการเรือมตรด (รำตรุษ) นายสุตดีมีความถนัดในการร้อง การรำและตีกลอง ซึ่งเรียนรู้แบบ “ครูพักลักจำ” โดยได้ยืมเพลงจากผู้เฒ่าผู้แก่ร้องจึงจำคำร้องแล้วหัดร้องตาม นายสุตดีได้ชักชวนคนที่มีความสนใจในการเรือมตรดเช่นเดียวกันมารวมกลุ่มตั้งคณะเรือมตรดหาทุนและนำเงินที่ได้นั้นมาทำบุญ การเรือมตรดเป็นสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณ เป็นการละเล่นประกอบในงานเทศกาลต่างๆ เช่น เทศกาลสงกรานต์ เครื่องดนตรีในการเรือมตรด ได้แก่ กลองโทน ซอ ฉิ่ง ฉาบ แคน

ด้านที่ 3 วัฒนธรรมด้านวัตถุ (สิ่งประดิษฐ์ ศิลปกรรม วิทยาการ เทคโนโลยี)

1. กลุ่มการทำอาหารและขนม ได้แก่

1) นาง สมภูมิ นุแรมรัมย์ บ้านตะคร้อ มีความสามารถด้านการทำขนม เริ่มต้นการทำขนมจากการตาม ชิมและสังเกตวิธีการ กระบวนการทำขนมจากผู้รู้มากมาย หลายท่าน สดุดทัยก็คิดสูตรขนม “กันเตรียม” ได้ หลังจากนั้นก็คิดหาสูตรขนมอื่นๆ ได้อีก ได้แก่ ขนมถ้วยฟู ขนมฝักบัว ขนมไข่หงส์ ฯลฯ ทำให้ขนมกันเตรียมเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “โดนัทเขมร” จนได้รับรางวัลชนะเลิศมรดกไทย หลังจากนั้นก็มีชาวต่างชาติมาศึกษาดูงานตลอดจนรายการโทรทัศน์ เช่น รายการบ้านเลขที่ ๕ ก็ได้มาขอจัดรายการจนชื่อเสียงของนางสมภูมินั้นโด่งดังไปทั่ว

2) นางย่น สารเพชร อายุ 64 ปี บ้านแสงพันธ์ มีความสามารถด้านการทำขนมเนยล เริ่มต้นศึกษาด้วยการสังเกตปู่ ย่า ตา ยายและหัดทำด้วยตัวเอง จนเกิดความชำนาญและเริ่มทำขายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

3) นางนุช บำรุงไร่ บ้านตราด มีความสามารถด้านการทำเส้นขนมจีน โดยสืบทอดการทำขนมจีนจากบ้านของตนเอง อำเภอศรีณรงค์ นำมาเริ่มทำขายที่บ้านตราด ตำบลสำโรง ตั้งแต่ เดือนมีนาคม ปี 2543 ปัจจุบันจะทำขนมจีนส่งให้ลูกค้าตามการสั่งทางโทรศัพท์ เสาร์อาทิตย์จะขายดี

4) นางอ่าง สมควรชัด อายุ 60 ปี บ้านกะลันทะ มีความสามารถด้านการทำเส้นขนมจีน โดยเรียน มาจากบรรพบุรุษปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งมีลูกค้ามาซื้อเป็นจำนวนมากและส่วนมากจะสั่งซื้อเป็นกิโลกรัม ราคาขาย กิโลกรัมละ 24 บาท วันหนึ่งผลิตเส้นขนมจีนได้ประมาณ 90-100 กิโลกรัม อุปกรณ์การทำเส้นขนมจีน ได้แก่ แป้งสำหรับทำเส้นขนมจีน เครื่องตีแป้ง เครื่องโรยแป้ง และแป้งขนมจีนสั่งซื้อมาจากอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

5) นางสาว นารี ศรีอนุตร อายุ 26 ปี บ้านดีแท้ มีความสามารถด้านการทำน้ำเต้าหู้และปาต่องโก๋ เริ่มจากการศึกษาสูตรการทำเพื่อพัฒนาเป็นอาชีพในปัจจุบัน เคล็ดลับในการทำปาต่องโก๋นั้นอยู่ที่การนวดแป้งซึ่งต้องนวดให้ดี จึงจะได้ปาต่องโก๋ที่ดี

2. กลุ่มจักสาน ได้แก่

1) นายทรัพย์ สุระสอน อายุ 68 ปี บ้านดีแท้ มีความสามารถด้านการจักสาน ทำผลิตภัณฑ์จักสานมาตั้งแต่อายุ 15 ปี ทำเพื่อขายหรือบางครั้งก็ทำไว้ใช้เอง

2) นายทองอินทร์ สกุนทอง อายุ 66 ปี บ้านกะลันทะ มีความสามารถด้านการจักสาน ซึ่งเรียนมาจากพ่อจากแม่ ออกจากโรงเรียนมาก็ทำอาชีพนี้มาตั้งแต่เด็ก เป็นอาชีพเสริมหลังจากทำนา ปัจจุบันเป็นอาชีพหลัก รับจ้างทำจักสานตามที่มีชาวบ้านแถวนั้นสั่งทำมา ได้แก่ เบ็ดตกปลา ตะกร้า กระดัง ไช เปลเชือก แห เป็นต้น

3) นายเนตร หิงห้อย อายุ 45 ปี บ้านกระหม มีความสามารถด้านการจักสาน ตะกร้าหวาย โดยเรียนการทำผลิตภัณฑ์จักสานที่บ้านบุหม และทำเป็นอาชีพหลัก ส่งขายตามที่ตลาดสั่งมา นอกจากนี้ยังส่งขายให้ตลาดในจังหวัดอ่างทอง โดยซื้อวัตถุดิบหวายมาจากประเทศกัมพูชา นายเนตรจัดตั้งกลุ่มทำผลิตภัณฑ์หวาย เพื่อลงทุนร่วมกันในกลุ่มและนำเงินทุนนั้นไปซื้อวัตถุดิบมาแบ่งกันใช้ภายในกลุ่ม

4) นาย ทอง กองสุข บ้านตราด มีความสามารถด้านการจักสาน เริ่มเรียนรู้วิธีการทำด้วยตนเอง โดยการสังเกตจากผู้ใหญ่ที่ทำมาก่อน งานจักสานที่ทำมีหลายอย่าง เช่น ไช สุ่มไก่ ตะกร้า กระดัง เป็นต้น นายทองทำผลิตภัณฑ์ตามรายการที่ลูกค้าสั่งมา ไม่ได้ส่งขาย

5) นายจิน สว่างแจ้ง อายุ 72 ปี บ้านตะคร้อ มีความสามารถด้านการจักสาน ซึ่งเรียนมาตั้งแต่เด็ก โดยสังเกตจากผู้อื่นเขาทำแล้วหัดทำเองมาเรื่อยๆ ต้องใช้ความอดทน ความประณีตมาก ปัจจุบันมีลูกค้ามาซื้อหรือสั่งทำที่บ้าน ไม่ได้จัดส่งออกไป ได้แก่ ไชแบบละเอียดสำหรับปักปลาชิว ไชปักปลา ไชปักกบ ตะกร้า กระดัง สุ่มไก่ เป็นต้น

6) นายสม นิยมเหมาะ อายุ 77 ปี บ้านแสงพันธ์ มีความสามารถด้านการจักสาน โดยเรียนมาจากปู่ ย่า ตา ยาย แล้วก็หัดทำตามและก็นำมาเป็นแบบอย่าง แล้วก็ทำตามเรื่อยๆ (เอาตัวอย่างมาเป็นครู) ส่วนมากนายสมจะทำในเวลาว่างเพราะในการสานแต่ละครั้งต้องใช้เวลาหลายวัน ได้แก่ การทำสุ่มไก่ กระดังเลี้ยงไหม และไช เป็นต้น

3. กลุ่มงานฝีมือ ได้แก่

1) นายสุริยา ทางดี อายุ 39 ปี บ้านทัพกระบือ มีความสามารถด้านการผลิตลวดหนาม โดยศึกษาดูงานวิธีการทำลวดหนามจากจังหวัดร้อยเอ็ด หลังจากที่ได้ไปศึกษาดูงานมาแล้วได้ลงมือปฏิบัติเองและทำลายตามที่ตลาดต้องการโดยคิดค้นเครื่องมือขึ้นเอง ซึ่งความคงทน ความแข็งแรงของลวดหนามจะดีกว่าของตลาด ราคาถูกกว่า

2) นายภิญโญ วัดตรง อายุ 32 ปี บ้านสำโรง มีความสามารถด้านการเป่าแก้ว โดยไปสมัครเรียนที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการเรียนฝึกปฏิบัติขั้นพื้นฐาน 3 เดือน (เรียนฟรี) ช่วงที่เรียนทางศูนย์มีเบี้ยเลี้ยงให้วันละ 60 บาท จากนั้นนายภิญโญก็ทำงานต่อที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร เป็นเวลา 12 ปี จึงกลับมาทำที่บ้านและชักชวนรุ่นน้องให้มาร่วมทำ

3) นางบุญศรี สารเพชร บ้านตะคร้อ มีความสามารถด้านการทำดอกไม้ประดิษฐ์ เรียนทำดอกไม้ประมาณ 2 ปี สมาชิกที่ประดิษฐ์ดอกไม้ด้วยกันมีจำนวน 13 คน จะผลิตดอกไม้ประดิษฐ์ขายในช่วงเทศกาลวันแห่งความรัก 14 กุมภาพันธ์ และในช่วงปีใหม่ ราคาจำหน่าย ก้านละ 10-20 บาท

4) นาย สวน ประจักษ์ อายุ 57 ปี บ้านตะคร้อ มีความสามารถด้านการทำแหเรียนมาจากพ่อ นายสวนเริ่มทำแหขายตั้งแต่มีครอบครัว การสานแหนั้นสามารถใช้เอ็นและด้ายในการสาน ราคาในการสานแหเพื่อส่งขาย แหขนาดใหญ่ คิดราคา 1,500 บาท แหขนาดเล็ก คิดราคา 800 บาท

5) นายสมเนียม ทองหล่อ บ้านตะคร้อ มีความสามารถด้านการทำผลิตภัณฑ์จากยางรถยนต์ เรียนรู้จากการศึกษาดูงานที่หมู่บ้านห้วยทราย จ.ขอนแก่น ซึ่งนำยางรถยนต์มาใช้ปลูกต้นไม้จัดวางเป็นแถวยาวสวยงาม มีความรู้สึกประทับใจจึงกลับมาจัดทำเอง เริ่มต้นทำครั้งแรกไม่สวยเลย การปลี่ยนยางด้านในออกมาด้านนอกนั้นยากมาก ตอนแรกๆ นายสมเนียมจะขอให้คนแถวบ้านมาช่วยออกแรงกันปลี่ยนยาง จากนั้นก็ทำมาเรื่อยๆ เรียนรู้ด้วยตนเองมาจนถึงปัจจุบัน มีคนมาศึกษาดูงาน และเป็นวิทยากรให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ใช้ระยะเวลาการสอนประมาณ 1 ชั่วโมง

4. กลุ่มหมอสุมไพร ได้แก่

1) นายหึ่ง ขจรสุข อายุ 77 ปี บ้านไพรบันลา หมอเป่าสมุนไพร เริ่มเรียนจากพระ มีความถนัดการรักษาโดยใช้สมุนไพรพร้อมกับคาถาและการเป่า สามารถรักษาสารพัดพิษ เช่น ุงักัด แมลงกัดต่อย ผีเข้า ปอบเข้า เป็นต้น สมุนไพรที่ใช้ขึ้นอยู่กับโรคที่รักษา

2) นายอิน ดวงดาว อายุ 74 ปี บ้านประสิทธิ์ธนู หมอเป่าสมุนไพร นายอินศึกษาวิธีการรักษาจากพื้น รักษามาแล้ว 32 ปี โดยใช้หมากและไชยาหม่องรวมกับคาถาในการรักษาอาการต่างๆ เช่น ปวดท้อง อากาการชัก อากาการชาง สามารถรักษาโรคงูสวัด ผี หนอง ตานขโมย การรักษาไม่จำเป็นต้องมีการขึ้นครุ นายอิน กล่าวว่า “รักษาให้คนอื่นได้ แต่รักษาให้ตัวเองไม่ได้”

3) นายเรือง จุกหอม อายุ 77 ปี บ้านประสิทธิ์ธนู หมอเป่ารักษาโรคกระดูก นายเรืองเรียนการเป่ารักษาโรคจากพ่อลี สมนาม รักษามาเป็นเวลา 40 ปีแล้ว โดยใช้น้ำมันงากับคาถาเป่ารักษาให้ได้ทุกวัย โดยการเป่ารักษาเข้า-เย็นประมาณหนึ่งเดือนเป็นอย่างช้า

ถ้าอย่างเร็วจะใช้เวลาประมาณ 15-20 วัน การรักษาที่ต้องใช้ระยะเวลาในการเป่ายาวนานที่สุดคือ อาการขาหัก การรักษาไขข้อ ซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 2 เดือน

4) นาย เปรม ช่อมดี อายุ 72 ปี บ้านประสิทธิ์ธนู หมอทำนายความเจ็บป่วยและความผิดปกติของร่างกาย นายเปรมได้รับความรู้มาจากแม่ สามารถทำนายอาการเจ็บป่วยให้คนได้ทุกวัย สมุนไพรที่ใช้ ได้แก่ ต้นเข็มป่า ต้นมะขาม ซึ่งนำมาใช้เป็นยาบำรุงเลือด สมุนไพรที่ใช้ส่วนมากหาได้จากป่าเขาซึ่งเป็นป่าของหมู่บ้าน

5) นายมน นียมกล้า บ้านประสิทธิ์ธนู เรียนวิชาเป่าตอนไปรุดงค์กับพระจากเขมร โดยเรียนเป็นภาษาเขมร จดตำราเป็นภาษาเขมรบ้างและภาษาลาวบ้าง สามารถรักษาโรคริดสีดวง มะเร็งเต้านม ไขเล็กน้อย เป่าเด็กร้องไห้ ไล่ปีศาจ ผีร้าย นายมนหาสมุนไพรในการรักษาจากป่าแสงพันธ์และป่ายาว การรักษาเน้นทั้งการเป่าและการสวดประกอบ รวมทั้งการให้กินยาด้วยผสมกันไป หรือให้คนป่วยซื้อสมุนไพรไปต้มกินก็ได้

6) นาย เหลื่อม สมยาธร อายุ 63 ปี บ้านประสิทธิ์ธนู หมอเป่ารักษาอาการเด็กร้องไห้ นายเหลื่อมเรียนวิธีการรักษามาจากพระรุดงค์ และจากครู 2 ท่าน ซึ่งเป็นชาวเขมรและชาวไทย คาถาและบทสวดมนต์ที่ใช้ในการรักษานั้นจะต้องเรียนจากครู ต้องท่องคาถาสวดมนต์ทุกเย็น มีความซื่อสัตย์ทุกเรื่องในชีวิต เวลารักษานั้นต้องระลึกถึงครูอาจารย์ และขึ้นอยู่กับว่าเด็กร้องแบบไหน ถ้าร้องไห้มากจะใช้ภาษาเขมรสวด ส่วนการสวดภาษาไทยนั้นเรียกว่า “เป่าคุณธาตุ” เพื่อให้ไม่ให้แสบร้อน หากเด็กร้องไห้ไม่หยุดต้องสังเกตอาการของเด็ก วิธีการสังเกตว่าเด็กมีอาการเกี่ยวกับท้องหรือเปล่าใช้วิธีการจับท้องและตีพุงว่าท้องอืดหรือเปล่า การรักษาใช้ใบกระเพราะกับปูนทาท้อง ซึ่งเป็นวิธีการรักษาของพราหมณ์

7) นายผืน ทางดี อายุ 86 ปี บ้านทัพกระบือ หมอยาสมุนไพร สืบทอดวิชาความรู้ส่วนหนึ่งมาจากปู่ย่าตายาย อีกส่วนหนึ่งศึกษาจากหนังสือ คู่มือ ตำราด้วยตนเอง สามารถรักษาโรคผดผื่น ริดสีดวง เส้นเคล็ดขัดยอก แต่ก่อนนี้นายผืนจะหาสมุนไพรมาจากป่าแสงพันธ์และป่าบ้านรามด้วยตนเอง ปัจจุบันนายผืนมีอายุมากและไม่สามารถที่จะออกไปหาสมุนไพรได้ด้วยตนเอง จึงใช้วิธีการปลุกยาสมุนไพรไว้ในสวนของตน

8) นายสุภาพ วงแหวน อายุ 53 ปี บ้านทัพกระบือ หมอเป่าที่เรียนวิชามาจากบิดา มีความถนัดการรักษาโรคพยาธิในเด็ก โรคซาง ตกเลือด ผีเข้า ปอบเข้า ภูสวด ผีเป็นพิษ นายสุภาพจะเป่าโดยใช้คาถาขณะเป่าด้วย ยาสมุนไพรมาจากอำเภอบึงสามพัน จังหวัดร้อยเอ็ด และมาจากป่าเขาซึ่งเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน ส่วนยาฝนนั้นได้ตัวมาจากประเทศพม่า เขมร และกัมพูชา

9) นายหม มิชเนตร อายุ 67 ปี บ้านดีแท้ หมอยาสมุนไพร รักษาโรค ไล่แกงูสวัด ขาหัก แขนหัก ยาที่ใช้ในการรักษามีหลายชนิด ส่วนหนึ่งเป็นสมุนไพรที่นำมาจากจังหวัดศรีสะเกษ

10) นายสุเพียบ โสพา อายุ 58 ปี บ้านสำโรง หมอเป่ากระดูก หมอสมุนไพร โดยเรียนจากอาจารย์ประมาณ 30 ปีที่แล้ว สมุนไพรที่ใช้ขึ้นอยู่กับลักษณะของโรค สมุนไพร นำมาจากป่าแสงพันธ์

11) นายสุทัต สร้อยดอก อายุ 60 ปี บ้านเปรียง เป็นหมอเป่ารักษาโรคเวลา มีคนไม่สบาย เป็นไข้ นายสุทัตเรียนเรื่องการเป่ามาจากพระครูตงค์

12) นายเบีย คุ่มแก้ว อายุ 76 ปี บ้านเปรียง หมอเป่าสมุนไพร เรียน เรื่องหมอเป่ามาจากปู่ เป่าโรคพิษ ตานขโมย ฐู ตะขบ แมงป่องกัด และรักษาคนที่ถูกผึ้งเข้า สำหรับยาสมุนไพรที่ใช้เป่าจะเหมือนกันทั้งหมด โดยส่วนใหญ่ นายเบียหาจากป่าลำดอน

13) นายบุญญาติ มุมเรือนทอง อายุ 72 ปี บ้านตะเกียด หมอเป่าสมุนไพร เรียนวิชาการรักษาการป่วยไข้มาจากพระอาจารย์ และเรียนวิชาความรู้ในการรักษาจากอาจารย์ 3 คนด้วยกันจากบ้านโคกนาสาม บ้านทะนง และบ้านตะคร้อ คาถาที่เรียนมาเป็นภาษาเขมร นายบุญญาติใช้สมุนไพรในการรักษาโรค อาการของโรคที่รักษา ได้แก่ ผีเข้า อีสุกอีใส โรค ริดสีดวงทวาร ไข้ป่า นอกจากนี้ นายบุญญาติยังได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลาน โดยมีวิธีการ การคัดเลือกว่าจะถ่ายทอดให้ใคร จะพิจารณาจากนิสัยก่อนว่าเป็นคนดี ชยัน ตั้งใจแล้วจึงจะ สอนวิชาให้

14) นายเต็ก ขอสุข อายุ 68 ปี บ้านตะเกียด หมอพราหมณ์และเป่ารักษาโรค เรียนมาจากครูที่อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ และสั่งสมความรู้มาเรื่อยๆ จากการสังเกตและ เรียนรู้จากตาซึ่งเป็นหมอเป่า คาถาที่ใช้ในการรักษาเป็นภาษาเขมรและภาษาบาลี สันสกฤต รักษาผู้ป่วยที่ถูกงูกัด เป็นพิษและกระดูกหัก นอกจากนี้ นายเต็กยังเป็นผู้นำพิธีกรรมทาง ศาสนาด้วย

15) นายดิบ ฝืนกดี อายุ 80 ปี บ้านกระหม หมอสมุนไพร เรียนวิธีการรักษา มาจากนายสหมึก ฝืนกดีผู้เป็นญาติ รักษาอาการงูกัด เข้าเผือก ขาหัก แขนหัก แต่ปัจจุบัน ไม่ได้รักษาอาการแขนขาหักแล้วเพราะสมุนไพรหายาก โรงพยาบาลเคยเชิญให้ไปให้ความรู้ แต่ ไม่ได้ไปเพราะการเดินทางลำบาก

16) นาง เกลื่อน แม้นศรี อายุ 49 ปี บ้านทัพกระบือใหม่ หมอเป่ากระดูก ได้เรียนวิชามาจากคุณตาครูท สกุลทอง มีตำราให้อ่าน นางเกลื่อนมีความต้องการช่วยเหลือคน และมีความชอบมีใจรักด้านยาสมุนไพร จึงอยากเรียนรู้วิธีการรักษา การเป่าแขน ขาที่หักให้หาย บางครั้งจะรักษาด้วยการทายาบ้างหรือการเป่าบ้าง นอกจากนี้ นางเกลื่อนยังมีวิชาติดตัวอีก อย่างหนึ่งคือเป็นหมอนวดจับเส้น

17) นางเสมียน ฐรานุช อายุ 58 ปี บ้านอังกัญ หมอจับเส้น โดยจับเส้นให้ คนที่ปวดเอว ปวดขา ปวดตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย เพื่อให้คลายเส้น บางคนก็รักษาหาย แต่ บางคนก็ไม่หาย เช่น คนที่อ้วนจะจับแล้วไม่หายเพราะกดจุดไม่ถึง คนที่มาใช้บริการจับเส้นมัก เป็นคนในหมู่บ้าน อย่างน้อยอาทิตย์ละคน มีการยกครูถ้าหายจากการเจ็บปวด

18) นาย เสือน พัชรานุ อายุ 53 ปี บ้านอังกัญ หมอเป่า เรียนมาจากบ้าน
 ตระแบกจากอาจารย์พงศ์ นายเสือนมีความคิดอยากจะช่วยคนและมีใจรักในการเป็นหมอเป่า
 เรียนโดยการอ่านหนังสือตำราของอาจารย์ ใช้เวลาเรียนประมาณ 6 เดือน รักษาคนที่มีอายุ
 ตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป รักษาโรคโดยการเป่าแขนหัก ขาหัก และการเป่าให้เด็กไม่ร้องไห้โยเย รักษา
 ผีเข้าได้ ตัวยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาได้มาจากป้ายาว ปัจจุบันยังไม่มีใครมาขอเรียนวิชาหมอ
 เป่าหมอสมุนไพรจากตน

19) พ่อเสี้ยม คมคาย อายุ 67 ปี บ้านใหม่ หมอเป่า ซึ่งเรียนวิชาคาถา
 เป่าเสกมาจากพ่อ โรคที่รักษาบ่อยที่สุดเป็นโรคเด็ก เช่น ตานขโมย เป็นพิษ และร้อนใน
 สมุนไพรที่ใช้ส่วนใหญ่ได้มาจากป้าดังคุ อำเภอสงฆะ จังหวัดสุรินทร์ ป้าของหมู่บ้านก็มีสมุนไพร
 แต่ไม่ครบตามที่ต้องการ

20) พ่อเชิญ อยู่ปุ่น บ้านใหม่ หมอยาสมุนไพร เรียนการรักษาด้วยสมุนไพร
 มาจากพ่อ คาถาที่เสกส่วนมากจะเสกตอนที่ไปตัดสมุนไพรเท่านั้น สมุนไพรที่ได้ส่วนใหญ่มา
 จากป่าแสงพันธ์และหาได้ครบทุกชนิด ป้ายาวมีแต่หาได้ไม่ครบทุกชนิด สมุนไพรที่หามาได้
 นั้นจะนำไปต้ม โดยใช้เฉพาะส่วนที่เป็นราก

21) นางยุพิน สว่างแจ้ง อายุ 67 ปี บ้านตะคร้อ หมอเป่า นางยุพินมาเป็น
 หมอเป่ารักษาโรคจากการฝันว่ามีคนมาบอกคาถาภาษาเขมร เขาบอกวิธีการจับเส้น การเป่า ว่า
 ต้องทำอย่างไร จากนั้นก็เริ่มรักษาด้วยวิธีการนี้มาเรื่อยๆ รักษาอาการเส้นพลิก เคล็ดขัดยอก
 ปวดเมื่อยตามร่างกาย เอวเคล็ด ไฟไหม้ น้ำร้อนลวกแมลงสัตว์กัดต่อย นางยุพินยังเป็นหมอ
 ตำแยทำคลอดและจับเส้นหลังคลอดอีกด้วย

ผลการดำเนินงานในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลสำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปรขั้นตอน และกิจกรรมที่ใช้ในการสร้างพลัง ดังนี้

1) การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ดำเนินการโดยผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยทำความเข้าใจบริบทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ และร่วมกันวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ชุมชน โดยผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยทำงานร่วมกับบุคคลในชุมชน จัดทำเอกสารสรุปและนำเสนอต่อที่ประชุม

ภาพที่ 4.4 การลงพื้นที่และสรุปรายงานผลการเก็บข้อมูลแหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญาในตำบลสำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลบริบทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชนตำบลสำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ระหว่างเดือน เมษายน – พฤษภาคม 2552 โดยการบันทึกข้อมูลภาคสนาม ถ่ายภาพ และเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม การศึกษานี้เป็นการทำงานร่วมกับบุคลากรของศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่าและบุคคลในชุมชน โดยใช้วิธีการถ่ายภาพ

การจดบันทึกจากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อทบทวนและจัดทำบันทึกข้อมูล การเขียนรายงานข้อมูลแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบล สำโรง นำมารวบรวมจัดทำเป็นรูปเล่ม

ภาพที่ 4.5 ตัวอย่างภาพสรุปรายงานผลการเก็บข้อมูลแหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา ในตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (1)

กิจกรรมขั้นตอนนี้ คือ การประชุมกลุ่ม และการประเมินแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบล สำโรงอย่างมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยนำเสนอผลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามให้ผู้เข้าร่วมวิจัยในการ ประชุมกลุ่ม ณ ห้องประชุม องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ข้อมูลที่ เสนอ ได้แก่ 1) แหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทที่เกิดอยู่แล้วตามธรรมชาติ มีอยู่ในวิถีชีวิต 2) แหล่ง การเรียนรู้ชุมชนประเภทที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น และ 3) ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลสำโรง

กระบวนการประชุมกลุ่ม การวางแผนและการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมผ่าน กระบวนการประชุมกลุ่มทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยดำเนินการจัดประชุม กลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2552 นำเสนอภาพบริบทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 4.6 ตัวอย่างภาพสรุปรายงานผลการเก็บข้อมูลแหล่งการเรียนรู้และภูมิปัญญา
ในตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (2)

ผู้เข้าร่วมวิจัยได้คัดเลือกแหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น ได้แก่ ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเต็กรักป่าเป็นฐานในการทำงานร่วมกัน ด้วยเหตุผลสำคัญ คือ ...คนในชุมชนมีความรู้สึกไว้วางใจ และ มีความเชื่อมั่นในการดำเนินงานของบุคลากรศูนย์ศึกษา ศิลปะและธรรมชาติเต็กรักป่า นอกจากนี้ ลักษณะของศูนย์ฯ เอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมี สภาพพื้นที่ให้คนในชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง สามารถจัดกิจกรรม ได้ทั้งกลางวันและกลางคืน มีความสะดวกสบาย มีห้อง อาคารอเนกประสงค์ ห้องน้ำ เป็นต้น

2) การระบุความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง

การระบุความต้องการของผู้เกี่ยวข้องใช้กิจกรรมการประชุมกลุ่ม และการสนทนา แลกเปลี่ยน เพื่อคัดเลือกวัฒนธรรมที่ผู้เข้าร่วมวิจัยต้องการพัฒนากระบวนการถ่ายทอด กำหนด หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่ม กำหนดวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินงานตาม ความต้องการของกลุ่ม

ผลจากการประชุมกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2552 ผู้เข้าร่วมวิจัยเลือกพื้นที่หลักในการทำกิจกรรมการวิจัยและจัด กิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง ได้แก่ “ศูนย์ศึกษาศิลปะ และธรรมชาติเต็กรักป่า” ซึ่งมีคุณสมบัติทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคลากร

และมีความพร้อมในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยได้ในทุกระดับ จึงมีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ใช้เป็นฐานของการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในงานวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยเสนอภาพของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยจากงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้เคยศึกษา โดยเสนอตัวอย่างวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูซึ่งบุคคลในชุมชนได้ร่วมกันคัดเลือกวัฒนธรรมที่ต้องการให้สืบทอด และได้รับการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดร่วมกันมาแล้ว โดยใช้เทคนิคการสะท้อนความคิด การสนทนาแลกเปลี่ยน

ผู้เข้าร่วมวิจัยพิจารณาข้อมูลวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในวิถีชีวิตชุมชนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบครูภูมิปัญญาชาวบ้าน จำแนกตามแนวคิดวัฒนธรรมเชิงปฏิบัติการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ วัฒนธรรมด้านจิตใจ วัฒนธรรมด้านสังคม และวัฒนธรรมด้านวัตถุ จำแนกเป็น 9 กลุ่มย่อย ดังนี้ (รายละเอียดในภาคผนวก ค)

ด้านที่ 1 วัฒนธรรมด้านจิตใจ (ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้สึกนึกคิด คุณธรรม อุดมการณ์ พิธีกรรม ความเชื่อ และศาสนา) ได้แก่ กลุ่มพิธีกรรมและความเชื่อ (หมอพรหมณ์) กลุ่มพิธีกรรมและความเชื่อในการรักษาโรคด้วยการเข้าทรง (โจลมะมีวด)

ด้านที่ 2 วัฒนธรรมด้านสังคม (ระเบียบแบบแผน ภาษา การดำรงชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะการละเล่น) ได้แก่ กลุ่มทอผ้า/เลี้ยงไหม กลุ่มการเกษตร และกลุ่มดนตรี ศิลปะพื้นบ้าน

ด้านที่ 3 วัฒนธรรมด้านวัตถุ (สิ่งประดิษฐ์ ศิลปกรรม วิทยาการ เทคโนโลยี) ได้แก่ กลุ่มการทำอาหารและขนม กลุ่มจักสาน กลุ่มงานฝีมือ และกลุ่มหมอสมนไพร

ภาพที่ 4.7 การประชุมกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ผู้เข้าร่วมวิจัยต้องการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน “ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า” ทั้งด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ โดยตั้งเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายให้เด็กเรียนรู้ผ่านทรัพยากรที่มี คือ “ป่าชุมชน” เนื่องจากต้องการให้เด็กมีความรัก ความผูกพัน และมีความเข้าใจในการดำรงชีวิต ที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรจากป่าชุมชน จึงต้องการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังให้เด็กรักและหวงแหนธรรมชาติ รวมทั้งช่วยกันดูแลรักษาให้คงอยู่ไปตราบนานเท่านาน

วัฒนธรรมที่ชุมชนต้องการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ได้แก่ การใช้สื่อธรรมชาติจากป่าปรี๊ดทม ซึ่งมีคุณค่าและมีความหมายต่อคนในชุมชนทั้งในด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ ผู้เข้าร่วมวิจัยมีความเห็นว่าการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประกอบการเล่นหรือการละเล่นต่างๆ ที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย โดยเน้นกิจกรรมสำหรับเด็กที่มีอายุ 2-5 ปี จะเป็นสื่อต้นแบบที่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทั้ง 3 ด้าน ให้แก่เด็กซึ่งเป็นลูกหลานในชุมชนที่ทุกคนมีความรักและหวงใยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพัฒนาแล้วจะได้สื่อที่ผสมผสานความเป็นธรรมชาติกับสื่อวัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อให้เด็กรู้สึกสนใจอยากเข้ามาเล่นและเรียนรู้ในแหล่งการเรียนรู้แห่งนี้

ผู้เข้าร่วมวิจัยจึงมีฉันทานุมัติให้พัฒนาสื่อต้นแบบสำหรับการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กเล็กในชุมชน ได้แก่ การสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก โดยกำหนดให้ใช้ป่าขนาดเล็กที่อยู่ติดกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพนัธ์ ทั้งนี้ เนื่องจากผู้เข้าร่วมวิจัยเล็งเห็นความสำคัญของการทำงานอย่างเชื่อมโยง โดยการเชิญชวนให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรวมทั้งคณะครูผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพนัธ์ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก ผู้เข้าร่วมวิจัยร่วมกันวางแผนดำเนินงานจัดสร้างสื่อต้นแบบ ได้แก่ หุ่นสัตว์ต่างๆ ทั้งที่มีในป่า และตามจินตนาการที่เด็กคิดฝันอยากเห็นในป่าของเด็ก กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ มีดังนี้

- ร่วมกันเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และกำหนดจุดในการวางหุ่นสัตว์ชนิดต่างๆ ได้แก่ ไตโนเสาร์ หมีแพนด้า เสือ กวาง และ ช้าง

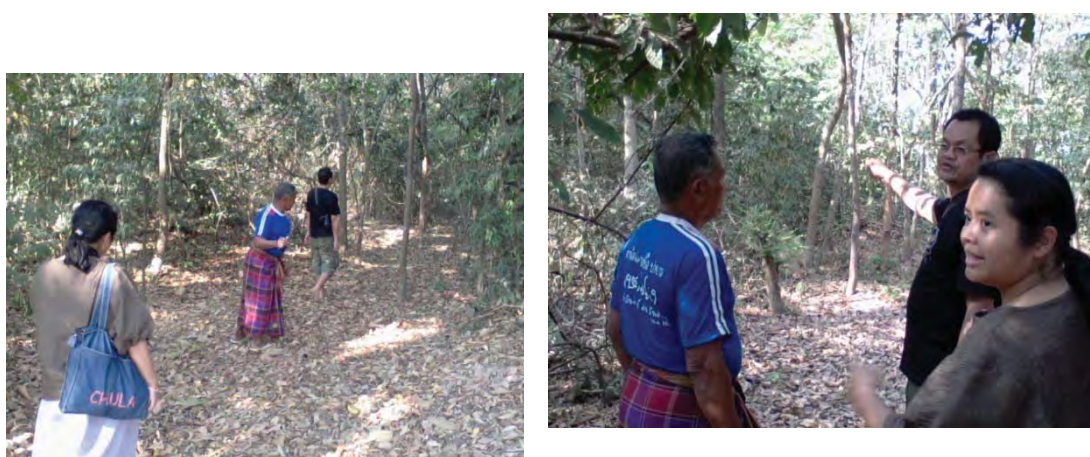
- กำหนดผู้รับผิดชอบจัดทำป้ายทางเข้า “เส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็กเด็กรักป่า” ได้แก่ นายสำเภา เพชรมาก และนายชำนาญ ผ่องใส ผู้จัดหาหุ่นสัตว์ ได้แก่ นายเข้มทอง โมราชฎร์ นายวัชชนะ สมานสวน และนายละเมียด ผ่องใส จากนั้น กำหนดวันให้เชิญคนในชุมชนมาร่วมลงแขกร่วมมือร่วมใจช่วยกันหักล้างถางพง เพื่อทำ “เส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็กเด็กรักป่า” ให้เป็นผลสำเร็จ

- กำหนดผู้รับผิดชอบจัดทำ “กิจกรรมการเรียนรู้ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็กเด็กรักป่า” ได้แก่ นายเข้มทอง โมราชฎร์ นายประดับ สาคร นายสมบุญ ผ่องใส และผู้วิจัย ร่วมกับนักศึกษาชั้นปีที่ 2 โปรแกรมวิชาการศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เพื่อจัดทำเอกสารกิจกรรมการเรียนรู้ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก

และทดลองจัดกิจกรรมถ่ายทอดวัฒนธรรม เสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและเรื่องราวในชุมชนของตนให้แก่เด็กปฐมวัย

ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยทบทวนกระบวนการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ เด็กปฐมวัยที่เข้ามาเรียนรู้ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน กำหนดผู้เข้าร่วมวิจัยเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มสร้างพลัง หรือเรียกว่า กลุ่มครูภูมิปัญญาชาวบ้าน จำนวน 4 คน ได้แก่ ครูประดับ สาคร ครูสมบุรณ์ ผ่องใส ครูสม นิยมเหมาะ ครูวิธชนะ สมานสวน บุคลากรจากแหล่งการเรียนรู้ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กกรีกป่า ได้แก่ ครูเข็มทอง และ ครูอารียา โมราษฎร์

และ 2) กลุ่มได้รับการสร้างพลัง หรือเรียกว่า กลุ่มครูชาวบ้าน จำนวน 4 คน ได้แก่ ครูสำเภา เพชรมาก ครูชำนาญ ผ่องใส ครูละเมียด ผ่องใส และครูสุนันทา สาคร

ภาพที่ 4.8 ร่วมกันเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และกำหนดจุดในการวางหุ่นสัตว์ชนิดต่างๆ

3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่ม

ขั้นตอนนี้เป็นการจัดพื้นที่และโอกาสให้ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย คือ ครูกลุ่มสร้างพลัง และกลุ่มได้รับการสร้างพลัง ทำกิจกรรมร่วมกัน สนทนาแลกเปลี่ยนกัน โดยมีประเด็นสำคัญ คือ ส่งเสริมการทำกิจกรรมที่เกิดจากความต้องการของกลุ่ม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น

กิจกรรมในขั้นตอนนี้ ใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม และการจัดประชุมกลุ่มหลายครั้ง เนื่องจากกิจกรรมการสร้างพลังมีลักษณะที่หลากหลาย เป็นไปตามความต้องการของผู้เข้าร่วมวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความสามารถในการถ่ายทอดวัฒนธรรม การทบทวนองค์ความรู้ของชุมชน และ ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อนำมาปรับใช้ในการถ่ายทอดวัฒนธรรม การเพิ่มความรู้เกี่ยวกับการดูแลและการพัฒนาเด็กปฐมวัย มีลักษณะเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เฉพาะกลุ่ม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และเป็นกระบวนกร ผู้อำนวยการ
ความสะดวกให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น

ผู้วิจัยและ ครูกลุ่มสร้างพลัง จำนวน 4 คน ครูกลุ่มได้รับการสร้างพลัง จำนวน 4 คน
บุคลากรจากแหล่งการเรียนรู้ชุมชน จำนวน 2 คน มีบทบาทเป็นแกนนำในการจัดทำเส้นทางศึกษา
ธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประกอบการเล่น การละเล่นต่างๆ
ที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย ช่วงอายุ 2-5 ปี การกำหนดช่วงอายุดังกล่าวนี้ เกิดจากความ
ต้องการของผู้เข้าร่วมวิจัยซึ่งมีความต้องการศึกษาและจัดทำกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับช่วง
อายุของเด็กในชุมชน ตั้งแต่ก่อนเข้าสู่ระบบโรงเรียน และให้กิจกรรมนั้นเปิดกว้างรวมถึงเด็กที่
เข้าสู่ระบบโรงเรียนแล้ว ทั้งกลุ่มเด็กที่เข้าเรียนศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และเด็กที่เข้าเรียนชั้นอนุบาล
ในระบบโรงเรียนของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

ผู้วิจัย ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน ร่วมกันกำหนดเป้าหมายในการจัด
กิจกรรม ทบทวนขั้นตอนการจัดกิจกรรม คัดเลือกกิจกรรมที่มีลำดับความง่าย-ยาก เพื่อปรับใช้
ให้เหมาะสมกับความสามารถของเด็ก

ภาพที่ 4.9 การประชุมกลุ่มย่อย วางแผนจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก

4) การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนรู้

ผู้เข้าร่วมวิจัยดำเนินการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กปฐมวัยในชุมชน
ร่วมกับนักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ โดยจัดกระบวนการ
เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้แก่ การจัดกิจกรรมสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 15 ฐาน
ในป่าใหญ่หรือ เรียกตามภาษาเขมรถิ่นไทยว่า “ป่าปรี๊ดทม” ซึ่งเป็นฐานการเรียนรู้สำหรับเด็กโต
และผู้ใหญ่ และให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ และสื่อที่ใช้ประกอบฐานต่างๆ

ภาพที่ 4.10 การจัดกิจกรรมสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 15 ฐาน ในป่าใหญ่
ให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ และสื่อที่ใช้ประกอบฐานต่างๆ

กิจกรรมบรรยายให้ความรู้และกิจกรรมสาธิตเกมส์สิ่งแวดล้อมหรือเกมเรียนรู้ธรรมชาติ (nature game) การสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติเด็กเล็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ การจัดกิจกรรม
สนทนา หัวข้อ “กิจกรรมการเรียนรู้ธรรมชาติที่เหมาะสมสำหรับเด็กปฐมวัย”

ภาพที่ 4.11 การจัดกิจกรรมบรรยายให้ความรู้และสาธิตเกมเรียนรู้ธรรมชาติ (nature game)

ภาพที่ 4.12 ดำเนินการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กปฐมวัยในชุมชน
ร่วมกับนักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ธรรมชาติในเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน สรุปลองค์ความรู้ที่ได้รับผ่านประสบการณ์ว่า ...สื่อและกิจกรรมที่ใช้ในการถ่ายทอดให้แก่เด็กนั้น ต้องเน้นการให้เด็กได้สัมผัส และได้ลงมือทำด้วยตนเองให้มากที่สุด สื่อรูปปั้นสัตว์ที่ครูชาวบ้านเลือกนำมาใช้ ถือเป็นการได้ทดลองทำกิจกรรมใหม่ๆ ทำทลายความคิด และจินตนาการทั้งของครูหรือผู้ใหญ่ ทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เด็กคิด ตั้งคำถาม ค้นหาคำตอบ และค้นพบความรู้ด้วยตนเอง ส่วนลักษณะเด่นของกิจกรรมการเรียนรู้ธรรมชาติ คือ การใช้สื่อจากธรรมชาติ ซึ่งเป็นของจริง อยู่ในวิถีชีวิตของเด็กและทุกคนในชุมชน...

5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้

ขั้นตอนนี้ ดำเนินการโดยผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นขั้นตอนการสร้างพลังที่เกิดขึ้นหลังจากครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านได้ฝึกปฏิบัติกิจกรรมการสร้างพลัง การพัฒนาและการใช้สื่อแล้ว เพื่อสะท้อนความคิด และสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง

กิจกรรมขั้นตอนนี้ คือ การใช้ภาพและการใช้สื่อประกอบการสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ การใช้คำถามเพื่อสะท้อนความรู้สึกรู้สึกและความคิด การสังเกตและการฟัง การทบทวนหรือสะท้อนผลเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยต้องปฏิบัติด้วยท่าทีที่นุ่มนวล และให้ความนับถือความคิดของทุกคนในวงสนทนา

การถ่ายทอดต้องการสื่อหรืออุปกรณ์ที่เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็ก เพื่อกระตุ้นให้เด็กเกิดความสนใจเรียนรู้ แต่เนื่องจากครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านมีภาระงานมาก และไม่มีเวลาในการจัดทำเอกสาร คู่มือ และสื่อประกอบการจัดกิจกรรม ดังนั้น นักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาปฐมวัย จึงเป็นผู้บันทึกเนื้อหาและแนวคิดในการจัดกิจกรรม ประกอบการศึกษาเส้นทางธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก ครูทั้งสองกลุ่มมีความต้องการให้เด็กปฐมวัยเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับป่าชุมชนในฐานะทรัพยากรที่มีคุณค่าต่อจิตใจ และมีคุณประโยชน์ยิ่งในการดำรงชีพ จากความต้องการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะนำเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนรู้ธรรมชาติมาพัฒนา และยังเป็นการเชื่อมโยงสู่งานวิจัยระยะที่ 2 โดยจัดเตรียมเนื้อหาสาระ และกิจกรรมสำหรับจัดทำหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์ เพื่อนำมาทดลองจัดกิจกรรมให้กับเด็กปฐมวัยในชุมชนแห่งนี้ต่อไป

6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้

ขั้นตอนนี้ ดำเนินการโดยผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นการถอดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย เขมรถิ่นไทยโดยใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนเป็นฐาน

กิจกรรมขั้นตอนนี้ คือ การคืนข้อมูลเพื่อถอดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อตรวจสอบ ยืนยันข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง และสรุปข้อมูลจากการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมฯ โดยคำนึงถึงความถูกต้องของข้อมูล ความโปร่งใส และได้รับการยอมรับจากเสียงส่วนใหญ่

ภาพที่ 4.13 การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันของผู้เข้าร่วมวิจัย

ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมของตนในเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

เด็กปฐมวัยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูของชุมชนเขมรถิ่นไทยด้วยการรับรู้วัฒนธรรมด้านสังคมในเรื่องราว ภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติในสภาพแวดล้อมจริง ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ

ตัวอย่างกิจกรรมเรียนรู้ธรรมชาติของเด็กปฐมวัย

กิจกรรมเสนอแนะ / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก

ควรเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมก่อนเริ่มเดินป่า สำหรับเด็กเล็กนั้น เนื่องจากพัฒนาการตามช่วงวัยยังไม่เต็มที่ และช่วงความสนใจค่อนข้างสั้น จึงควรกำหนดจุดสำรวจให้ชัดเจนว่าจะไปจุดใดบ้าง แล้วพาไปทำกิจกรรม ณ จุดดังกล่าว เด็กเล็กสามารถแต่งบทกวีต้นไม้ กิจกรรมศิลปะโดยใช้สื่อจากธรรมชาติ และการเล่นเกม ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ที่ปรับจากกิจกรรมของเด็กโตให้มีความง่าย อาจลดทอนขั้นตอนที่ซับซ้อน และปรับ / หรือเสริมเนื้อหาที่เหมาะสมสำหรับเด็ก (เนื้อหาบางส่วนปรับใช้จากกิจกรรมการเรียนรู้ประกอบเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าปรีภัยม)

กิจกรรม การเรียนรู้จากเถาวัลย์

แนวคิด : เถาวัลย์ในป่าโยงใยอยู่กับต้นไม้ เป็นสะพานของสัตว์ข้ามไปมาหาสู่กัน ทำให้ปลอดภัยจากศัตรูที่จะทำร้าย เป็นที่ยึดเหนี่ยวต้นไม้เพื่อไม่ให้ล้ม ให้เด็กทดลองเล่นโดยการนั่งและไกวเถาวัลย์โดยมีครู หรือผู้ใหญ่ดูแลอย่างใกล้ชิด ทำกิจกรรม “ฉันเป็นตัวอะไร” โดยสมมติว่าสัตว์ชนิดใดบ้างที่อาศัยเถาวัลย์เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และเด็กๆ ใช้เถาวัลย์ทำอะไรได้บ้าง

กิจกรรม	ฉันเป็นตัวอะไร
ระยะเวลา	1 ชั่วโมงขึ้นไป
อุปกรณ์	ภาพสัตว์ประมาณ 10-20 รูป (ภาพวาด หรือภาพถ่าย รูปปั้นสัตว์ที่มีอยู่ในป่า) มีทั้งคน แมลง สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ฯลฯ
ขั้นตอน	แบ่งเด็กออกเป็น 2 กลุ่มเท่าๆ กัน ให้นั่งลงสองแถวหันหน้าเข้าหากัน โดยให้มีที่ว่างระหว่างแถวพอสมควร ให้เด็กกลุ่มแรกยืนขึ้น 1 คน ก้าวออกจากแถว หันหลังให้เพื่อนกลุ่มเดียวกัน เอาภาพสัตว์ภาพหนึ่งแขวนคอโดยให้รูปอยู่ด้านหลัง ดังนั้นเขาจึงไม่เห็นภาพที่เด็กคนอื่นมองเห็น ทุกคนต้องเงียบ ไม่ส่งเสียง เช่นนั้นจะถูกตัดคะแนนกลุ่ม ให้เด็กที่แขวนภาพ ตั้งคำถามกลุ่มที่ 2 เพื่อหาชื่อของสัตว์ สมาชิกกลุ่มที่ 2 ตอบได้เพียงว่า “ใช่” “ไม่ใช่” เท่านั้น ให้เวลา 1 นาที ถ้าทายถูกจะได้ 2 คะแนน ถ้าหากยังทายไม่ถูก ให้สมาชิกกลุ่มของตน แสวงหาทางของสัตว์ชนิดนั้น แล้วให้ทายใหม่ภายในเวลา 30 วินาที สลับกลุ่มกันทำกิจกรรม

ภาพที่ 4.14 เด็กปฐมวัยมีการรับรู้วัฒนธรรมทางภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ

การเรียนรู้จากธรรมชาติในธรรมชาติ

แนวคิด: สรรพสิ่งล้วนเป็นหนึ่งเดียวกัน การอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน ให้เด็กทำกิจกรรมการใช้ประสาทสัมผัสรับรู้ถึงความงามในธรรมชาติ เช่น กิจกรรมฉันทันไม้ ความงามเล็กๆ และเกมห่วงโซ่อาหาร

กิจกรรม “ฉันทันไม้”

ใช้ผ้าสะอาดปิดตาให้สนิท แล้วให้พี่เลี้ยงพาน้องๆ ไปทำความรู้จักต้นไม้ด้วยการใช้ประสาทสัมผัสต่างๆ รับรู้ความรู้สึกของต้นไม้ที่ถ่ายทอดมาสู่ห้องๆ ให้มากที่สุด

ใช้สองแขนโอบต้นไม้ สังเกตว่าต้นไม้มีขนาดใหญ่แค่ไหน เปลือกมีลักษณะอย่างไร มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่หรือไม่

แนบหูกับต้นไม้ ฟังเสียงการลำเลียงน้ำ ลำเลียงอาหาร ต้นไม้บางต้นเย็น บางต้นอุ่น เปิดผ้าปิดตาออก ทำบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับต้นไม้ลงในตารางบันทึก / หรือทำบันทึกรูปภาพ (เด็กเล็ก)

บันทึกข้อมูล / บันทึกรูปภาพ

ขนาดลำต้น

ความสูง

ลักษณะเปลือก

ลักษณะลำต้น (อุ่น / เย็น)

กลิ่น

มีต้นอะไรอยู่ด้วย / มีสิ่งมีชีวิตชนิดใดอาศัยอยู่

กิจกรรม เกม กวาง เสือ และหมี (สามารถปรับให้เป็นสัตว์ชนิดอื่น)

มีลักษณะเป็นเกมไล่จับ ให้ความรู้ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพืช สัตว์ ดวงอาทิตย์ เป็นห่วงโซ่อาหารแบบง่าย

ระยะเวลา 40 นาที (รวมการสนทนา)

อุปกรณ์ ผ้าพันคอหรือเชือกใช้แทนหางกวาง

ขั้นตอน (เตรียมเล่น)

ให้เด็กยืนเป็นวงกลม แล้วอธิบายว่า เด็กแต่ละคนเป็นตัวแทนของสิ่งใดบ้าง จัดให้มีอัตราส่วนในการเล่นดังนี้

หมี 3 คน กวาง 4 คน เสือ 3 คน

โดยให้ผู้ที่เป็นกวางมีผ้าพันคอหรือเชือกแขวนเป็นหาง

วิธีเล่น ให้เด็กล้อมเป็นวงกลม 3 วง ซ้อนกัน

วงของเสืออยู่นอกสุด หมีอยู่ตรงกลาง

โดยให้วางของกวางอยู่ด้านในสุด
 เด็กที่เป็นหญ้าต้องยืนนิ่ง
 กวางพยายามกินหญ้าโดยไม่ให้อีกเสือกิน (ดึงหาง)
 กวางจะปลอดภัยจากเสือ หากอยู่ในท่าหมอบ แต่เคลื่อนไหวไม่ได้
 กวางจะต้องกินหญ้าให้ได้ภายใน 20 วินาที ไม่เช่นนั้นจะต้องตาย
 กลายเป็นหญ้าต่อไป
 ถ้าเสือจับกวางได้ กวางจะกลายเป็นเสือในรอบต่อไป
 ถ้าเสือจับกวางไม่ได้ เสือจะกลายเป็นหญ้าในรอบต่อไป
 ถ้ากวางกินหญ้า หญ้าจะกลายเป็นกวางในรอบต่อไป
 กวางสามารถกินหญ้าได้มากกว่า 1 ต้น แต่เสือจับกวางได้ตัวเดียวเท่านั้น
 สนทนาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากร ถ้าไม่มีเสืออะไรจะเกิดขึ้นกับ
 ประชากรกวาง และจะเกิดผลอะไรกับหญ้า
 สนทนาเกี่ยวกับความสัมพันธ์อื่นๆ ที่สัตว์และพืชต้องพึ่งพาอาศัยกัน

กิจกรรม	นักล่าหยัhtaเหยี่ยว เพื่อฝึกทักษะการสังเกต สัมผัสและชื่นชมธรรมชาติรอบตัว
ระยะเวลา	1 ชั่วโมงครึ่ง
อุปกรณ์	ปากกา ดินสอ กระดาษสำหรับเขียน ถุงพลาสติก
วิธีเล่น	ให้เด็กเลือกเก็บวัสดุในธรรมชาติชิ้นหนึ่งตามรายชื่อที่ได้รับ อาจให้เด็กจับคู่กัน หาสิ่งของตามรายการ ตัวอย่าง เช่น ขนนก เมล็ดไม้ที่ปลิวมาตามลม ใบไม้ที่เด็กๆ รู้จักชื่อ เมล็ดพืชที่ต่างกัน 3 ชนิด สิ่งของที่มีลักษณะกลม สิ่งของที่มีลักษณะเป็นฝอย ขยะจากฝีมือมนุษย์ เปลือกผลไม้ ใบไม้แห้งที่มีรอยแทะ ใบไม้แห้งที่สมบูรณ์ ของที่สวยงาม ของที่มีลักษณะแข็ง ตรง นิ่ม (อ่อน) ของที่สามารถทำเสียงได้ ของที่มีลักษณะสีขาว แดง หรือสีอื่นๆ ของที่มีความหมายต่อเด็กๆ
หมายเหตุ	ต้องไม่ทำลาย ไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อสภาพแวดล้อม ให้เวลาเก็บของประมาณ 20-30 นาที ให้รางวัลผู้ที่เก็บมาได้เร็วที่สุด

กิจกรรม	รูปภาพต้นไม้ (การใช้วัสดุธรรมชาติสร้างผลงานศิลปะ)
ระยะเวลา	1 – 2 ชั่วโมง
อุปกรณ์	กระดาษ สี แปรง กาว วัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติ (เช่น ใบไม้แห้ง ดอกไม้แห้ง เมล็ดไม้ ผลไม้ ฯลฯ)
วิธีเล่น	ให้เด็กๆ เลือกเก็บวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยใช้วัสดุที่ตาย ร่วงหล่นแล้ว นำวัสดุที่ได้มาปะติด สร้างเป็นผลงานภาพ ใช้กาวติดลงไปในกระดาษ ตกแต่งด้วยสีเพิ่มเติม หรือเขียนภาพประกอบ จากนั้นแสดงผลงาน เล่าเรื่องราวจากผลงาน

ภาพที่ 4.15 เด็กปฐมวัยมีการรับรู้วัฒนธรรมทางภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ

กิจกรรม	คุณค่าของต้นไม้
แนวคิด	ต้นไม้ในป่าเป็นตัวแทนของแหล่งสะสมทรัพยากรธรรมชาติอันมีคุณค่าต่อมนุษย์
ระยะเวลา	1 ชั่วโมง หรือมากกว่านั้น
อุปกรณ์	กระดาษ โปสเตอร์ดเปล่า ปากกาเมจิก
ขั้นตอน	เขียนรูปใบไม้ลงในการ์ด (อาจใช้วิธีนำใบแห้งมาทาบเพื่อเขียนโครงร่างของใบ) ศึกษาข้อมูล แล้วทำบันทึกอธิบายประโยชน์ของต้นไม้ เช่น ผลมีวิตามินซี เปลือกใช้เป็นยารักษาโรค ใบ ผล รากสามารถกินได้ ใบใช้เลี้ยงสัตว์ ยางช่วยห้ามเลือด ดอกใช้ประดับในงานพิธีต่างๆ ใบใช้กันแมลงสัตว์กัดต่อย เปลือก ใบ ใช้เป็นสีย้อมธรรมชาติ นำโปสเตอร์มาทาบทวนประโยชน์ เล่นเกม โดยแบ่งเด็กเป็น 3 กลุ่ม ให้เป็นตัวแทนของชาวนาชาวไร่ บริษัท (โรงเลื่อยไม้) และนักอนุรักษ์
	การเล่นแต่ละรอบแทนค่าของช่วงเวลา 10 ปี ให้เด็กแต่ละคนหยิบการ์ดคนละใบ จากนั้นจึงมาเฉลยว่าต้นไม้ชนิดใดบ้างที่ถูกตัดไปเพื่อใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม

ตัดส่งเข้าโรงเลื่อย หรือส่งวนไว้นักอนุรักษ์ ต้นไม้ที่ถูกตัดหมายถึงสูญพันธุ์
ให้เด็กๆ ส่งเสียง “บู” ต้นไม้ที่ส่งวนรักษาไว้ให้เด็กๆ ส่งเสียง “เฮ”

จัดการเป็น 2 กอง นำมาอภิปรายว่าเราจะทำอะไรกับต้นไม้ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว
และต้นไม้ที่อยู่ในป่าสงวน

กิจกรรม ต้นมะม่วงหรือต้นมะพร้าว (ปรับเป็นต้นไม้อื่นๆ ได้)

แนวคิด : ต้นไม้มีความหมายต่างกันสำหรับแต่ละคน หลายคนอาจคิดว่าต้นไม้ให้อาหาร
เครื่องใช้ สำหรับบางคนอาจมีคุณค่ามากกว่านั้น แก่นแท้ของธรรมชาติเป็นผู้พิทักษ์มวล
มนุษยชาติ เพื่อให้เข้าป่าไม่มากขึ้น คนต้องเข้าใจองค์ประกอบที่ง่ายที่สุดของป่า นั่นคือ “ต้นไม้”
เด็กๆ จึงควรทำความคุ้นเคยกับต้นไม้ที่มีอยู่ทั่วไป เช่น ต้นมะม่วง ต้นมะพร้าว

ระยะเวลา 2 ชั่วโมงขึ้นไป

อุปกรณ์ กระดาษวาดรูป ปากกา ดินสอ ดินสอสี สีเทียน

ขั้นตอน ชี้ให้เห็นต้นไม้ที่เด็กๆ สามารถเข้าไปถึงได้ง่ายๆ

แบ่งเด็กออกเป็นกลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มไปอยู่ที่ต้นไม้แต่ละต้นแล้วช่วยกันวัดความ
สูง ความโต (กว้าง) อายุของต้นไม้ สัมผัสเปลือกต้นไม้ สูดดมผิว ฟังเสียงจากต้นไม้

พิจารณาส่วนต่างๆ ของต้นไม้ วาดรูปต้นไม้ทั้งต้น วาดดอกไม้ ผลไม้ ใช้
กระดาษทาบบนเปลือกไม้แล้วใช้ดินสอสี หรือสีเทียนฝนเพื่อเก็บรูปร่างร่องรอยบนเปลือกไม้
จากนั้น ให้เด็กเขียนเกี่ยวกับต้นไม้และความรู้สึกที่มีต่อต้นไม้ ต้นไม้ช่วยทำ
อะไร แล้วทำไมจึงสำคัญมากต่อโลก ให้เด็กรวบรวมภาพเขียน และข้อเขียนต่างๆ เข้าด้วยกัน
แล้วให้เด็กๆ ศึกษาว่ามีพืชหรือสัตว์อื่นๆ ที่มีความสัมพันธ์กับต้นไม้ในแง่อาหาร ที่อยู่อาศัย
หรือไม่

ภาพที่ 4.16 เด็กปฐมวัยมีการรับรู้วัฒนธรรมเกี่ยวกับภาษาและการดำรงชีพ
ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชนผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ

กิจกรรม กวีตันไม้

แนวคิด : สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกอย่างรวมทั้งดนตรี ศิลปะ ปรัชญา และทกวี การจะศึกษา สิ่งแวดล้อมให้สนุก ควรใช้ศิลปะเพื่อให้เด็กสนใจ เข้าใจ และรักสิ่งแวดล้อม

ระยะเวลา 1 -2 ชั่วโมงขึ้นไป

อุปกรณ์ เครื่องเขียน กระดาษ

ขั้นตอน ให้เด็กสัมผัส สำนวตต้นไม้เป็นเวลา 5 – 10 นาที จากนั้นให้เด็กๆ บอกคำสอง คำที่เกิดขึ้นในใจเกี่ยวกับต้นไม้

เขียนคำต่างๆ ลงไปบนกระดาษ (สำหรับเด็กเล็กให้ครูเป็นผู้จดบันทึกคำพูด ของเด็ก) ให้เด็ก (อาจให้จับคู่กัน ช่วยกัน) เขียนบทกวีเกี่ยวกับต้นไม้ โดยใช้คำที่อยู่ใน กระดาษให้มากที่สุด แล้วครูเป็นอ่านบทกวีให้นักเรียนทั้งกลุ่มฟัง

กิจกรรม ต้นไม้รู้สึกอย่างไร

แนวคิด : เพื่อให้เด็กเกิดความรู้สึกประทับใจในชีวิตของต้นไม้ โดยสมมติตนเองให้กลายเป็นต้นไม้ ณ ช่วงเวลาหนึ่ง เพื่ออธิบายชีวประวัติต้นไม้

ระยะเวลา 2 ชั่วโมงขึ้นไป

อุปกรณ์ กระดาษ และปากกา

ขั้นตอน ให้เด็กๆ สำนวต พิจารณาต้นไม้ที่ตนเองชอบ ให้พยายามคิด สมมติตนเองเป็น ต้นไม้ ณ ช่วงเวลาต่างๆ เพื่อสร้างจินตนาการ แล้วเขียนหรือบอกเล่าแสดงความรู้สึกของต้นไม้ ออกมา เช่น ต้นไม้มีความรู้สึกอย่างไรเมื่อยังเป็นเมล็ด และ มีอายุมากขึ้น ความรู้สึกของต้นไม้ เมื่อกำลังออกดอก ออกผล กำลังถูกตัด ทำลาย อยู่ท่ามกลางพายุ หรือ ความรู้สึกเมื่อมีคน กำลังทำรัง มีกระรอก หรือลิงได้เล่นอยู่บนกิ่ง

กิจกรรมเสริม อาจให้เด็กทำกิจกรรมที่มีลักษณะคล้ายกัน โดยสมมติตนเองเป็นแมลง สัตว์ชนิดต่างๆ นก ผีเสื้อ ฯลฯ

สรุปผลการวิจัย : การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

ผลการวิจัยระยะที่ 1 พบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน มีขั้นตอน ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
- 2) การระบุความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง
- 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่ม
- 4) การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนรู้
- 5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้
- และ 6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้

เด็กปฐมวัยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูของชุมชนเขมรถิ่นไทยด้วยการรับรู้วัฒนธรรมด้านสังคม ด้วยการเรียนรู้จากป้าชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติในสภาพแวดล้อมจริง ผ่านกิจกรรม / เกมการเรียนรู้ธรรมชาติ

บทที่ 5

การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

แนวทางการนำเสนอข้อมูลเพื่อตอบคำถามวิจัย (1) การดำเนินงานด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตามขั้นตอนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น มีผลการดำเนินงานอย่างไร เด็กปฐมวัยที่ผ่านกระบวนการ มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนเขมรถิ่นไทยอย่างไร (2) การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มีปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค และ (3) องค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง

โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูล 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง

ส่วนที่ 2 ผลการดำเนินงานในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และ ข้อมูลสะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมชุมชนของเด็กปฐมวัย

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

ส่วนที่ 4 องค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ก่อตั้งเมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2550 ตั้งอยู่บนพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ ตัวอาคารศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีความกว้าง 10 เมตร ยาว 20 เมตร สูง 3 เมตร เกิดขึ้นจากการเสนอแนวความคิดของคุณเข็มทอง และคุณอารียา โมราษฏร์ ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมชาติเด็กรักป่า และแนวคิดของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิพจุฑา สุภิमारส จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และที่สำคัญ คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ เกิดจากความต้องการของชาวบ้านในหมู่บ้านแสงพันธ์และหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งเห็นความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาที่ดีแก่ลูกหลาน จึงร่วมกันเสนอหลักการและแนวคิดต่อผู้ใหญ่วัชนะ สมานสวน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 บ้านแสงพันธ์ และผู้ใหญ่สำเนียง นิยมเหมาะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 บ้านไพรบันลา ต่อมาได้มีการประชุมชาวบ้านและร่วมกันเลือกตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ทั้งผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนร่วมกันประชุมด้วยเล็งเห็นความสำคัญของการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเนื่องจาก

เด็ก ๆ ของหมู่บ้านต้องเดินทางไปเรียนในสถานศึกษาที่อยู่ค่อนข้างไกลจากบ้านของตน ชาวบ้านต่างเห็นพ้องต้องกันและร่วมกันพิจารณาว่าที่ดินประมาณ 10 ไร่ บริเวณบ้านแสงพันธ์ ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับป่าปรีรัมย์ มีความเหมาะสมในการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่ดินบริเวณดังกล่าวนี้เป็นที่ดินซึ่งเคยได้รับบริจาคจากชาวบ้านที่มองเห็นความสำคัญของป่าชุมชนและต้องการให้คนในชุมชนช่วยกันดูแลรักษาไว้ โดยให้เป็นพื้นที่สำหรับคนในชุมชนใช้ประโยชน์ ทั้งในการทำมาหากิน รวมไปถึงการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ดังนั้น บริเวณดังกล่าวแต่เดิมจึงเรียกว่าเป็นพื้นที่ “ป่าชุมชน” เมื่อชาวบ้านเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรงเพื่อขอจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและได้รับอนุมัติงบประมาณให้สร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในเวลาต่อมา คนในชุมชนจึงมีความรู้สึกรักและผูกพันต่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแห่งนี้เป็นอย่างยิ่ง ด้วยความตระหนักในความสำคัญของการให้การศึกษาที่ดีแก่เด็ก และด้วยความเข้มแข็งของชุมชนแห่งนี้ ซึ่งเป็นผลจากการส่งเสริมประสบการณ์และการถ่ายทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้านจากรุ่นสู่รุ่น รวมถึงการได้รับประสบการณ์การทำงานแบบมีส่วนร่วมกับนักพัฒนาในพื้นที่และนักวิชาการ ภายนอกมาเป็นระยะเวลานานกว่าสองทศวรรษ บุคลากรในชุมชนจึงมีภาคภูมิใจในสถานศึกษาแห่งนี้ และมีความพร้อมที่จะเข้ามาทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับบุคลากรในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อสอดประสานแนวคิดอันเป็นหัวใจสำคัญของคนในชุมชน คือ ความรักและห่วงแหนธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าชุมชน ที่ชื่อ “ป่าปรีรัมย์” (ภาษาเขมร หมายความว่า ป่าใหญ่) โดยมีเป้าหมายให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดคุณค่าของป่า และทรัพยากรธรรมชาติที่เด็กๆ ต้องเรียนรู้และเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ในการช่วยดูแลรักษา นำมาใช้ให้พอดี และมีให้พอเพียงกับทุกคน และ ชุมชนจึงร่วมกันตั้งให้ศูนย์มีชื่อเรียกพิเศษตามแนวคิดนี้ ว่า “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์”

ภาพที่ 5.1 แสดงที่ตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์

“ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์” จึงก่อตั้งขึ้นโดยมีนายสุพรหม มาลีแก้ว และนายทองดี เกตุมณี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง และผู้ใหญ่วิชนะ สมานสวน เป็นประธานคณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตามนโยบายและงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง ตั้งอยู่บนเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ บริเวณพื้นที่ของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่า มีลักษณะเชื่อมต่อกับป่าชุมชนปรีythม และห่างจากที่ตั้งศาลายาตาประมาณ 100 เมตร โดยมีถนนเส้นเล็กๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นถนนโรยกรวด ตัดผ่านหน้าศูนย์ฯ ต่อมาองค์การบริหารส่วนตำบลได้อนุมัติงบประมาณสร้างถนนคอนกรีตเข้ามาจากถนนสายสุรินทร์ – สังขะ เข้ามาถึงหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ภาพที่ 5.2 สภาพภายในและภายนอกศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ปี 2552

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ เริ่มเปิดรับนักเรียนเข้าศึกษา ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2551 มีนักเรียนจำนวน 50 คน โดยมีคณะกรรมการดำเนินงาน 9 คน และ คุณครู 4 คน ดังนี้

คณะกรรมการ ประกอบด้วย

1. นายวิชนะ สมานสวน	ประธานกรรมการ
2. นายตัน ขมคำ	รองประธานกรรมการ
3. นายละเมียด ผ่องใส	กรรมการ

4. นางอารียา โมราษฏร์	กรรมการ
5. นายประดับ สาคร	กรรมการ
6. นางศศิธร การเพียร	กรรมการ
7. นายสมจิตร ภูสูง	กรรมการ
8. นางสุนันทา สาคร	กรรมการ
9. นางสุมาลี อุปถัมภ์	เลขานุการ

คณะครู ประกอบด้วย

1. นางสุมาลี อุปถัมภ์
2. นางสาวทวีสิน สืบสุข
3. นางธลธิชา อัมพิมาย
4. นางสาวฐานิกา ผ่องใส

ชุมชนในเขตบริการของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเต็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ได้แก่

1. หมู่บ้านแสงพันธ์ หมู่ 3
2. หมู่บ้านไพรปันลา หมู่ 13
3. หมู่บ้านตะเกียด หมู่ 8

ข้อมูลนักเรียนในปีการศึกษา 2551-2554 มีดังนี้

ปีการศึกษา 2551 มีนักเรียนชายจำนวน 23 คน หญิงจำนวน 27 คน รวมเป็น 50 คน
ปีการศึกษา 2552 มีนักเรียนชายจำนวน 26 คน หญิงจำนวน 24 คน รวมเป็น 50 คน
ปีการศึกษา 2553 มีนักเรียนชายจำนวน 23 คน หญิงจำนวน 24 คน รวมเป็น 47 คน
ปีการศึกษา 2554 มีนักเรียนชายจำนวน 18 คน หญิงจำนวน 28 คน รวมเป็น 48 คน

ผลการดำเนินงานในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอด

วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเต็กรักป่าบ้านแสงพันธ์เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน ดังนั้น บุคคลที่เป็นผู้นำในชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำตามธรรมชาติ จึงมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง ในการสร้างศูนย์แห่งนี้มาตั้งแต่ต้น กล่าวได้ว่า ชุมชนแห่งนี้มีลักษณะเฉพาะ คือ ผู้นำชุมชนและ สมาชิกในชุมชนค่อนข้างมีความพร้อมและมีความต้องการทำงานร่วมกับครู ตลอดจนบุคลากรทางการศึกษา และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนเป็นสำคัญ ดังนั้น การดำเนินการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนาระบบการถ่ายทอด วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเต็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ จึงมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับงานวิจัยในระยะที่ 1 ทั้งนี้ ความต่อเนื่องดังกล่าวเกิดขึ้นจากการ

วางแผนดำเนินการของครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูชาวบ้านและนักพัฒนาในพื้นที่ จะเห็นได้จาก กิจกรรมการสร้างพลังในระยะที่ 1 ผู้เข้าร่วมวิจัยมีความต้องการพัฒนาสื่อและกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อใช้ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก ซึ่งกลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กปฐมวัยในชุมชน ในการ ดำเนินกิจกรรมสร้างพลัง กิจกรรมย่อยๆ แต่ละครั้ง ผู้เข้าร่วมวิจัยได้เชิญชวนให้นักวิชาการศึกษา ขององค์การบริหารส่วนตำบลลำโรงเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดกิจกรรมการสร้างพลัง เป็น ระยะๆ ตลอดทั้งกระบวนการ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี และ กลไกสำคัญในชุมชน คือ ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ใน รูปแบบของโครงการต่างๆ การจัดตั้งกองบุญคุณธรรม และ มีการริเริ่มโครงการใหม่ๆ เข้ามาในชุมชน อย่างสม่ำเสมอ มีบทบาทเป็นทั้งผู้จัดสรร “พื้นที่” และแสวงหา “โอกาส” ให้บุคคลทุกฝ่ายในชุมชนได้ ทำงานในลักษณะการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนตลอดมา ด้วยการดำเนินงานอย่างตั้งใจทุ่มเทและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งยังได้รับความไว้วางใจและความร่วมมือ จากคนในชุมชน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลลำโรงจึงให้การสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานของ ชุมชน ทำให้เกิดกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมในหลายระดับ และเป็นองค์กรหนึ่งที่ทำให้ ความสำคัญในการทำงานพัฒนาร่วมกับชุมชน

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาระบบการถ่ายทอด วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปรขั้นตอน และกิจกรรมที่ใช้ในการสร้างพลัง ดังนี้

1) การวิเคราะห์ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีส่วนร่วม

การวิเคราะห์ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีส่วนร่วม ดำเนินการโดยผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย ทำความเข้าใจบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ สภาพแวดล้อมของศูนย์ พัฒนาเด็กเล็ก ประเมินความต้องการจำเป็นของครูในการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เด็ก ปฐมวัยว่าครูมีความต้องการเร่งด่วนในเรื่องใดบ้าง และวางแผนดำเนินการสร้างพลังร่วมกัน

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม 2553 การวิเคราะห์ศูนย์ พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์อย่างมีส่วนร่วม ดำเนินการโดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชน ซึ่งตระหนักในความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ดีให้แก่เด็กตั้งแต่ระดับปฐมวัย เพื่อวางแผน และจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เข้าร่วมจัดเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อเสริมสร้างความ ร่วมมือของชุมชน ตำบลลำโรง ในการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมและยั่งยืน เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2553 ณ ห้องประชุม องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัย นำเสนอข้อมูล ผลสรุปจากงานวิจัยระยะที่ 1 และ จัดกิจกรรมสนทนากลุ่มย่อยกับผู้เข้าร่วมวิจัย เพื่อเชื่อมโยงสู่การวิจัย ระยะที่ 2

2) การระบุความต้องการของครูและผู้เกี่ยวข้อง

การระบุความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง ใช้กิจกรรมการประชุมกลุ่ม และการสนทนา แลกเปลี่ยน คัดเลือกวัฒนธรรมที่ผู้เข้าร่วมวิจัยต้องการพัฒนากระบวนการถ่ายทอด กำหนด หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่ม กำหนดวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินงาน ตามความต้องการของกลุ่ม

ผลจากการประชุมกลุ่มย่อยผู้เข้าร่วมวิจัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบล สำโรง เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2553 ผู้เข้าร่วมวิจัยเสนอให้มีการศึกษาดูงานการจัดการศึกษา ปฐมวัยในสถานศึกษาต้นแบบ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดกิจกรรมวางแผนทำงานร่วมกันของผู้เข้าร่วม วิจัย เป็นการเชื่อมโยงงานวิจัยระยะที่ 1 มาสู่งานวิจัยระยะที่ 2 และเป็นการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วม วิจัยได้คิด จดบันทึก จากการศึกษา สังเกต และนำมาทบทวน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกัน เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานมาปรับใช้ในการวางแผนจัดกิจกรรมให้แก่เด็ก ปฐมวัยในชุมชนต่อไป และนัดวันประชุมเพื่อเตรียมดำเนินกิจกรรมดังกล่าว ในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2553

ผู้วิจัยจึงได้ติดต่อประสานงานกับ ดร.สุภัทรา คงเรือง ผู้อำนวยการโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และอาจารย์ จิระวดี จันทิระ ผู้อำนวยการสถานรับเลี้ยง เด็กปฐมวัย พิระยา นาวัน ศูนย์อยุธยา เพื่อขอรับคำปรึกษาและขออนุญาตเข้าศึกษาดูงาน การจัดการศึกษาปฐมวัย เมื่อได้รับอนุมัติด้วยวาจาแล้ว ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจสถานศึกษาทั้ง 2 แห่ง ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษา และจัดเตรียมให้ความรู้แก่ผู้เข้าร่วมวิจัยเพื่อให้มีความ พร้อมก่อนศึกษาดูงาน ด้วยการประชุมกลุ่มย่อย การบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางในการ จัดการศึกษาของสถานศึกษาทั้ง 2 แห่ง เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่จะนำไปใช้ประกอบการดูงาน อย่างมีประสิทธิภาพ (เอกสารประกอบการบรรยาย ศึกษาจากภาคผนวก)

ภาพที่ 5.3 ประชุมเตรียมผู้เข้าร่วมวิจัยก่อนศึกษาดูงานการจัดการศึกษาปฐมวัย ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ภาพที่ 5.4 ศึกษาต่องานการจัดการศึกษาปฐมวัย
โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 5.5 ศึกษาต่องานการจัดการศึกษาปฐมวัย
สถานรับเลี้ยงเด็กปฐมวัย พีระยา นาวิน ศูนย์อยุธยา

การจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นหลังการศึกษาดูงานในสภาพการณ์ที่ให้ความรู้สึกสบายและมีความเป็นกันเอง ไม่ต้องจัดในห้องประชุมแต่อย่างใด ซึ่งผู้เข้าร่วมวิจัยเองก็มีความเข้าใจกระบวนการศึกษาดูงานเป็นอย่างดี โดยเสนอให้จัดกิจกรรมสนทนาหลังจากศึกษาดูงานให้เร็วที่สุด เพื่อให้ได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสะท้อนความคิดของแต่ละคน การรับฟังความคิด ความรู้สึก และความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมวิจัยและผู้เข้าร่วมโครงการนี้ ขณะที่ทุกคนยังจดจำเหตุการณ์ต่างๆ ที่ประทับใจได้อย่างชัดเจน ทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง แม่นยำ ทั้งยังเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เข้าร่วมวิจัยสามารถสะท้อนการเรียนรู้ที่เกิดจากการค้นพบสิ่งใหม่ๆ นำมาใช้ในการวางแผนทำงานร่วมกันต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทุกคนที่เข้าร่วมโครงการได้มีส่วนช่วยตรวจสอบและยืนยันข้อมูล และประเด็นที่สำคัญ คือ การได้สื่อสารแบบมีส่วนร่วม ให้ตรงกับความรู้สึกของตนเองมากที่สุด

ภาพที่ 5.6 สะท้อนความคิดจากการศึกษาดูงานด้วยการสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ

ดังตัวอย่าง การบันทึกสะท้อนความคิดที่ได้จากการสนทนากลุ่มของผู้เข้าร่วมวิจัย ซึ่งกล่าวถึงความประทับใจที่มีต่อการจัดการศึกษาของสถานศึกษาทั้ง 2 แห่ง การเสนอแนวคิด และ ความต้องการของผู้เข้าร่วมวิจัยที่มีต่อการจัดการศึกษาปฐมวัยในชุมชนของตน

“...จากที่มาดูงาน พบว่าความร่วมมือระหว่างครูกับผู้ปกครองดีมาก
...ผมได้คุยกับผู้ปกครองด้วย...เขาบอกว่า ครูพี่เลี้ยงใส่ใจดูแลดีมาก...ผมประทับใจการจัดระบบให้เด็กเล่นของเล่นอย่างมีวินัย ไม่แย่งกัน..ของเล่นอันนี้ไม่ว่าง (มีเด็กคนอื่นนำไปเล่นแล้ว) ก็ไปหยิบของเล่นอันอื่นมาเล่นก่อน ทั้งๆ ที่ ห้องเรียนใหญ่ เด็กนักเรียนก็เยอะ แต่กฎระเบียบเบียบเลย เขามีการจัดมุมให้ 5-6 อย่าง ครูพี่เลี้ยงก็ไม่ต้องพูดมาก ผิดหรือถูกเขาก็ไม่ว่า...
...ผมอยากได้ตัวนี้มากเลย อยากให้เด็กของเราได้ฝึกวินัยตั้งแต่เล็ก ๆ
...สิ่งที่ต้องการเห็น คือ ระเบียบวินัย แล้วอย่างอื่นจะตามมาทีหลังครับ..”.

(ครูสมบุญ ฝ่องใส : ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน)

“...สื่อการเรียนการสอนเป็นของพื้นๆ เขาตัดไม่เป็นท่อนๆ เอามาให้เด็กเล่น
เมื่อกี้เอามาเล่นได้...ป่าของเรามีเยอะกว่านี้อีก..ผมว่าเราก้ทำให้เด็กเล่นได้”

(ครูละเมียด ผ่องใส : ครูชาวบ้าน)

“...ประทับใจการจัดมุม ไม่ว่าจะเป็นมุมจักสาน มุมตุ๊กตา พระพุทธศาสนา
ของเล่นที่ไม่คิดว่าจะมีมา ก็นี่ ..นี่กว่าของเล่นต้องเป็นแบบเด็กกรุงเทพฯ
เด็กในเมืองเขาเล่นกัน แต่ที่นี่ของแบบบ้านนอกเรา เขาก้เอามาเล่นได้เยอะแยะเลย
...ไม่ต้องซื้อต้องหา ...และประทับใจในความมีระเบียบวินัยของเด็กทั้ง 2 โรงเรียนมาก”

(ครูสุนันทา สาคร : ครูชาวบ้าน)

“...โดยส่วนตัวผม เห็นว่าสิ่งที่ต้องรีบปฏิบัติโดยเร็วที่สุด
..ผมเลือกเองง่ายๆ ที่ตัวเองถนัด คือ บริบท..เอาที่ตาเห็น เอามือจับต้องได้
...ผมมองเป็น 2 ส่วน ในห้อง ผมมองเป็นสื่อการเรียนในห้องเรียน และนอกห้อง
อย่างสนามเด็กเล่นข้างนอก ผมตีรวมกันไปแล้วกันว่า บริบททั้งข้างนอกและข้างใน
ของเรานั้นเหมือนจับต้องไม่ได้เลย...แต่ของเขา เด็กสามารถเล่นและเรียนรู้ได้จริงๆ...
ผมมองที่แห่งแรกว่าเด็กค่อนข้างมีอิสระ เทียบว่าเหมือนเป็นอเมริกัน
...ส่วนแห่งที่สอง เป็นแนวเอเชีย คือ มีระเบียบวินัย มีความเป็นผู้ดีเก่า ..
...แต่ในระบบของไทย คณะกรรมการในระบบราชการอย่างไทยๆ เรา
ใจก็ชอบไปในแนวทางของแบบที่สองเกินครึ่งแล้ว
...เพียงแต่ว่าเราจะไปจัดของเราอย่างไร เราก้มาพิจารณาเลือกว่า
ความมีอิสระก็ดี แต่ว่าชอบเขตมันอยู่ตรงไหน...เราต้องไปคลำเอาเอง”

(ครูสำเภา เพชรมาก : ครูชาวบ้าน)

“...สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการดูงานครั้งนี้ คือ ได้เห็นเทคนิคการสอน
การจัดประสบการณ์ของครู...รู้สึกประทับใจตั้งแต่เดินเข้าไปในโรงเรียน
เด็กมีความอบอุ่น ยกมือไหว้ ทำความเคารพ ความเป็นระเบียบ
เด็กเก็บของเล่นของใช้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องมีครูคอยบอก
.....อยากให้ผู้นำทางตำบลสำโรงมาดูงานด้วยกันมากกว่านี้
จะได้มาดู มาเห็น และเอาไปปรับใช้ด้วยกัน...”

(ครูศุภณัฏฐ์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรง)

“...เด็กที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรงจะเล่นอยู่แต่ในห้อง..ในศูนย์เท่านั้น
 เพราะว่าอากาศร้อนมาก ถ้าเขาออกมาจากห้อง ก็จะมีต้นหว้าอยู่ต้นเดียว
 เด็กมีที่เล่นน้อย อยากได้ที่เล่นในร่มให้เด็ก
 ...ของเล่นที่เห็นวันนี้ก็ดูว่าน่าจะสร้างได้เองง่าย ๆ
 และดูเหมือนได้จากการบริจาคของผู้ปกครองด้วย..ซึ่งมีมาเรื่อย ๆ
 ...แต่ของเราดูเหมือนจะไม่มีเลย..ถ้าไม่ขอก็ไม่ได้”

(ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรง)

“...ของเล่นที่ศูนย์ฯ เราอาจจะมีย่อยเกินไป คือ ไม่เพียงพอ จึงทำให้เด็กเกิดพฤติกรรม
 การแย่งของเล่น

...ส่วนในเรื่องสุขอนามัย เช่น ห้องน้ำ ควรเน้นความสะอาด ถูกสุขอนามัย แยกห้องน้ำ
 ครูและเด็ก ...อาหารหลัก 5 หมู่ เด็กของเรา อาจได้รับสารอาหารที่ยังไม่ครบถ้วน...”

(ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์)

“...การดูงานครั้งนี้ ตรงจุดประสงค์เลย...เพราะเคยมาดูงานที่พี่ระยา นาวิน เมื่อ 2 ปีก่อน
 ..ดีใจที่ครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนได้มาดู มาเห็น สามารถมองตรงกันได้ อธิบายได้ง่ายขึ้น
 ...ขอวิธีการสอนของพี่ระยานาวิน การปลูกฝังให้เด็กมีระเบียบตั้งแต่เข้ามา
 ครู เป็นครูโดยจิตวิญญาณ ไม่ตะโกนเสียงดัง มีบุคลิกที่เป็นธรรมชาติ
 เด็กก็ออกมาเป็นธรรมชาติ สอนโดยการปฏิบัติ แล้วให้เด็กซึมซับ
 ...อยากให้เด็กเป็นอย่างไร ครูก็ต้องเป็นอย่างนั้นก่อน
 อยากให้เด็กมีระเบียบวินัย ครูต้องเป็นผู้ปฏิบัติก่อน
 ...ประทับใจในความอ่อนน้อม เด็กไหว้สวยงามมาก
 ...อยากให้เน้นวิธีการสอน ซึ่งเราเองก็น่าจะปรับและนำไปทำได้เป็นอย่างดี
 เพราะครูเราได้มาเห็นแล้ว เราต้องกลับไปคุยกันว่าจะเริ่มต้นจากตรงไหน อย่างไร...”

(นักวิชาการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง)

“...รู้สึกอยากเป็นเด็กอีกครั้งหนึ่ง รู้สึกดีใจที่เห็นเด็ก ๆ มีการเล่น
 มีครูสอนที่ดีคอยแนะนำ รู้สึกอบอุ่น ประทับใจการสอนของครูที่เน้นการทำให้ดู
 รู้แล้วให้จำ จำแล้วนำไปปฏิบัติ เป็นการฝึกวินัยที่ไม่ต้องพูดมาก ไม่ต้องสอนมาก
 ...ถ้าเด็กทำผิดจะไม่ดุว่า จะไม่โทษเด็ก
 ไม่ตีเด็ก แต่ให้คำแนะนำสั่งสอน แล้วให้เด็กทำซ้ำ”

(หลวงพี่คำวุฒิ สำนักสงฆ์บ้านแสงพันธ์)

ตัวอย่างบทสนทนาที่แสดงถึงการสะท้อนความคิด การทบทวน ไตร่ตรองประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน และการตรวจสอบข้อมูล ดังบทสนทนาของคุณอารียา โมราษฏร์ ที่กล่าวกับผู้เข้าร่วมโครงการ ว่า

“...ความรู้สึกเป็นเรื่องสำคัญ เหมือนที่หลวงพี่พูดว่า
...รู้สึกอยากเป็นเด็ก รู้สึกอบอุ่น...
ทำอะไร ให้เด็กรู้สึกอบอุ่น รู้สึกดี เมื่อมาที่โรงเรียนแล้วรู้สึกอยากอยู่นาน ๆ
ทำอะไรเราจึงจะสร้างบรรยากาศที่อบอุ่น เหมือนบ้าน
...ประทับใจทั้ง 2 โรงเรียน ..อย่างที่เราคิด เขาบอกว่า ไม่มีการเปิดทีวีให้เด็กดูเลย
เพราะอยู่บ้าน เด็กก็ได้ดูทีวีแล้ว การเล่นทุกอย่างมีประโยชน์ มีความหมาย มีวัตถุประสงค์
...ประทับใจ การตอบสนองของครูที่ปฏิบัติต่อเด็ก
...ประทับใจ ครูเฟื่อง ที่เป็นครูด้วยจิตวิญญาณ ...เราไม่เคยเจอวิทยากรคนไหนที่มา
สาธิตการสอน การเล่นกับเด็กให้ดู เพราะพวกเราเหมือนกันแบบกลุ่มผสม มีทั้งครูและชาวบ้าน
รู้สึกว่าครูเฟื่องนั้นมีเมตตามาก ท่านอยากให้เรารู้จริง ๆ ทั้ง บรรยาย และสาธิตให้ด้วยตัวเอง”

การระบุมความต้องการ

“..เราเริ่มต้นกันได้ดี ..การมาทำงานครั้งนี้ มีทั้งครู ชาวบ้าน คณะกรรมการ
...เราทุกคน ต้องมีส่วนร่วม มาช่วยเหลือกัน ต้องหมั่นพูดคุย มาร่วมกลุ่มกันแบบนี้
...ชาวบ้านนั้นอยากให้ความร่วมมืออยู่แล้ว แต่ประเด็น คือ ชาวบ้านก็ไม่ว่าช่วยอย่างไร
จะอย่างไร เราต้องช่วยกันวางแผนว่าจะทำให้เกิดความร่วมมือกันได้อย่างไร อาจจัดให้มีเวที
มาแลกเปลี่ยน มาแชร์ข้อมูลกัน ผู้ปกครองก็ต้องเติบโตด้วย เราจะให้ข้อมูล และมีเวทีให้
ผู้ปกครองเข้ามาร่วมเรียนรู้ได้อย่างไร
..พวกทุกคน เป็นผู้เสียสละมาก เป็นบุคคลที่หายาก เพราะผู้ที่สนใจเรื่องการจัด
การศึกษานั้นมีน้อย ส่วนใหญ่จะชอบไปเที่ยวกัน แต่พวกเรานี้มาเพื่อศึกษาดูงาน มาเพื่อตั้งใจรับ
ประสบการณ์จริงๆ
...ต้องขอบคุณ อบต. ทั้งอ้อม และรงค์ ซึ่งเป็นทีมงานที่ดีมาก ที่ให้ความสนใจเรื่อง
การศึกษา และให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่
...และ ขอขอบคุณอาจารย์ในความพยายามที่จะมาทำงานร่วมกับชาวบ้านและชุมชน
มาโดยตลอด เป็นบุญของตำบลสำโรง ทำให้เราได้เชื่อมโยงเครือข่ายต่างๆ เข้าหากัน
...อยากจะทำให้เรามีเป้าหมายเดียวกันว่า อยากให้เราได้เป็นต้นแบบทางการศึกษา
แบบใดแบบหนึ่ง เป็นที่ศึกษาดูงาน
..เด็กรักป่าเอง ขอปวารณาตัว จะเป็นผู้สนับสนุนตลอดชีวิตเช่นกัน...”

(ครูหน้อย : ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า)

ผู้เข้าร่วมวิจัย คัดเลือกวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านในการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ต้องการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย โดยให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ เป็นฐาน ทั้งนี้ ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ มีความเข้าใจและน้อมรับความประสงค์ของชุมชนที่ต้องการให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแห่งนี้เป็นต้นแบบของการจัดการศึกษาระดับเด็กปฐมวัยที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน จึงตั้งจุดมุ่งหมายให้เด็กเรียนรู้จากครูธรรมชาติ ผ่านทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รายล้อมรอบศูนย์ คือ **“ป่าชุมชน”** ต่อเนื่องจากงานวิจัยระยะที่ 1 วัฒนธรรมที่ชุมชนต้องการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ได้แก่ การใช้สื่อธรรมชาติจากป่าและสื่อวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในชุมชน ซึ่งมีคุณค่าและมีความหมายต่อคนในชุมชนทั้งในด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ มาพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่เด็กปฐมวัย โดยการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยที่มีอายุ 3-5 ปี แล้วนำมาทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่เด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ จากนั้น ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยได้กำหนดวันสนทนากลุ่มย่อยครั้งต่อไป โดยครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ รับผิดชอบการเตรียมเนื้อหาประวัติความเป็นมาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ และนำตัวอย่างหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์มาเสนอในกลุ่มสนทนา เพื่อนำมาพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่อไป

ภาพที่ 5.7 การสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการกับครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่า

ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยทบทวนกระบวนการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ เด็กปฐมวัยที่กำลังเรียนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักบ้านแสงพันธ์ กำหนดกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัยเพื่อจัดกิจกรรมการสร้างพลัง ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) กลุ่มสร้างพลัง หรือเรียกว่า กลุ่มครูภูมิปัญญาชาวบ้าน จำนวน 12 คน ได้แก่ ครูอารียา โมราษฏร์ ครูประดับ สาคร ครูสมบุรณ์ ผ่องใส ครูสม นิยมเหมาะ ครูวัชนะ สมานสวน ครูสำเภา เพชรมาก ครูชำนาญ ผ่องใส ครูละเมียด ผ่องใส ครูสุนันทา สาคร ครูสังเวียน บุญสอน ครูยุทธ ภูสูง และ ครูย่น สารเพชร

และ 2) กลุ่มได้รับการสร้างพลัง หรือเรียกว่า กลุ่มครูชาวบ้าน จำนวน 8 คน ได้แก่ นายสวิน จันทิก นางคำยั้ง บุญสอน นางสาวเลียน นามวัน นายสำราญ รักยิ่ง นายศิริ อุปถัมภ์ นายตัน ขมขำ นายสมจิตร ภูสูง นายบุญเสริม สารเพชร และครูจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักบ้านแสงพันธ์ จำนวน 4 คน

3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของครูและเครือข่าย

ขั้นตอนนี้เป็นการจัดพื้นที่และโอกาสให้ผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย คือ ครูกลุ่มสร้างพลังและกลุ่มได้รับการสร้างพลัง ทำกิจกรรมร่วมกัน สนทนาแลกเปลี่ยนกัน โดยมีประเด็นสำคัญ คือ ส่งเสริมการทำให้เกิดกิจกรรมที่เกิดจากความต้องการของกลุ่ม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และอำนวยความสะดวกให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น

ภาพที่ 5.8 การสนทนากลุ่ม ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
ณ ห้องประชุม องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

กิจกรรมในขั้นตอนนี้ ใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม การสนทนาแลกเปลี่ยน เพื่อนำความต้องการซึ่งผู้เข้าร่วมวิจัยระบุไว้มาทบทวน ร่วมกันวางแผนออกแบบกิจกรรมสร้างพลังเพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอด การดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 มีลักษณะเป็น

การประสานงานเพื่อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย และตรงตามความต้องการ และสืบเนื่องจากการไปศึกษาดูงานการจัดการศึกษาปฐมวัย ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้เข้าร่วมวิจัยและผู้เข้าร่วมโครงการศึกษาดูงาน รวมถึง บุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง จึงมีความประสงค์ที่จะพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาปฐมวัยอย่างต่อเนื่อง โดยให้องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรงและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้ง 2 ศูนย์ที่อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรง และ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเต็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ เป็นฐานในการจัดกิจกรรมอบรม ผู้เข้าร่วมโครงการอบรม ประกอบด้วย ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน (กลุ่มสร้างพลัง) และ ครูชาวบ้าน (กลุ่มได้รับการสร้างพลัง) ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้นำในชุมชน เข้ามาร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และได้เชิญผู้ดูแลเด็กจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ (ศูนย์วัด) ของกรมการศาสนา ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเต็กวัดทัพกระบือ และ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเต็กวัดราชบุรีแจ่มจันทร์ เข้าร่วมเรียนรู้ผ่านกระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการในโครงการนี้ด้วย ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการดูแลและการพัฒนาเด็กปฐมวัย เพื่อทบทวนความรู้ของชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย และนำความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นนั้น มาใช้พัฒนาความสามารถในการถ่ายทอดวัฒนธรรม หรือนำมาปรับใช้ในกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ได้อย่างเหมาะสม ลักษณะโครงการเป็นการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน” จัดกิจกรรมอบรมตลอดเดือน มีนาคม 2554 ทุกบ่ายวันศุกร์ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และเป็นกระบวนการ ผู้อำนวยการความสะดวกให้เกิดกิจกรรมในโครงการดังกล่าว

ภาพที่ 5.9 การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน” ให้ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้ง 4 แห่ง

การอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน”

การดำเนินกิจกรรมในโครงการอบรมแต่ละสัปดาห์ ประกอบด้วย กิจกรรมบรรยายให้ความรู้ กิจกรรมสาธิตละฝึกปฏิบัติตามฐานการให้ความรู้ จำแนกตามพัฒนาการของเด็ก โดย มีนักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย ชั้นปีที่ 4 ซึ่งลงเรียนรายวิชา “สังคมวิทยากับการพัฒนาเด็กปฐมวัย” เป็นวิทยากรประจำฐาน ผลที่ได้จากการจัดโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน” ได้แก่ เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน 4 หัวข้อเรื่อง ประกอบด้วย 1) “อบรม..บ่มนิสัย” 2) “ได้เล่น..ได้เรียนรู้” 3) “สังเกต..และเฝ้าดู” และ 4) “ศูนย์น่าอยู่..แสนสุขใจ” (เอกสารโครงการและตัวอย่างเอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ ศึกษาจากภาคผนวก)

ผู้เข้าร่วมโครงการให้ข้อเสนอแนะไว้ในแบบประเมินการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

“...อยากให้มีการจัดอบรมโครงการอื่นที่เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยอีก เพราะจะได้นำความรู้ที่ได้รับจากโครงการ ไปปรับใช้ในที่ทำงานจริง ๆ...”

“...ควรมีการจัดอบรมแบบนี้อีก ทั้ง 4 ศูนย์ เพื่อที่จะให้ครูผู้ดูแลเด็กได้พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ทั้ง 4 ศูนย์ เป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีกัน ระหว่างครูผู้ดูแลเด็ก”

ผลการสำรวจความต้องการได้รับความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการดูแลและให้การศึกษาเด็ก พบว่า ผู้เข้าอบรมต้องการได้รับความรู้เกี่ยวกับการผลิตสื่อและของเล่น มากที่สุด โดยระบุประเภทของสื่อที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ว่าเป็นสื่อจากวัสดุธรรมชาติ ลำดับที่สอง ได้แก่ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริง ที่สุด โดยระบุประเภทของสื่อที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ว่าเป็น ซีดี-รอม หรือชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง และ ลำดับที่สาม ได้แก่ การจัดทำหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยระบุประเภทของสื่อที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ว่าเป็น ซีดี-รอม และตัวอย่างแผนการจัดประสบการณ์

การสร้างหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย

การสร้างหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย เป็นการนำความรู้มาพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม

ผู้วิจัย และผู้เข้าร่วมวิจัย สนทนากลุ่มเพื่อวางแผนจัดกิจกรรมประสบการณ์ โดย กำหนดเนื้อหาและกิจกรรมเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ที่มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักบ้านแสงพันธ์ นำความรู้มา

พัฒนาองค์ประกอบกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ซึ่งประกอบด้วย

- 1) จุดมุ่งหมาย เพื่อถ่ายทอดวิธีการดูแลเด็ก ด้วยความรักและทะนุถนอม
- 2) องค์ความรู้ เนื้อหาวัฒนธรรมทั้งด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ
- 3) คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด
 คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอด ได้แก่ การเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญในองค์ความรู้และเนื้อหาวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้นำทางธรรมชาติของชุมชน
 คุณลักษณะของผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ การเป็นสมาชิก (ลูก-หลาน) ภายในครอบครัว และสมาชิกในชุมชนที่มีความสนใจเรียนรู้เนื้อหาวัฒนธรรมนั้น
- 4) วิธีการและสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด
 วิธีการในการถ่ายทอด มีลักษณะเป็นมุขปาฐะ (การบอกเล่า) การแสดง วิธีการให้ผู้เรียนจดจำ การทดลองทำด้วยตนเอง การให้เลียนแบบจากผู้ถ่ายทอดและการให้เรียนรู้แบบครูพักลักจำ ส่วนสื่อที่ใช้ ได้แก่ สื่อบุคคล สื่อกิจกรรมและสื่อวัสดุ
- 5) การประเมินผลกระบวนการถ่ายทอด เป็นการประเมินอย่างไม่เป็นทางการ ด้วยการสังเกตและให้คำแนะนำ

การพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ในงานวิจัยระยะที่ 1 ซึ่งใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนเป็นฐาน สามารถนำองค์ประกอบทั้ง 5 ด้าน มาใช้ได้ทันที โดยการคัดเลือกวัฒนธรรมที่ต้องการพัฒนา แล้วเลือกพัฒนาบางองค์ประกอบ ได้แก่ วิธีการและสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอด แล้วสามารถนำไปทดลองดำเนินกิจกรรมกับเด็กปฐมวัยในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว ส่วนงานวิจัยระยะที่ 2 ใช้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์เป็นฐาน ด้วยสภาพของการเป็นสถานศึกษาในระบบ ครูย่อมมีความรู้สึกรับใจและคุ้นเคยกับการได้จัดทำเอกสารที่สามารถพัฒนาเป็นผลงานของครูและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเอง นำไปใช้เป็นต้นแบบก หรือใช้ศึกษาต่อยอดต่อไปอีกได้ ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์จึงมีความต้องการเรียนรู้วิธีการออกแบบสร้างหน่วยการเรียนรู้และการเขียนแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย เพื่อนำไปใช้เป็นเอกสารทางวิชาการต่อไป ทั้งนี้ ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน ไม่มีความถนัดและไม่ประสงค์จะเข้าร่วมฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการเขียนแผนการจัดประสบการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมอบหมายให้นักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย ชั้นปีที่ 3 ซึ่งกำลังเรียนรายวิชา “สังคมศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย” นำเนื้อหา แนวคิด สารการเรียนรู้ และกิจกรรม ซึ่งผู้เข้าร่วมวิจัยกำหนดไว้ นำไปออกแบบหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยที่กำลังเรียนอยู่ในศูนย์ฯ เป็นเด็กหญิง จำนวน 29 คน และเด็กชาย จำนวน 19 คน รวม 48 คน เมื่อพิจารณาข้อมูลอายุของเด็กปฐมวัยในศูนย์ฯ พบว่าโดยเฉลี่ยเป็นเด็กที่มีช่วงอายุ 2-4 ปี นอกจากนี้ ครูอธิบายว่า นักเรียนที่มาเรียนประจำ มี

จำนวน 28 - 30 คน เด็กบางคนมีชื่ออยู่ในทะเบียน แต่ตัวนั้นบางครั้งพ่อแม่ก็หอบหิ้วไปทำงานต่างจังหวัดด้วย

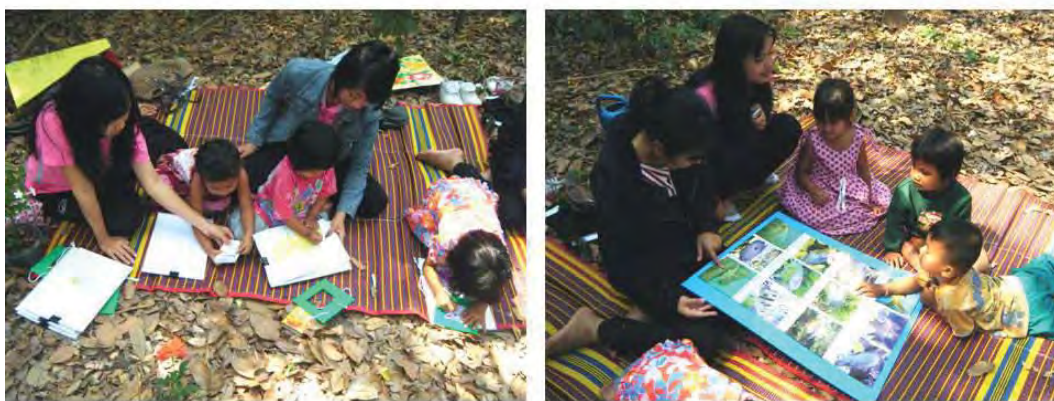
เมื่อผู้วิจัยตรวจสอบแผนการจัดประสบการณ์ฯ เรียบร้อยแล้วจึงให้นักศึกษานำหน่วยการเรียนรู้นั้นๆ ไปผลิตสื่อ เพื่อนำมาสาธิตการจัดประสบการณ์ที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักป่าบ้านแสงพันธ์ โดยให้ครูเป็นผู้ร่วมเรียนรู้และประเมินผลการจัดประสบการณ์

ผลที่ได้จากการทำงานร่วมกัน ระหว่างผู้วิจัย ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูชาวบ้าน และครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักป่า คือ การกำหนดเนื้อหาวัฒนธรรมที่นำมาพัฒนากระบวนการถ่ายทอด ในขั้นตอนของการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม ซึ่งครูต้องการได้ผลลัพธ์เป็นตัวอย่างของหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดประสบการณ์ เป็นการพัฒนาโดยผู้วิจัยเชื่อมโยงเข้ากับรายวิชาที่สอน และให้นักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาปฐมวัย จัดสร้างหน่วยการเรียนรู้ เขียนแผนการจัดประสบการณ์ ผลิตสื่อโดยใช้วัสดุท้องถิ่น ในขั้นตอนนี้ นักศึกษาจะปรึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักป่าบ้านแสงพันธ์ เมื่อจัดเตรียมเอกสารและสื่อพร้อมแล้ว จึงกำหนดวัน มาสาธิตกิจกรรมที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กกรักป่าบ้านแสงพันธ์ เพื่อให้ครูได้สังเกตและประเมินผลการจัดกิจกรรมร่วมกับนักศึกษาและผู้วิจัย

ผลที่ได้จากการทำงาน ในขั้นตอนนี้ คือ หน่วยการเรียนรู้ จำนวน 4 หน่วย ได้แก่

- 1) ฉันทักบ้าน ฉันทักโรงเรียน 2) เด็กฉลาดรู้..กินเป็น อยู่เป็น 3) ของเล่นมหัศจรรย์-ของขวัญแสนวิเศษ และ 4) เราชักธรรมชาติ

(ศึกษาตัวอย่างหน่วยและแผนการจัดประสบการณ์ จากภาคผนวก)

ภาพที่ 5.10 สาธิตการจัดประสบการณ์ หน่วย “เรารักธรรมชาติ : เราชักต้นไม้”

4) การพัฒนาชุดการเรียนรู้

ขั้นตอนนี้เป็นกรนำเอกสารและสื่อต่างๆ ที่ใช้ประกอบกิจกรรมในขั้นตอนการสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของครูและเครือข่าย มาจัดระบบเป็น ชุดสื่อประสม ที่รวบรวมสื่อประกอบการอบรม ทั้งประเภทวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการ ใบความรู้ ใบงานประกอบการสาธิตกิจกรรม ซิตี-รอม สื่อประเภทเกม เพลง นิทาน ที่นำมาใช้ประกอบการอบรม และประกอบการสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้และวิธีการสอนของครู

ชุดการเรียนรู้จากโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน” จำนวน 4 หัวข้อเรื่อง มีลักษณะเป็นชุดการเรียนรู้ประกอบการบรรยาย โดยใช้สื่อ โปรแกรมนำเสนอ power point .แผ่นพับให้ความรู้ ป้ายนิเทศ เพลง นิทาน เกม และสื่อที่นำมาใช้ฝึกปฏิบัติการส่งเสริม / การประเมินผลพัฒนาการเด็กปฐมวัย หัวข้อเอกสาร ประกอบด้วย

1) “อบรม..ป๋มนิสัย”

2) “ได้เล่น..ได้เรียนรู้”

3) “สังเกต..และเฝ้าดู”

และ 4) “ศูนย์น่าอยู่..แสนสุขใจ”

ชุดการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติการสร้างหน่วยการเรียนรู้ และการจัดทำแผนการจัดประสบการณ์ระดับปฐมวัย มีลักษณะเป็นชุดการเรียนรู้รายบุคคลสำหรับฝึกปฏิบัติการสร้างหน่วยการเรียนรู้ และการฝึกปฏิบัติเขียนแผนการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย ประกอบด้วย ชุดฝึกปฏิบัติ เอกสารให้ความรู้ แบบฝึกปฏิบัติ และเอกสารตัวอย่างแผนการจัดประสบการณ์ จำนวน 4 หน่วย ได้แก่

1) ฉันรักบ้าน ฉันรักโรงเรียน

2) เด็กฉลาดรู้..กินเป็น อยู่เป็น

3) ของเล่นมหัศจรรย์-ของขวัญแสนพิเศษ

และ 4) เรารักษ์ธรรมชาติ

5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้

ขั้นตอนนี้ ดำเนินการโดยผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นขั้นตอนการสร้างพลังที่เกิดขึ้นหลังจากครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านได้ฝึกปฏิบัติการกิจกรรมการสร้างพลัง และการพัฒนาชุดการเรียนรู้แล้ว เพื่อสะท้อนความคิด และสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง

กิจกรรมขั้นตอนนี้ คือ การใช้ภาพและการใช้สื่อประกอบการสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ การใช้คำถามเพื่อสะท้อนความรู้สึกและความคิด การสังเกตและการฟัง การทบทวนหรือสะท้อนผลเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยต้องปฏิบัติด้วยท่าทีที่นุ่มนวล และให้ความนับถือความคิดของทุกคนในวงสนทนา

ภาพที่ 5.11 การสะท้อนความคิด สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้หลังปฏิบัติกิจกรรมการสร้างพลัง

ตัวอย่าง การใช้คำถามเพื่อสะท้อนความรู้สึกรู้สึกและความคิด การสนทนาแลกเปลี่ยน การทบทวนหรือสะท้อนผลเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง

ผู้วิจัย : เราได้อะไรจากมาศึกษาดูงานการจัดการศึกษาให้เด็กปฐมวัยครั้งนี้คะ

ครูระดับ สาคร : ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน กล่าวว่า

“...เราได้เห็นตัวอย่างที่ดีแล้ว

เราเห็นว่าตรงไหนดี ก็น่าจะเอามาใช้แก้ไขที่เราบกพร่อง

แต่สำคัญที่สุด คือ ผู้ปกครองนี่..สำคัญมาก

ถ้าผู้ปกครองตามใจเด็กมากเกินไปก็จะทำให้เด็กเสีย...”

ครูจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรง ผู้เข้าร่วมโครงการ กล่าวว่า

“...ประทับใจความร่วมมือระหว่างครูกับผู้ปกครองมาก

...การให้ความร่วมมือของผู้ปกครองของเรานั้น ดูเหมือนว่าผู้ปกครองอยากให้ครูดูแลเด็กทุกอย่าง.....แต่เมื่อครูที่ศูนย์ฯ อยากขอความร่วมมือจากเขาบ้าง..ขอได้ยากมาก เช่น

ที่ศูนย์ฯ เด็กมีเหากันเยอะมาก...ครูขอความร่วมมือจากผู้ปกครองให้ตัดผมให้เด็ก..เขาก็ไม่ให้
ความร่วมมือ ...ผู้ปกครองอยากให้ลูกพัฒนา แต่เมื่อครูขอความร่วมมือไป..ก็ไม่ได้รับความ
ร่วมมือเลย”

ครูสำเภา เพชรมาก : ครูชาวบ้าน สนทนาแลกเปลี่ยน ด้วยข้อคิดเห็นว่า
“...ครูต้องลองขอดูครับ ขอให้ถูกคน ถ้าขออนุญาติได้นะ อย่าขอคนที่ลูกเล็ก
ขอจากคนที่โตแล้ว...น่าจะได้”

ครูอารียา โมราษฏร์ : ครูจากศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า สนทนา
แลกเปลี่ยน ด้วยข้อคิดเห็นว่า

“...เราทุกคน ต้องมีส่วนร่วม มาช่วยเหลือกัน
ต้องหมั่นพูดคุย มาร่วมกลุ่มกันแบบนี้
...ชาวบ้านนั้นอยากให้ความร่วมมืออยู่แล้ว
แต่ประเด็น คือ ชาวบ้านก็ไม่ว่าช่วยอย่างไร จะทำอย่างไร
เราต้องช่วยกันวางแผนว่าจะทำให้เกิดความร่วมมือกันได้อย่างไร
อาจจัดให้มีเวทีมาแลกเปลี่ยน มาแชร์ข้อมูลกัน ผู้ปกครองก็ต้องเติบโตด้วย
เราจะให้ข้อมูล และมีเวทีให้ผู้ปกครองเข้ามาร่วมเรียนรู้ได้อย่างไร...”

...อยากจะทำให้เรามีเป้าหมายเดียวกันว่า
...ได้เป็นต้นแบบทางการศึกษาแบบใดแบบหนึ่ง เป็นที่ศึกษาดูงาน
..เด็กรักป่าเอง ขอพิจารณาตัว จะเป็นผู้สนับสนุนตลอดชีวิตเช่นกัน...”

ผลจากการสนทนากลุ่มครั้งนี้ เป็นจุดเริ่มต้นให้ครูชาวบ้านและครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
เด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ได้ทราบถึงปัญหาที่ครูจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรงประสบอยู่
และได้ตระหนักว่าการทำงานเพื่อพัฒนาเด็กนั้น ครูไม่สามารถทำงานเพียงฝ่ายเดียวได้ แต่ครู
ต้องเรียนรู้การทำงานอย่างร่วมมือ การสร้างเครือข่ายและการมองหาวิธีการเข้าหาชุมชน เพื่อให้
เกิดกระบวนการทำงานร่วมกับผู้ปกครองและบุคคลในชุมชน อันจะนำไปสู่การดูแลเด็กเล็กใน
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างแท้จริง ในการสนทนากลุ่มย่อยครั้งต่อๆมา
ผู้เข้าร่วมวิจัยจึงเสนอโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาตนเองและผู้อื่นไปด้วยกัน นับเป็นความริเริ่ม
ปฏิบัติอย่างเชื่อมโยงเครือข่ายกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทั้งหมดในตำบล รวมถึงบุคคลต่างๆ ใน
ชุมชน โดยมุ่งเน้นที่ความรักและสามัคคีในชุมชนและประโยชน์ที่มีต่อการดูแลเด็กเป็นสำคัญ

6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้

ขั้นตอนนี้ ดำเนินการโดยผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นการถอดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย เขมรถิ่นไทยโดยใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนเป็นฐาน

กิจกรรมขั้นตอนนี้ คือ การค้นหาข้อมูลเพื่อถอดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อตรวจสอบ ยืนยันข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง และสรุปข้อมูลจากการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมฯ โดยคำนึงถึงความถูกต้องของข้อมูล ความโปร่งใส และได้รับการยอมรับจากเสียงส่วนใหญ่

ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมของตนในเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

เด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูของชุมชนเขมรถิ่นไทยในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป่าชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ และกระบวนการเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียนและจากห้องเรียนธรรมชาติ ผ่านหน่วยการเรียนรู้ 4 หน่วย คือ 1) จันรักบ้าน จันรักโรงเรียน 2) เด็กฉลาดรู้..กินเป็น อยู่เป็น 3) ของเล่นมหัศจรรย์-ของขวัญแสนวิเศษ และ 4) เราชักธรรมชาติ

ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและวัฒนธรรมชุมชน เรื่อง ภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ

เด็กบอกได้ว่าชุมชนของตนพูดภาษาเขมร หากครูหรือพี่ๆ นักศึกษาที่เข้าไปสาธิตกิจกรรมสามารถใช้ภาษาเขมรได้ ด้วยการทักทายหรือใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยปนกับภาษาไทยกลางบ้าง เด็กจะมีสนทนสนม ให้ความคุ้นเคยกับพี่นักศึกษาคนนั้นก่อน การศึกษาภาษาถิ่นที่เด็กใช้ในชีวิตประจำวัน มีความคุ้นเคย ทำให้เด็กเกิดความไว้วางใจ และสามารถปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ได้สนุกสนานเพลิดเพลิน

เด็กเรียนรู้ลักษณะทางเชื้อสายของตน ได้แก่ ความเป็นชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยในด้าน ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนตำบลสำโรง อาหารและขนมพื้นบ้าน

เด็กได้เรียนรู้การใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชน ผ่านการเล่นด้วยสื่อจากธรรมชาติ และได้เรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้เหมาะสม การใช้อย่างพอเพียงเท่าที่มีความจำเป็น และเรียนรู้หน้าที่ของตนในฐานะสมาชิกคนสำคัญ ที่ต้องมีส่วนร่วมและช่วยกันคนละไม้คนละมือ เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนของตน ให้คงอยู่และสืบทอดต่อไปตราบนานเท่านาน

การเรียนรู้จากป่าชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ มีกระบวนการเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียน และกระบวนการเรียนรู้จากห้องเรียนธรรมชาติ (ศึกษาตัวอย่าง กิจกรรมการเรียนรู้จากหน่วย “เรารักธรรมชาติ” จากภาคผนวก)

การประเมินผลการสร้างพลัง การศึกษาปัจจัยที่สนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

การประเมินผลการสร้างพลัง การศึกษาปัจจัยที่สนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ทั้งระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2 การประเมินผลการสร้างพลัง เป็นการประเมิน 3 มิติ คือ 1) กระบวนการสร้างพลัง 2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง และ 3) ผลกระทบจากการสร้างพลัง มีผลดังนี้

ระยะที่ 1 การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

1) กระบวนการสร้างพลัง

กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มโดยการส่งเสริมให้ครูชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน การสร้างกลุ่มงานเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานกลุ่ม สร้างเจตคติที่ดีในการทำงานและวางแผนงานอย่างเป็นระบบ มีกระบวนการสร้างพลังผ่านการประชุมหลายครั้ง การวางแผนทำงานร่วมกันนำไปสู่การพัฒนาชุมชน และสร้างงานร่วมกัน ซึ่งมาจากความต้องการของชาวบ้านและแหล่งการเรียนรู้ชุมชนศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า ได้แก่ การศึกษา การวางแผนและจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก ต่อจากนั้น ได้ผลิตคู่มือเดินป่าศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก ชุมชนดำเนินการคัดเลือกและจัดซื้อหุ่นจำลองสัตว์ป่า กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ธรรมชาติร่วมกับนักศึกษาโปรแกรมวิชาการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เด็กเล็กในชุมชนได้ทดลองใช้เส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก และเล่นเกมเรียนรู้ธรรมชาติ (nature game) กับสื่อที่จัดเตรียมไว้

2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง

ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความพึงพอใจ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงานที่ตนเองรับผิดชอบ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตน และการรับรู้ว่าคุณมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้เด็กปฐมวัยในชุมชนได้ ดังตัวอย่างคำพูดของ ครูวัชระ สมานสวน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่กล่าวไว้ในกิจกรรมการคืนข้อมูล ว่า

“...เรื่องการศึกษาของเด็กเล็กเป็นเรื่องสำคัญ
เพราะเขาจะเป็นอนาคตที่สำคัญของประเทศ
การที่คณะกรรมการทุกท่านให้ความสนใจ และเข้ามามีส่วนร่วมทำงาน..
โดยเฉพาะผู้ปกครองเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดูแลเด็กสำเร็จได้..
...บางครั้งการทำงานอาจมีขาดตกบกพร่อง หรือโดนตำหนิกันบ้าง
ก็เพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น ขอให้กำลังใจทุกคน ขอให้เข้าใจกัน...”

3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลัง

ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ได้แก่ การนำหุ่นจำลองสัตว์มาติดตั้งในเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับเด็กเล็ก ส่วนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นการแสดงถึงความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตน และการรับรู้ว่าคุณค่าของตนเองมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่นในชุมชนได้

ครูชาวบ้าน (กลุ่มได้รับการสร้างพลัง) เมื่อผ่านกระบวนการทำงานร่วมกับผู้วิจัย ครูจิตและครูหน้อย จากศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า และครูภูมิปัญญาชาวบ้าน (กลุ่มสร้างพลัง) พบว่ามีความมั่นใจในตนเอง เชื่อมั่นว่าสามารถถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาให้เด็กปฐมวัยในชุมชน ดังคำพูดว่า “....ป่าของเรามีเยอะกว่านี้อีก..ผมว่าเราก็คงทำให้เด็กเล่นได้” (ครูละเมียด ผ่องใส : ครูชาวบ้าน) โดยการใช้การปฏิบัติทบทวน ดังคำพูดของ ครูชำนาญ ผ่องใส ที่กล่าวว่า “ครูชาวบ้านเองต้องมาบรรยายให้ความรู้บ่อยๆ ครับ .ไม่เช่นนั้น ความรู้บางอย่าง ก็ลืม...” การแสดงถึงความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตน และการรับรู้ว่าคุณค่าของตนเองและกลุ่มครูชาวบ้านในชุมชน มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่นในชุมชนได้ ดังคำพูดว่า

“...โดยส่วนตัวผม เห็นว่าสิ่งที่ต้องรีบปฏิบัติโดยเร็วที่สุด
... คือ บริบท..เอาที่ตาเห็น เอามือจับต้องได้...ผมมองเป็น 2 ส่วน...
คือการเรียนในห้องเรียน และนอกห้อง อย่างสนามเด็กเล่น...
...เราจะไปจัดของเราอย่างไร เราก็คงมาพิจารณาเลือก...
...เราต้องไปคลำเอาเอง”

(ครูสำเภา เพชรมาก : ครูชาวบ้าน)

ความรู้สึกมีคุณค่าในตน และความตระหนักถึงคุณค่าภูมิธรรมในชุมชนของตน ดังคำพูด

“...ในส่วนที่ภาคภูมิใจอย่างยิ่ง คือ ความร่วมมือร่วมใจ ไม่ความสามัคคีของชุมชนที่มีความหนักแน่น และเป็นสิ่งซึ่งสำคัญมาก...ตำบลสำโรงนั้น มีสิ่งดีๆ มากมาย โดยเฉพาะคนในชุมชน มีผู้นำชุมชน ครูจิต ครูหน้อย กำนัน อบต. หลายฝ่ายที่ร่วมผลักดัน เรามีกองทุนคุณธรรมที่เพาะปลูกจิตใจของคนในชุมชนให้มีความรัก มีคุณธรรม มีอาชีพที่โดดเด่นหลายอาชีพ เช่น การทอผ้าไหม การแปรรูปเป็นรูปสัตว์อย่างสวยงามมาก การทำข้าวลวดหนาม ซึ่งเป็นผลจากการไปศึกษาดูงาน แล้วนำมาประกอบอาชีพ ...เรามีสำนักสงฆ์ปริยัม ซึ่งมีพระแก้วมรกตประดิษฐานอยู่ มีศาลตายาย ที่ชุมชนมีความเชื่อและนับถืออย่างมาก...” (ครูวัชรนะ สมานสวน)

**ระยะที่ 2 การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม
การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก**

1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม โดยการอำนวยความสะดวกให้ครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและครูชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกัน ได้พัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นตามความต้องการของตน โดยผู้เข้าร่วมวิจัย มีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน

2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน และความรู้สึกมีคุณค่าในตน ทักษะที่มีต่อตนเองในด้านบวก

3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย และการมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานอย่างมีส่วนร่วม

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ได้แก่ การจัดทำภูมิทัศน์โดยรอบศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและลงแรง ร่วมไม้ร่วมกันจัดทำป้ายของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การจัดทำอาณาเขตรอบศูนย์

“...การที่ชาวบ้านมาร่วมกันลงแรงทำรั้วรอบขอบชิดให้ศูนย์เด็กเล็ก
เป็นงานที่หนักมาก...จะเห็นว่าดินแข็งมาก (วันอาทิตย์ที่ 6 มีนาคม 2554)
...เราคงต้องชะลอโครงการลงรั้วก่อน เราจะทำป้ายศูนย์เด็กเล็กรักป่า
เดี่ยวให้ชาวบ้านสร้างเนินขึ้นมาหน้าศูนย์ฯ เพื่อตั้งป้ายเพราะขณะนี้ ทางศูนย์ฯ
ยังไม่มีป้าย และ ช่วยกันปรับปรุงทางเข้าด้านหน้าของศูนย์ฯ ให้สวยงาม...”

ภาพที่ 5.12 ชาวบ้านร่วมแรงสร้างรั้วและป้ายให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย เป็นการแสดงถึงความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตน และการมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ดังที่ ครูวัชระ สมานสวน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน กล่าวว่า

“... การที่คณะกรรมการทุกท่านให้ความสนใจ และเข้ามามีส่วนร่วมทำงานนั้น โดยเฉพาะผู้ปกครองเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดูแลเด็กสำเร็จได้..”

“... บางครั้งการทำงานอาจมีขาดตกบกพร่อง หรือโดนตำหนิกันบ้าง ก็เพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น ขอให้กำลังใจทุกคน ขอให้เข้าใจกัน...”

การเปลี่ยนแปลงสภาพกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งในช่วงแรกนั้นครูไม่ได้นำเอาเนื้อหาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ให้เด็กปฐมวัย และหลังจากผ่านกระบวนการสร้างพลังแล้ว ครูได้นำวัฒนธรรมพื้นบ้านไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์อย่างหลากหลาย เช่น การทำขนมพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน การผลิตสื่อและของเล่นจากวัสดุธรรมชาติ เป็นต้น

ปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

ปัจจัยที่สนับสนุน ที่พบ ในระยะที่ 1 ได้แก่

1) สภาพะทางกายภาพของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ลักษณะทางกายภาพของศูนย์ศึกษา ศิลปะและธรรมชาติได้กรักป่าเอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เนื่องจากมีพื้นที่โล่งกว้าง เปิดให้คนในชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง สามารถจัดกิจกรรมได้ทั้งกลางวันและกลางคืน มีความสะดวกสบาย มีห้องทำงาน ห้องเก็บของ ห้องครัว อาคารอเนกประสงค์ที่สามารถจัดกิจกรรมได้หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีบ้านพัก ห้องน้ำ เป็นต้น

2) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้

การสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ในงานวิจัย ระยะที่ 1 พบว่า ครูภูมิปัญญาชาวบ้านจะมีความมั่นใจว่าตนเองนั้น สามารถถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาได้ และแสดงให้เห็นว่า ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความพร้อมที่จะทำงานชุมชน ดังตัวอย่างคำพูดว่า

“...ไม่หวงวิชาถ้าใครอยากเรียนก็สามารถมาศึกษาได้”

(หมอเป่ารักษาโรคกระดูกบ้านประสิทธิ์ฐน)

“..ถ้ามีเด็กรุ่นใหม่มาเรียนก็อยากสอน ในเรื่องของสมุนไพรและวิธีการรักษาจะได้มีผู้สืบทอดวิชา...”

(หมอเป่าสมุนไพร บ้านประสิทธิ์ฐน)

“...ถ้ามีคนสนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับการเล่นซอก็พร้อมที่จะสอนให้”

(ครูภูมิปัญญาการสีซอ บ้านแสงพันธ์)

“...ตอนนี้สอนหลานให้เป่าขลุ่ยและมีความต้องการอย่างมากที่จะถ่ายทอดวิชาดนตรีแก่ลูกหลานและสอนให้เด็ก ๆ รุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

(ครูภูมิปัญญาหมอโหร บ้านสำโรง)

“...สอนการทำจักสาน ให้กับหลานที่อยู่บ้านได้เป็นความรู้ติดตัว และหากมีคนขอเรียนการจักสานก็สอนให้ทุกขั้นตอน”

(ครูภูมิปัญญาการจักสาน บ้านกะลันทะ)

3) กลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน

แหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง เช่น ศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กรักป่า ซึ่งเป็นฐานในการวิจัยระยะที่ 1 เป็นกลไกสำคัญให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน ในลักษณะเชิงพื้นที่ ซึ่งทำให้ชุมชนมีโอกาสนำเข้าทำงานร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ และแนวคิดในการทำงานของบุคลากร ซึ่งให้ความสำคัญในการทำงานอย่างมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชุมชนเอง นอกจากนี้ องค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น โรงพยาบาล ธนาคาร โรงเรียน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ สามารถเป็น “กลไก” ให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ในแต่ละชุมชนได้ ด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนในการให้ครูภูมิปัญญาได้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ หรือเข้าร่วมทำงานเป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทำให้มีความรู้สึกมั่นใจ เป็นการได้พบทวนเนื้อหา และวิธีการทักษะในการถ่ายทอดความรู้ของตน

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ที่พบ ในระยะที่ 1 ได้แก่ สภาวะทางเศรษฐกิจของชุมชน
ดังตัวอย่าง คำพูด

“ไม่มีอุปกรณ์ เครื่องดนตรีในการสอน เครื่องดนตรีเดิมที่มีอยู่ก็นำไปขายหมดแล้ว เพราะความยากจน...อยากให้มีคนสนับสนุนเงินทุนในการซื้อเครื่องดนตรี”

(ครูภูมิปัญญาหมอโหร บ้านสำโรง)

“อยากเปิดสอนให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน แต่มีปัญหาเรื่องไม่มีเงินทุน ค่าใช้จ่ายของอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการเป่าแก้ว”

(ครูภูมิปัญญาการเป่าแก้ว บ้านสำโรง)

“ราคาของไม้ไผ่ เพราะไม้ไผ่ที่ใช้ทำจักสานต้องไปหาซื้อมา ลำต้นละ 40 บาท”

(ครูภูมิปัญญาการจักสานบ้านกะลันทะ)

ปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ที่พบ ในระยะที่ 2 ได้แก่

- 1) ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้
- 2) ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การขาดกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างครูศูนย์พัฒนาเด็กและครูภูมิปัญญาชาวบ้าน พบในช่วงเชื่อมต่องานระยะวิจัยที่ 1 กับงานวิจัยระยะที่ 2 (ต้นปี 2553) ผู้วิจัย ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ครูชาวบ้าน และครูจากศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติ ได้วางแผนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนและขอความร่วมมือจากครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ให้เข้าร่วมประชุมหลายครั้ง แต่ในตอนต้นครูจากศูนย์ฯ ยังไม่ให้ความสนใจและไม่ค่อยเข้ามามีส่วนร่วมมากนัก จากการสนทนากลุ่มย่อยผู้เข้าร่วมวิจัยสรุปสาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องว่าอาจเป็นเพราะครูยังต้องปรับตัว เนื่องจาก เพิ่งตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ขึ้นในปี 2551 และครูนั้นต้องย้ายมาจากศูนย์อื่น นอกจากนี้ ครูแต่ละท่านก็มีทัศนคติต่อการทำงานร่วมกับชุมชนแตกต่างกัน การทำงานร่วมมือกับคนกลุ่มใหญ่ จะต้องอาศัยทักษะในการสื่อสารทั้งสองทาง เป็นผู้สื่อสารและผู้รับสารที่ดีด้วย และ ประเด็นสำคัญ คือ ต้นสังกัดไม่ให้ความสำคัญ ขาดการสนับสนุนและส่งเสริมให้ครูทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน ต่อมา ในปี 2553 แนวคิดและกระบวนการทัศน์การทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลได้ปรับเปลี่ยน เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงโยกย้าย ทำให้มีนักวิชาการ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งย้ายมาใหม่ เป็นบุคลากรที่มีแนวคิดในเชิงพัฒนา นับว่าเป็น “กลไก” ที่มีผลต่อการทำงานแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง
- 3) ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ การขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาเกิดจากสภาพของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งไม่ได้นำเอาเนื้อหาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับใช้ในการจัดประสบการณ์ให้เด็กปฐมวัย และหลังจากผ่านกระบวนการสร้างพลังแล้ว ครูได้นำวัฒนธรรมพื้นบ้านไปปรับใช้ในการจัดประสบการณ์อย่างมาก เช่น การทำขนมพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน การผลิตสื่อและของเล่นจากวัสดุธรรมชาติ
- 4) ปัจจัยที่เป็นทั้งปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรค ได้แก่ สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ซึ่งพบว่า มี “พื้นที่และทรัพยากร” พร้อมสำหรับจัดสภาพแวดล้อมและจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จากธรรมชาติรอบตัว เนื่องจากที่ตั้งของศูนย์อยู่ติดกับป่าชุมชน แต่ในขณะเดียวกันคุณครูก็มีความกังวลถึงความปลอดภัยของเด็กและครูภายในศูนย์ โดยครูได้เสนอต่อที่ประชุมกลุ่ม ระบุความต้องการจำเป็นในลำดับต้นที่ต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสร้างรั้วรอบศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อกำหนดให้มีอาณาเขตโดยรอบศูนย์ ให้สามารถป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้

องค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระยะที่ 1 ได้แก่ การประชุมกลุ่ม และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชุมชน ระยะที่ 2 ได้แก่ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตชุมชนและการเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง

ครูอารียา โมราษฏร์ : ครูจากศูนย์ศึกษาศิลปะและธรรมชาติเด็กกรีกป่า ได้กล่าวไว้ระหว่าง การจัดกิจกรรมการค้นข้อมูลเพื่อถอดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน ว่า

“...อยากให้เราเห็นประโยชน์ของการประชุมกลุ่ม...ถ้าคุณครูประชุมกรรมการเร็ว เราก็วางแผนทำงานได้เร็ว...การประชุมจะช่วยให้เราทำงานแบบส่วนร่วมกับผู้นำชาวบ้าน และทุกส่วน ง่ายขึ้น คุณครูเองก็จะมี ความมั่นใจมากขึ้น จะได้ฟังข้อคิดเห็นทั้งส่วนของ อบต. นักวิชาการ ชาวบ้าน และของคุณครูเองด้วย

...ต้องทันเวลาด้วย อย่างเช่น ถ้าเข้าเดือนเมษา ชาวบ้านก็มีงานบุญ งานเลี้ยง ไม่ค่อยว่าง... ช่วงกุมภาพันธ์ มีนา เขายังว่าง จะมาช่วยกันได้ (การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชุมชน)

...ช่วงก่อนปิดเทอม ครูต้องสร้างผลงานให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในหลักสูตรของเรา มีครู บุคลากร คณะกรรมการ มีการเรียนการสอนที่เข้มแข็ง ครูดูแลอย่างจริงจัง ก็จะมีผลให้เด็กเล็กเข้ามาเรียนในศูนย์ของเรามากขึ้น

...การประชุม จะมีประโยชน์หลายอย่าง เราได้ประชาสัมพันธ์ให้คณะกรรมการเข้าใจ ให้เขาช่วยว่าจะใช้วิธีการประชาสัมพันธ์อย่างไร เช่น ใช้วิทยุชุมชน เราจึงน่าจะต้องมีการประชุม ถือเป็นความต้องการพื้นฐานที่จะมาช่วยสร้างความเชื่อมั่นในพื้นฐานการจัดการศึกษาของเรา ในฐานะชาวบ้านและเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาด้วย พี่หน้อยอยากให้พวกเรา (คุณครูจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง) สามารถดำเนินการได้เลย ส่วนขั้นตอนการดำเนินการจัดประชุมสามารถปรึกษาพี่หน้อย อาจารย์ หรือฝ่ายวิชาการของ อบต. ก็ได้ ...ช่วยกันหลายๆ ฝ่าย...เป็นเพื่อนกัน พี่พวอาศัยกัน ค่อยๆ ทำไป แล้วความร่วมมือก็จะมาจากหลายๆ ที่ แต่ความร่วมมือจากชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด”

“...การที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจนั้น มันเป็นพลังอย่างมาก

ทำให้ไม่รู้สึกละโดดเดี่ยว ทำให้รู้สึกมีส่วนร่วม

การจัดทำประวัติความเป็นมาของศูนย์ฯ ทำให้ไม่รู้สึกละโดดเดี่ยวอยู่แล้ว และ ทำให้คนในชุมชน ณ ปัจจุบัน ก็เข้ามามีส่วนร่วมกันมากขึ้นด้วย”

“...อยากให้ค้นหาสิ่งที่เราอยากทำจริงๆ...เพราะพวกเราจะทำงานกันอย่างสนุก พี่หน้อยเองก็สนุกมากกับการทำงานร่วมกับพวกเรา...”

(การเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง)

สรุปผลการวิจัย : การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ผลการวิจัยระยะที่ 2 พบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีส่วนร่วม
- 2) การระบุความต้องการของครูและผู้เกี่ยวข้อง
- 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของครูและเครือข่าย
- 4) การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
- 5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้
- 6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้

เด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป้าชุมชนทรัพยากรธรรมชาติ และกระบวนการเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียนและจากห้องเรียนธรรมชาติ ผ่านหน่วยการเรียนรู้ 4 คือ 1) ฉันทักบ้าน ฉันทักโรงเรียน 2) เด็กฉลาดรู้..กินเป็น อยู่เป็น 3) ของเล่นมหัศจรรย์-ของขวัญแสนวิเศษ และ 4) เรารักธรรมชาติ"

การประเมินผลการสร้างพลัง การศึกษาปัจจัยที่สนับสนุน และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคทั้งระยะที่ 1 และ ระยะที่ 2 ดังนี้

ระยะที่ 1 การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน

1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มโดยการส่งเสริมให้ครูชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน การสร้างกลุ่มงานเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานกลุ่ม สร้างเจตคติที่ดีในการทำงานและวางแผนงานอย่างเป็นระบบ

2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความพึงพอใจ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตน และการรับรู้ที่ตนเองมีความสามารถ

3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย

ปัจจัยที่สนับสนุน คือ 1) สภาวะทางกายภาพของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน 2) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ 3) กลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ สภาวะทางเศรษฐกิจของชุมชน และคนรุ่นใหม่ในชุมชนไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญา

ระยะที่ 2 การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม โดยการอำนวยความสะดวกให้ครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและครูชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกัน ได้พัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นตามความต้องการของตน โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน และจัดทำแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน และความรู้สึกมีคุณค่าในตน ทักษะที่มีต่อตนเองในด้านบวก

3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย

ปัจจัยที่สนับสนุน คือ 1) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ และ 2) สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ 1) การขาดกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างครูศูนย์พัฒนาเด็กและครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 2) การขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญา และ 3) สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอด วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญา ชาวบ้าน ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระยะที่ 1 ได้แก่ การประชุมกลุ่ม และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชุมชน ระยะที่ 2 ได้แก่ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิต ชุมชนและการเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีสาระดังต่อไปนี้

คำถามวิจัย การศึกษาครั้งนี้ มีคำถามวิจัย 3 ข้อ ได้แก่

1. การดำเนินงานด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตามขั้นตอนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น มีผลการดำเนินงานอย่างไร (ผ่านการประเมินผลการสร้างพลัง โดยประเมินจาก 3 มิติ คือ 1) กระบวนการสร้างพลัง 2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง และ 3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลัง) เด็กปฐมวัยที่ผ่านกระบวนการ มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนเขมรถิ่นไทยอย่างไร

2. การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กนั้น มีปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

3. องค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีองค์ความรู้ใดบ้างที่สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการวิจัยหรือการปฏิบัติต่อยอดของบุคคล กลุ่มบุคคล หรือหน่วยงานอื่น

วัตถุประสงค์การวิจัย มีดังนี้

1. เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

3. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้หรือการเรียนรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 1 ได้แก่ ผู้วิจัย บุคลากรจากแหล่งการเรียนรู้ชุมชน 2 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 คน ครูชาวบ้าน 4 คน และเด็กปฐมวัยในชุมชน อายุ 3-5 ปี 4 คน ประชากรในการวิจัย ระยะที่ 2 ได้แก่ ผู้วิจัย ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4 คน ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 12 คน ครูชาวบ้าน 8 คน และ เด็กปฐมวัย อายุ 3-5 ปี ซึ่งกำลังเรียนอยู่ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 30 คน

2. การวิจัยนี้ เป็นการศึกษากระบวนการในการใช้แนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย

3. การวิจัยนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ชุมชนที่มีประชากรชาวเขมรถิ่นไทยโดยเชื้อสายอาศัยอยู่มากกว่าร้อยละ 80 และ คนในชุมชนใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยเป็นภาษาพื้นถิ่น ในชุมชนมีกระบวนการสืบทอด ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม มีประวัติศาสตร์ชุมชนเพียงพอที่จะมีเรื่องบอกเล่าที่สร้างระบบคุณค่าต่อคนในชุมชน มีกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย เช่น ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม คำสอน นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นต้น และ เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ในการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน เป็นแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ เช่น วัด ศูนย์การเรียนรู้ ฯลฯ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action research) ดำเนินการวิจัย 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยศึกษาบริบทของชุมชนและบริบทของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในชุมชนตำบลสำโรง แล้วนำเสนอข้อมูลเพื่อให้ผู้เข้าร่วมวิจัยคัดเลือกวัฒนธรรมที่ชุมชนต้องการถ่ายทอดและพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอด โดยการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

ระยะที่ 2 การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยศึกษาบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สภาพแวดล้อมทางกายภาพและจิตภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และสภาพของการนำวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยมาใช้กระบวนการเรียนการสอน นำเสนอข้อมูลเพื่อให้

ผู้เข้าร่วมวิจัยคัดเลือกวัฒนธรรมที่ต้องการถ่ายทอดและพัฒนาองค์ประกอบของกระบวนการถ่ายทอด โดยการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลขณะดำเนินการสร้างพลัง และประเมินกระบวนการสร้างพลังโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ใช้อุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ เทปบันทึกเสียง ภาพถ่าย บันทึกเทปวิดีโอ เพื่อนำมาใช้ในการสะท้อนความคิดจากผู้ร่วมวิจัย โดยเก็บข้อมูล 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลที่แสดงกระบวนการทำงานของผู้วิจัยร่วมกับผู้เข้าร่วมวิจัย และ 2) เก็บข้อมูลสะท้อนการเรียนรู้ของเด็ก ขณะผ่านประสบการณ์การถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยใช้การสังเกต จดบันทึก สนทนาเกี่ยวกับผลงานที่เด็กสร้างขึ้น เพื่อให้ได้สภาพความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กปฐมวัย ในด้านภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ และ 3) เก็บข้อมูลการประเมินกระบวนการสร้างพลัง โดยใช้แนวคำถาม การสัมภาษณ์ และการจัดสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา กระบวนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย โดยใช้กรอบในการวิจัยครั้งนี้เป็นเกณฑ์ คือ การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านตามแนวคิดการสร้างพลังเป็น 1) กระบวนการ 2) ผลลัพธ์ และ 3) ผลกระทบ วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ คือ 1) ประสบการณ์การเรียนรู้ 2) การสังเกตและการไตร่ตรอง 3) การพิจารณาถึงความเห็นและการสร้างแนวคิด และ 4) การตรวจสอบและการบูรณาการ การเรียนรู้ตนเองและสังคมของเด็กปฐมวัยในบริบทวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทย คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ในเรื่อง ภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ

การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากบันทึกข้อมูลภาคสนาม แบบวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม แบบสำรวจชุมชน แบบสำรวจภูมิปัญญาพื้นบ้านและวัฒนธรรมชุมชน แบบบันทึกข้อมูลภาคสนามจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนา จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจำแนกและจัดระบบหมวดหมู่ข้อมูล (typology and taxonomy) การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (analytic induction) สร้างข้อสรุปชั่วคราวระหว่างตัวแปรสองตัวขึ้นไป โดยใช้แหล่งข้อมูลเฉพาะ จากนั้นตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลระดับต่างๆ ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ตลอดเวลาที่ทำการวิจัย โดยระดับข้อมูลที่สร้างข้อสรุปได้ คือ ข้อมูลจากบันทึก ข้อมูลที่ได้ทำดัชนีหรือจำแนกประเภทแล้ว และข้อมูลที่ได้เปรียบเทียบและวิเคราะห์ส่วนประกอบ การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มกระทำพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลและยังทำต่อไปหลังการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง วิเคราะห์โดยมีมุมมองของคนใน และต้องอาศัยสมมติฐานชั่วคราวจำนวนมากที่ผู้วิจัยคิดขึ้นตลอดเวลา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยระยะที่ 1 พบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลลำโรง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
- 2) การระบุความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง
- 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่ม
- 4) การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนรู้
- 5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้
- 6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้

ประเมินผลการสร้างพลัง ดังนี้

1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มโดยการส่งเสริมให้ครูชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน การสร้างกลุ่มงานเพื่อพัฒนาทักษะการทำงานกลุ่ม สร้างเจตคติที่ดีในการทำงานและวางแผนงานอย่างเป็นระบบ

2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความพึงพอใจ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเป็นตัวของตัวเอง ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และการรับรู้ว่าคุณมีความสามารถ

3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย

เด็กปฐมวัยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชน ในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป้าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

ปัจจัยที่สนับสนุน คือ 1) สภาวะทางกายภาพของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน 2) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ 3) กลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ สภาวะทางเศรษฐกิจของชุมชน และคนรุ่นใหม่ในชุมชนไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญา

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชุมกลุ่ม และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชุมชน

ผลการวิจัยระยะที่ 2 พบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลลำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอย่างมีส่วนร่วม
- 2) การระบุความต้องการของครูและผู้เกี่ยวข้อง
- 3) การสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของครูและเครือข่าย
- 4) การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
- 5) การสะท้อนความคิด และการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้
- 6) การถอดประสบการณ์การเรียนรู้

ประเมินผลการสร้างพลัง ดังนี้

1) กระบวนการสร้างพลังที่พบ คือ การสนับสนุนให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม โดยการอำนวยความสะดวกให้ครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและครูชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกัน ได้พัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นตามความต้องการของตน โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายและวางแผนการปฏิบัติงาน และจัดทำแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2) ผลลัพธ์ของการสร้างพลัง ที่พบ คือ ความรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำงาน ความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน และความรู้สึกมีคุณค่าในตน ทักษะที่มีต่อตนเองในด้านบวก

3) ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างพลังที่พบ คือ การเปลี่ยนแปลงและที่เกิดขึ้นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทางกายภาพ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อตนเองของผู้เข้าร่วมวิจัย

เด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย ซึ่งพัฒนาขึ้นตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและชุมชนในเรื่องภาษา เชื้อสาย และการดำรงชีพ ด้วยการเรียนรู้จากป้าชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ และกระบวนการเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียนและจากห้องเรียนธรรมชาติ ผ่านหน่วยการเรียนรู้ 4 คือ 1) จันรักบ้าน จันรักโรงเรียน 2) เด็กฉลาดรู้..กินเป็น อยู่เป็น 3) ของเล่นมหัศจรรย์-ของขวัญแสนพิเศษ และ 4) เราักษ์ธรรมชาติ"

ปัจจัยที่สนับสนุน คือ 1) ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ และ 2) สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ 1) การขาดกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างครูศูนย์พัฒนาเด็กและครูภูมิปัญญาชาวบ้าน 2) การขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญา และ 3) สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญา

ชาวบ้าน ด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตชุมชนและการเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง

อภิปรายผลการวิจัย

1. การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใช้ยุทธศาสตร์การประชุมกลุ่ม การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชุมชนและการเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง สอดคล้องกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ ตามแนวคิดของ เครก (Craig, 1997) ว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ คือ ความรู้ ทักษะ และความสามารถที่เกิดจากการสังเกต การปฏิบัติจากสถานการณ์จำลอง และ หรือการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้จากกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเข้าร่วมด้วยการปฏิบัติร่วมวิพากษ์ ร่วมประยุกต์ใช้ โดยอาจเข้าร่วมทางร่างกาย หรือทางจิตใจก็ได้

2. การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนพบว่าปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่ง คือ ความพร้อมของครูภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งมีคุณลักษณะเป็นผู้ที่ “ตระหนักรู้” ถึงคุณค่าของภูมิปัญญาของตน และมีความต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ที่ตนเองมีให้แก่ผู้ที่มาสืบทอดภูมิธรรมที่แสดงถึงรากฐานอันมั่นคง ผูกร้อยและยึดโยงสมาชิกในชุมชนไว้ด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจ ตระหนักในคุณค่า รวมถึงความต้องการที่จะดำรงคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเหล่านั้น ให้อยู่ในวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนสืบต่อไป และในขณะเดียวกัน สภาวะทางกายภาพของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน เป็นปัจจัยสนับสนุนในด้าน “พื้นที่และทรัพยากร” ที่พร้อม และการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเป็น “กลไกสำคัญ” ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้าน ให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ สิลลาภรณ์ บัวสาย (2547) ซึ่งระบุว่า การศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้เมื่อมีกลไกเข้าไปสานความสัมพันธ์ในระดับเขตพื้นที่ที่สามารถจะทำให้การศึกษาทางเลือก โรงเรียน และชุมชน ให้เชื่อมโยงเข้าหากัน แล้วสร้างการเรียนรู้ที่เข้มแข็งขึ้น สร้างพื้นที่ขึ้นมาเป็นพื้นที่ทดลองที่จะเชื่อมโยงการศึกษาทางเลือก วัด โรงเรียน และเครือข่ายประชาคมด้านเด็กเข้าหากัน

3. การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กพบว่า ปัจจัยสนับสนุนหลักเหมือนกับข้อค้นพบในงานวิจัยระยะที่ 1 เนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ครูภูมิปัญญาชาวบ้านและครูชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในโครงการ ได้ผ่านกระบวนการสร้างพลัง การเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง จึงมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอด มีความรู้สึกภาคภูมิใจในวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง มีความมั่นใจ มีความพร้อมและต้องการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนให้แก่ลูกหลาน ทั้งนี้

สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัย ของเพ็ญแข ประจันปัจฉิก และคณะ (2542 อ้างถึงใน วิลาวัลย์ คัตตะจันทร์. 2551) เรื่อง “ตัวมดเต็มเลี้ยวเตาะเตะ : กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ในครอบครัวไทย” ซึ่งดำเนินการวิจัยเชิงทดลอง โดยให้ผู้สูงอายุอาสาสมัคร จำนวน 48 คน สอนเด็กเล็กระดับก่อนวัยเรียนร่วมกับครูทุกวัน วันละประมาณ 3-4 คน พบว่า แนวทางที่สามารถให้ผู้สูงอายุมมีส่วนร่วมในการดูแลเด็ก ได้แก่ การให้ผู้สูงอายุเป็นผู้อบรมถ่ายทอดทางสังคมในด้านความดีงาม ค่านิยม วัฒนธรรมไทยแก่เด็กเล็กและการเป็นตัวอย่างที่ดี อันจะทำให้ผู้สูงอายุกลับมามีบทบาทในสังคมและชุมชนในการอบรมเลี้ยงดูและหารูปแบบการสอน ค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรมไทยให้แก่เด็กเล็กอย่างมีคุณภาพ

นอกจากนี้ สภาวะทางกายภาพของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สามารถเป็นได้ทั้งปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค กรณีศึกษา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ พบว่า มี “พื้นที่และทรัพยากร” พร้อมสำหรับจัดสภาพแวดล้อมและจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จากธรรมชาติรอบตัว เนื่องจากที่ตั้งของศูนย์อยู่ติดกับป่าชุมชน แต่ในขณะเดียวกันคุณครูก็มีความกังวลถึงความปลอดภัยของเด็กและครูภายในศูนย์ โดยครูได้เสนอต่อที่ประชุมกลุ่ม ระบุความต้องการจำเป็นในลำดับต้นที่ต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสร้างรั้วรอบศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เพื่อกำหนดให้มีอาณาเขตโดยรอบศูนย์ ให้สามารถป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ได้แก่ การขาด “กลไก” ในการขับเคลื่อนกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนครูชาวบ้าน และคนในชุมชน ดังที่พบในงานวิจัยในช่วงต้น ก่อนเปลี่ยนแปลงผู้บริหารและการบริหารภายในองค์การบริหารส่วนตำบล คือ หากองค์การบริหารส่วนตำบลและนักวิชาการศึกษา ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ไม่เห็นความสำคัญของการทำงานอย่างมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาเด็ก ครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะขาดความเชื่อมั่นในการทำงาน และไม่ค่อยเปิดใจ รวมถึงการไม่เปิดโอกาสให้เกิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน

ข้อค้นพบเกี่ยวกับปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ในการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สอดคล้องกับ ข้อสรุป ปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานในชุมชนแบบมีส่วนร่วม ของ สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร (2552) 3 ประการ ได้แก่ 1) ลักษณะส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ต่างๆ 2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ เช่น อาชีพ รายได้ และ 3) การได้รับข้อมูลข่าวสาร เช่น ความถี่ในการรับรู้ข่าวสาร และแหล่งที่มาของข่าวสาร

ผู้วิจัยพบว่า การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยให้ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเป็นฐานนั้น

การใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และการเรียนรู้จากการปฏิบัติในสถานการณ์จริง โดยมุ่งเน้นเพื่อสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของการทำงานร่วมกันของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและครูภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้และทักษะที่ผู้วิจัยต้องศึกษาและพัฒนาขึ้นตลอดกระบวนการทำงานกับผู้เข้าร่วมวิจัย ซึ่งส่งผลให้มีการจัดกิจกรรมการสร้างพลังผ่านประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการจัดกิจกรรมสนทนาแลกเปลี่ยนและจัดอบรมเสริมความรู้ให้ตามความต้องการของครู ซึ่งเป็นการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ สอดคล้องกับแนวคิดของ Knowles (1984) ซึ่งกล่าวว่า ผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่สามารถนำประสบการณ์ที่มีอยู่แล้วมาใช้ในการแก้ปัญหาในชีวิตของตนเอง เปรียบเสมือนชุมชนทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ของผู้ใหญ่เป็นการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาแบบลงมือทำจริง ผู้ใหญ่ไม่ชอบวิธีท่องจำ แต่ต้องการนำความรู้และทักษะที่เรียนรู้ไปใช้ทันที ทั้งนี้ ประสบการณ์ดังกล่าว สามารถนำมาแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นได้ เป็นการขยายโลกทัศน์ให้กว้างขวางมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

แนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นหลักการและแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการภายนอกกับครูภูมิปัญญาชาวบ้านและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทุกระบบสามารถนำไปปรับใช้เพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อจัดกระบวนการสร้างพลังให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าในตนเอง และเห็นคุณค่าวัฒนธรรมชุมชนของตน มีความมั่นใจ และตระหนักถึงความสามารถในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ทุกคนสามารถถ่ายทอดให้ลูกหลานและผู้อื่นได้ ดังนั้น การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านนี้ไปใช้ ต้องคำนึงถึงสภาพบริบท สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะของเนื้อหาทางวัฒนธรรม กระบวนการและขั้นตอนในการถ่ายทอด ตลอดจนบุคลิกลักษณะของครูภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันไป

การนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านไปปรับใช้ในบริบทต่างๆ นั้น ควรศึกษาแนวคิดกระบวนการทำงานในชุมชนแบบมีส่วนร่วม แนวคิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าตนเอง คุณค่าของความคิด ความเชื่อ คุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตน ผู้นำกระบวนการไปใช้ต้องตระหนักว่า ชุมชนหรือผู้เข้าร่วมวิจัย ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจว่าควรจะทำอย่างไร โดยใช้การประชุมกลุ่ม และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้คิดวางแผน ดำเนินการ และเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ตระหนักว่า ชุมชน ต้องได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมนั้น คือ จะต้องสนองตอบความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน ดังนั้น **“การให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม”** จึงเป็นหัวใจของการทำงานตลอดทั้งกระบวนการ

ตั้งแต่ต้นจนจบ ผู้เข้าร่วมวิจัยจึงต้องร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผล ไปพร้อมกับผู้วิจัย นักพัฒนา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาและติดตามผลการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ว่ามีการดำเนินต่อไปหรือไม่ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและผู้เกี่ยวข้อง มีความคงอยู่หรือไม่ อย่างไรบ้าง และมีผลต่อบุคคลในชุมชนอย่างไร
2. ควรมีการศึกษาและติดตามผลของการนำแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทยในแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในแง่ของปัจจัยที่สนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ยังคงมีผล ไม่มีผล และมีปัจจัยใหม่ด้านใดบ้างที่มีผลให้การสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ
3. ควรมีการศึกษาและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ
4. ควรมีการทำวิจัยเพิ่มเติมในลักษณะพหุกรณีเพื่อนำเสนอกระบวนการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถปรับใช้ได้เหมาะสมกับหลายบริบท

เอกสารอ้างอิง

กรมการปกครอง. (2545). **คู่มือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น, กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). **หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ.2546**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2540). **หลักสูตรก่อนประถมศึกษา พ.ศ. 2540**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. (2546). **คู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 (สำหรับเด็กอายุ 3 - 5 ปี)**.

กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ.

กรมศิลปากร. (2542). **วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญา และเทคโนโลยี**. กรุงเทพมหานคร :

ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร.

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2551). **คู่มือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์การปกครอง**

ส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักประสานและพัฒนากิจการศึกษาท้องถิ่น

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.

_____. (ม.ป.ป.). **มาตรฐานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมการปกครอง

ส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.

_____. (2549). **แนวทางการเสริมสร้างความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์การปกครอง**

ส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักประสานและพัฒนากิจการศึกษาท้องถิ่น

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **เอกสารสาระหลักการและแนวคิดประกอบการดำเนินงานกศน. :**

คัมภีร์ กศน. หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษา

ตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร : เอ็น.เอ.รัตนะเทรตดิ้ง.

กวิสรา สุวรรณบุตร. (2551). **การศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารงาน**

ส่งเสริมการศึกษาขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร.

สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

กัญญาภรณ์ จตุพรมาศทวี. (2541). **การเปลี่ยนแปลงวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนวัยเรียน**

บ้านสนตำบลสะเดา อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต

สาขาวิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

กาญจนา แก้วเทพ. (2544). **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร :

เอ็ดิสันเพรสโปรดักส์.

_____. (2543). **สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร : เอ็ดิสันเพรสโปรดักส์.

_____. (2539). **สื่อสองวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.

กุลยา ตันติผลลาชีวะ. (2543). “ความหมายของการจัดการศึกษาปฐมวัย.” วารสารการศึกษา ปฐมวัย.

3 (3) : 17-24.

กุลล สุนทรธาดา, อุไรวรรณ คณิงสุขเกษม, กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และสุรีย์พร พันพื้ง. (2541).

สถานการณ์และองค์ความรู้เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย.

นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เกสรี สุวรรณเรืองศรี. (2542). **การพัฒนาโปรแกรมความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนตามแนวคิดพุทธธรรมเพื่อพัฒนาการสอนระดับอนุบาล ในชุมชนไทยมุสลิมภาคใต้.**

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. (2544). **สังคมและวัฒนธรรม. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). **ภูมิปัญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาสารคาม: โครงการตำรา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**

จรีพร กาญจนการุณ. (2546). **การนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล. (2533). **เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน เล่มที่ 1 หน่วยที่ 6.**

นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ. (2544 : มีนาคม). “แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต.” วารสารการศึกษา นอกโรงเรียน. 4 (6) : 19–23.

ดี สุธ่วง. (2546). **การส่งเสริมความสามารถและเจตคติในการแสวงหาความรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการใช้กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประถมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

ทรงศิริ สาประเสริฐ. **ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยมหิดล.**

ทองเหลือง บุญพร้อม. (ม.ป.ป.). **พจนานุกรมภาษาไทย-เขมรถิ่นไทย-เขมรกัมพูชา-ภาษาอังกฤษ. บุรีรัมย์: เรวัต.**

ทิพจุฑา สุภิमारส. (2550). **การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย ตามแนวทฤษฎีการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

- นิตยา คชภักดี. (2543). **ขั้นตอนการพัฒนาของเด็กปฐมวัยตั้งแต่ปฏิสนธิ-5 ปี**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันแห่งชาติเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- บุญเลิศ มาแสง. (2532). **นอกรั้วโรงเรียน : กระบวนการนำการศึกษาออกโรงเรียนเข้าไปหล่อหลอมตนเองและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา.
- บุษบง ดันติวงศ์. (2546). **รูปแบบการศึกษาปฐมวัยตามวิถีไทย: การศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกอบ ผลงาม. (2538). **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ วะสี. (2543 : ธันวาคม). “ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อแก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดิน.” **สานปฏิรูป**. 33 : 60-61.
- _____. (2547 : เมษายน-มิถุนายน). “ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา.” **วารสารราชบัณฑิต**. 29 (2) : 275-280.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์.
- พงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์. (2546). **การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาจากระบบโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนานพร กนกแก้ว. (2538). **ปัจจัยทางจิตวิทยาและวัฒนธรรมที่มีผลต่อรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจณี เทียมศักดิ์. (2544 : ธันวาคม-มกราคม). “ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน.” **วารสารวัฒนธรรมไทย**. 38 (2) : 49-54.
- พวงทอง นิลยัม. (2537). **บทบาทของผู้ใหญ่ในครอบครัวในการถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการเล่นและของเล่นเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเด็กปฐมวัย: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเก่าอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. (2541). **กิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : ศรีอนันต์การพิมพ์.
- ภรภัทร นิยมชัย. (2553). **การศึกษาความสามารถทางพหุปัญญาของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์จากแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2540). เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและชุมชน
หน่วยที่ 1 – 8. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์.

“มาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.” [ม.ป.ป.]. [ออนไลน์].

เข้าถึงได้จาก : <http://www.kangpukkud.go.th/kangpukkud/mainfile/files16.pdf>

สืบค้น 20 มกราคม 2556.

เยาวพา เตชะคุปต์. (2542). การบริหารและนิเทศการศึกษาปฐมวัย. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร : แม็ค.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. (ม.ป.ป.). กรุงเทพมหานคร : นิธิพรการพิมพ์.

รัตติกาล เชนจัด. (2548). ของเล่นพื้นบ้านในฐานะสื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กและเยาวชน ตำบลป่าแดด

อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์พัฒนาการ

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รัศมี ต้นเจริญ. (2542). การบริหารสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย. กรุงเทพมหานคร : โปรแกรมวิชา

การศึกษาปฐมวัย สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

รุ่งลาวัลย์ ละอาคำ. (2545). การพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้

วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล

ตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรณรา ชื่นวัฒนา. (2545). การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการเลี้ยงดูเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี

โดยใช้การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาประชากรศึกษา

มหาวิทยาลัยมหิดล.

วิลาวลัย คัดทะจันทร์. (2551). การพัฒนาโปรแกรมการเรียนรู้และถ่ายทอดสายใยระหว่างวัย

ผ่านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมของเด็กวัยอนุบาล

ที่มีต่อผู้สูงอายุ. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริกุล อิศรานุรักษ์ และ ปราณี สุทธิสุคนธ์. (2550). “การอบรมเลี้ยงดูเด็ก.” สารานุกรมสุข

และการพัฒนา 5 (1) : 105 - 118.

ศิริชัย ศิริกายะ และกาญจนา แก้วเทพ. (2531). ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน. กรุงเทพมหานคร :

ภาควิชาการมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (อัดสำเนา).

ศุภลักษณ์ สุหลงเส้น. 2554. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กร

บริหารส่วนตำบลขุนตดหวาย อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. รายงานการศึกษาอิสระ

ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครอง

ท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สมคิด อิศระวัฒน์. (2542). **ลักษณะการอบรมและเลี้ยงดูเด็กของคนไทยซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง**. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สรสิริ วรรณรณ, ม.ล. (2548). **การวิเคราะห์การจัดการความรู้ของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน: กรณีศึกษาวิทยุชุมชนในเขตภาคกลาง**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สันติสุข กฤดากร, ม.ล. (2541). **การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร. (2552). **กระบวนการทำงานในชุมชนแบบมีส่วนร่วม**. พิษณุโลก : ทิพย์เสนาการพิมพ์.
- สามารถ จันทรสุริย์ และประทีป อินแสง. (2541). **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษากับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2544). **รายงานผลการวิจัยรูปแบบการบริหารและการจัดการศึกษา แบบกระจายอำนาจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2543). **รายงานสรุปการสัมมนา เรื่อง ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2535). **ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา.
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ. (2538 : พฤษภาคม–สิงหาคม). “ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้.” วารสารสุขุทัยธรรมมาธิราช. ฉ. 8 : 40.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (2547). **พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุธารา โยธจันทร์. (2541). **การพัฒนาโปรแกรมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของเด็กวัยอนุบาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2540). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2545). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุนน อมรวิวัฒน์, ทิศนา แชนมณี, วาริ ธีระจิตร และอุดมลักษณ์ กุลพิจิตร. (2532). การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2544). หลักบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.
- สุรุฒิ ปัดไธสง. (2545 : กันยายน). “วัฒนธรรมชุมชน: เงื่อนไขความเข้มแข็งชุมชน/หมู่บ้าน.” วารสารพฤติกรรมศาสตร์. 8 ฉบับที่ 1 : 11-20.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2544). แผนที่ภาษาของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และอรวรรณ ภูอิสระกิจ. (2539). ลักษณะและการกระจายของภาษาเขมรถิ่นไทย: อดีต ปัจจุบัน อนาคตของพหุวัฒนธรรมสะกด. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เสนห์ จามริก. (2537). แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เสรี วงษ์มณฑา. (2529). หลักและทฤษฎีการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์.
- อคิน ระพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. ใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. หน้า 107 – 111. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสการพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง. (2547). เอกสารสรุปผลการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ 2547. สุรินทร์: องค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.
- อนงค์ จักกะพาก. 2537. การนำเสนอโครงการการเรียนการสอนนิทานพื้นบ้านระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก สาขาวิชามัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. ภาควิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุรักษ์ มาสเนตร. (2552). ศึกษาการดำเนินงานการบริการด้านการศึกษาตามมาตรฐานศูนย์เด็กเล็กกรมอนามัยของสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ในเขตบางซื่อ. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อภิชาติ แสงลี. (2552). การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์กรการบริหารส่วนตำบลในอำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร. การศึกษาค้นคว้าอิสระ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- อภิเชษฐ์ พูลทรัพย์ และมณู พูลทรัพย์. (2553). รายงานวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบกระบวนการสร้างพลังต่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในอาสาพัฒนาสิ่งแวดล้อมและโรงพยาบาลปลอดบุหรี่โรงพยาบาลพุทธชินราช พิษณุโลก.
พิษณุโลก : วิทยาลัยพยาบาลพุทธชินราช.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2543). ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2541). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา.
พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรสา สุขเปรม. (2544). การศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- อาชัญญา รัตนอุบล. (2539). การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร :
ภาคการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม ตรีอินทอง. (2552). การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างพลังในการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการบริหารระบบหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่นในเขตอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการระบบสุขภาพ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุษณีย์ เสือดี. (2549). การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำกระเบื้องดินเผาในจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกวิทย์ ณ ถलग. (2542 : พฤศจิกายน 2541-กุมภาพันธ์ 2542). “แนวคิดการศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น.” วารสารครุศาสตร์. 27 (2) : 1-21.
- _____. (2546). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.
- Craig, S. (1997). “What is experiential learning?.” [Online]. Available :
<http://people.uleth.ca/~steve.craig/whatis.htm> Retrieved January 30, 2012.
- Cox, C. B. (2002). “Empowering African American custodial grandparents.”
Social Work. 47 (1) : 45-54.
- Gibson, C. H. (1991). A concept analysis of empowerment. **Journal of Advanced Nursing**. 16, 3: 354-361.
- Israel, B., Checkoway, B., Schulz, A., and Zimmerman, M. (1994). Health education and communication empowerment: Conceptualizing and measuring perceptions of individual, organization, and community control. **Health Education Quarterly**. 21, 2 (Summer): 149-170.

- Kolb, D. A. (1984). **Experiential learning**. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall.
- Kolb, D. A. (1984). **Experiential learning: Experience as the source of learning and development**. New Jersey: Prentice Hall.
- Knowles, M. S. (1984). **Andragogy in action: Applying modern principles of adult education**. San Francisco : Jossey Bass.
- Luellen, J. E. (1991). A study of native American early childhood education curriculum "The circle never ends". University of Denver AA19201053. [Online]. Available : <http://coe.asu.edu/cie/diss.html> Retrieved August 22, 2005.
- Morrissey, J. (2000). Indicators of citizen participation: Lessons from learning teams in rural EZ/EC communities. **Community Development Journal** 35, 1: 59-74.
- Rappaport, J. (2000). "Community narratives : Tales of terror and joy." **American Journal of Community Psychology**. 28 (1) : 1-24.
- Rappaport, J. (1995). "Empowerment meets narrative: Listening to stories and creating settings." **American Journal of Community Psychology**. 23 (5) : 795-807.
- Rose, S. M. (2000). "Reflections on empowerment-based practice." **Social Work**. 45 (5) : 403-412.
- Salari, S. M. (2002). "Intergenerational partnerships in adult day centers: Importance of age-appropriate environments and behaviors." **The Gerontologist**. 42 (3) : 321-333.
- Wallerstein, N. and Bernstein, E. (1988). Empowerment education: Freire's ideas adapted to health education. **Health Education Quarterly**. 15, 4 (winter): 379-394.
- Zimmerman, M. (2000). Empowerment theory: Psychological, organizational, and community levels of analysis. In J. Rappaport and E. Seldman (eds.), **Handbook of Community Psychology**, pp. 43-63. New York: Plenum.
- Zimmerman, M. (1990). Taking aim on empowerment research: On the distinction between individual and psychological conceptions. **American Journal of Community Psychology**. 18, 1: 169-177.
- Zimmerman, M. A. (1995). Psychological empowerment: Issues and illustrations. **American Journal of Community Psychology**. 23, 5: 581-599.
- Zimmerman, M. A., Israel, B. A., Schulz, A. and Checkoway, B. (1992). Further explorations in empowerment theory: An empirical analysis of psychological empowerment. **American Journal of Community Psychology**. 20, 6: 707-727.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก	แบบสำรวจแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านตำบลสำโรง
ภาคผนวก ข	แบบสังเกตสภาพแวดล้อมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
ภาคผนวก ค	แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม แบบบันทึกการสะท้อนผลการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมวิจัย แบบบันทึกสรุปการสนทนาแลกเปลี่ยน แบบบันทึกการสังเกตกระบวนการถ่ายทอด / พฤติกรรมการสอนของครู แบบบันทึกพฤติกรรมกำรเรียนรู้ของนักเรียน
ภาคผนวก ง	ตัวอย่างการศึกษาริบทชุมชนและแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในตำบลสำโรง
ภาคผนวก จ	สรุปจำนวนและรายชื่อครูภูมิปัญญาชาวบ้านตำบลสำโรง
ภาคผนวก ฉ	รายชื่อเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเด็กรักป่าบ้านแสงพันธ์ ปี 2554
ภาคผนวก ช	รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการศึกษาดูงานการจัดการศึกษาปฐมวัย
ภาคผนวก ซ	เอกสารประกอบการบรรยาย เตรียมการศึกษาดูงาน การจัดการศึกษา ปฐมวัย โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และ สถานรับเลี้ยงเด็กปฐมวัย พีระยา นาวัน
ภาคผนวก ฌ	รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ “การพัฒนาเด็กปฐมวัย บนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน”
ภาคผนวก ญ	โครงการและตัวอย่างเอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน”
ภาคผนวก ณ	แบบประเมินการอบรมเชิงปฏิบัติการ “การพัฒนาเด็กปฐมวัยบนฐานความรู้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน”
ภาคผนวก น	ตัวอย่างหน่วยและแผนการจัดประสบการณ์บูรณาการเนื้อหาวัฒนธรรมชุมชน หน่วย “เรารักธรรมชาติ : เรารักต้นไม้”

แบบสำรวจแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ผู้บันทึก ช่วงเวลาที่บันทึก

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

1. สภาพภูมิประเทศและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

.....

.....

.....

2. ลักษณะประชากร (จำนวนประชากร เด็ก ผู้ใหญ่ ศาสนาที่นับถือ)

.....

.....

.....

3. ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (ผู้นำในชุมชน สถาบันในชุมชน บริการสาธารณสุขปโภค)

.....

.....

.....

แหล่งการเรียนรู้ชุมชน

1. แหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทที่รัฐและประชาชนจัดตั้งขึ้น

.....

.....

.....

.....

.....

2. แหล่งการเรียนรู้ชุมชนประเภทที่เกิดขึ้นแล้วตามธรรมชาติ มีอยู่ในวิถีชีวิต

.....

.....

.....

.....

.....

ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

1. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและศาสนา

1.1 ประเพณีชีวิต

.....

.....

.....

1.2 ประเพณีสังคม

.....

.....

.....

1.3 ประเพณีประจำท้องถิ่น

.....

.....

.....

2. ด้านภาษาและวรรณกรรม

2.1 ภาษา (สุภาษิต คำพังเพย ปริศนาคำทาย)

.....

.....

.....

2.2 วรรณกรรม (นิทานพื้นบ้าน ประวัติท้องถิ่น)

.....

.....

.....

3. ด้านศิลปกรรมและโบราณคดี

.....

.....

.....

3.1 ศิลปกรรม (จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม)

.....

.....

.....

3.2 โบราณคดี (โบราณสถาน โบราณวัตถุ ชุมชนโบราณ)

.....

.....

.....

4. ด้านการเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ

4.1 การเล่นพื้นบ้าน

.....

.....

.....

4.2 เพลงพื้นบ้าน

.....

.....

.....

5. ด้านชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

5.1 อาชีพเกษตรกรรม

.....

.....

.....

5.2 อาหารและยา

.....

.....

.....

5.3 บุคคลสำคัญในชุมชน

.....

.....

.....

5.4 งานประติษฐ์

.....

.....

.....

แบบสังเกตสภาพแวดล้อมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

คำชี้แจง แบบสังเกตฉบับนี้ แบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ตอนที่ 2 ลักษณะสภาพแวดล้อมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

1. ชื่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก.....

2. ที่ตั้ง

3. ลักษณะโครงสร้างการบริหาร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. จำนวนครู คน ชาย คน หญิง คน

 แยกตามวุฒิการศึกษาได้ ดังนี้

 (1) ต่ำกว่าปริญญาตรี คน สาขาวิชาเอก

 (2) ปริญญาตรี คน สาขาวิชาเอก

 (3) สูงกว่าปริญญาตรี คน สาขาวิชาเอก

5. จำนวนนักเรียนทั้งหมด คน

 6.1 จำนวนห้องเรียน ห้อง

 6.2 จำนวนนักเรียนชาย..... คน หญิง.....คน

6. ข้อมูลอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 2 ลักษณะสภาพแวดล้อมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

[illegible]

แบบบันทึกข้อมูลสนาม

วิธีเก็บข้อมูล ☐ สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ☐ สังเกตแบบมีส่วนร่วม
☐ สันทนากลุ่ม ☐ สันทนาแลกเปลี่ยน ☐ อื่นๆ
 สถานที่ วันที่ เดือน พ.ศ.
 เวลา สถานการณ์
 บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์

ข้อมูล	ดัชนี	หมายเหตุ

กรอบในการสังเกต

ลักษณะของการสังเกต

1. สังเกตพฤติกรรม / กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพลังภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยเขมรถิ่นไทย
2. สังเกตพฤติกรรม / กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของครูชาวบ้าน
3. สังเกตพฤติกรรมที่เกิดขึ้นบ่อยขณะทำกิจกรรมการสร้างพลังเพื่อยืนยัน

ข้อมูล

(ประเด็นในการวิเคราะห์ข้อมูล)

ตารางที่ การวิเคราะห์ข้อมูล

ประเด็นการวิเคราะห์	การวิเคราะห์เนื้อหา	การวิเคราะห์ภาคสนาม
1. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม 1.1 จุดมุ่งหมาย 1.2 องค์ความรู้ / เนื้อหา 1.3 คุณลักษณะของผู้ถ่ายทอด / ผู้รับ การถ่ายทอด 1.4 วิธีการถ่ายทอด / สื่อ 1.5 การประเมินผล 2. กระบวนการสร้างพลัง 2.1 การสร้างพลังเป็นกระบวนการ 2.2 การสร้างพลังเป็นผลลัพธ์ 2.3 การสร้างพลังส่งผลกระทบ / การเปลี่ยนแปลง 5. การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและ วัฒนธรรมของตนในเด็กปฐมวัย เรื่อง ภาษา เชื้อชาติ และการดำรงชีพ		

แบบบันทึกการสะท้อนผลการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมวิจัย

สถานที่ วันที่ เดือน พ.ศ.

เวลา สถานการณ์

บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์

ปฏิกิริยาของผู้สนทนา

.....

ความรู้สึกของท่านที่มีต่อสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมนี้ / ช่วงนี้ / ครั้งนี้

.....

.....

.....

.....

สิ่งที่ท่านคิดว่าสำคัญที่สุดที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมนี้ / ช่วงนี้ / ครั้งนี้ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

.....

.....

.....

.....

ท่านจะนำสิ่งที่เรียนรู้ หรือความรู้ใหม่ที่ได้รับ ไปใช้ในการถ่ายทอดให้แก่เด็กได้อย่างไร
และอะไรคือสิ่งที่ท่านอยากจะทำต่อไป

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ ผู้บันทึกข้อมูล

ว/ด/ป

แบบบันทึกสรุปการสนทนาแลกเปลี่ยน

สถานที่ วันที่ เดือน พ.ศ.
 เวลา สถานการณ์
 บุคคลที่ร่วมในเหตุการณ์
 ปฏิบัติการของผู้สนทนา

ข้อสรุปหรือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสนทนาแลกเปลี่ยนในครั้งนี้

.....

สิ่งที่ควรจะดำเนินการในการสนทนาแลกเปลี่ยนครั้งต่อไป

.....

ความคิดเห็นอื่น ๆ

.....

ลงชื่อ ผู้บันทึกข้อมูล
 ว/ด/ป

แบบบันทึกการสังเกตกระบวนการถ่ายทอด / พฤติกรรมการสอนของครู

ชื่อครู หน่วยการเรียนรู้

เรื่องที่สอน ลักษณะกิจกรรม

เนื้อหาวัฒนธรรมด้าน ☐ จิตใจ ☐ สังคม ☐ วัตถุ ว/ด/ป / ช่วงเวลา

การจัดกระบวนการถ่ายทอด / วิธีการถ่ายทอด	ความคิดเห็น

ข้อสรุป (ถ้ามี)

.....

.....

.....

แบบบันทึกพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน

ชื่อครู หน่วยการเรียนรู้

เรื่องที่สอน ลักษณะกิจกรรม

เนื้อหาวัฒนธรรมด้าน ☐ จิตใจ ☐ สังคม ☐ วัตถุ ว/ด/ป / ช่วงเวลา

จำนวนนักเรียน คน ชาย คน หญิง คน

สถานการณ์ที่สังเกต

การจัดกระบวนการถ่ายทอด / วิธีการถ่ายทอด	พฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน

ข้อสรุป (ถ้ามี)

.....

.....

.....

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านแสงพันธ์

แต่เดิมมีคุ้มทั้งหมด 5 คุ้ม มีคุ้มไพรปันลา คุ้มแสงพันธ์ คุ้มถนน คุ้มช้างลง คุ้มปายาว โดยมีผู้ใหญ่เย็น พระงาม ต่อมาเมื่อปี 2527 ผู้ใหญ่เย็น พระงาม ได้ลาออก และชาวบ้านได้เลือกผู้ใหญ่ประดับ สมานสวนเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน โดยบ้านแสงพันธ์มีพื้นที่กว้างใหญ่ การดูแลปกครองไม่ทั่วถึงและในปี 2537 ได้ทำเรื่องแยกหมู่บ้าน คือคุ้มไพรปันลาได้ขอทำเรื่องแยกหมู่บ้านหนึ่ง เป็นหมู่ที่ 13 บ้านไพรปันลา โดยผู้ใหญ่ประดับ สมานสวน เป็นผู้ใหญ่บ้านไพรปันลา ส่วนบ้านแสงพันธ์ หมู่ 3 ได้เลือกผู้ใหญ่บ้านใหม่ นายบวร สารเพชร จนถึง 2 วาระ เมื่อปี 2547 และต่อมาเมื่อปี 2547 นายวัชรนะ สมานสวน ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่จนถึงปัจจุบัน แทนนายบวร สารเพชร

มีผู้ช่วย 2 คน คือ 1.นายสุเพียร สิงคเวहन 2.นางสุนันทา สาคร

มีสมาชิก ส.อบต. 1.นายละเมียด ผ่องใส 2.นายตัน ขมขำ

ปัจจุบันหมู่ 3 บ้านแสงพันธ์ มีคุ้มทั้งหมด 4 คุ้ม คือ คุ้มแสงพันธ์ คุ้มบ้านถนน คุ้มช้างลง คุ้มปายาว ประชาชนหมู่ 3 พูดภาษาเขมรเป็นภาษาหลัก

ความเป็นอยู่ เป็นหมู่บ้านที่มีราษฎรมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน รักขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมโดยมีกลุ่มอาชีพ กลุ่มการศึกษา กลุ่มคณะครูปริทัศน์ กลุ่มเด็กรักป่า กลุ่มออมทรัพย์จะ

คำขวัญประจำหมู่บ้าน

แสงพันธ์มีดี	เขียวขจีปรีดิ์ทม
ชุมชนสามัคคี	มีศาลตายาย
ค่ายเด็กรักป่า	ผ้าย้อมสีธรรมชาติ
เงินบาทออมทรัพย์	อนุรักษ์ประเพณี
มีดีวัฒนธรรม	

สรุปรายละเอียดของครุภูมิปัญญาชาวบ้าน หมู่บ้านแสงพันธ์

ครุภูมิปัญญาชาวบ้านการเลี้ยงไหม

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชื่อ นางสาวเสียน นามวัน

เกิด -

อายุ 47 ปี

ที่อยู่ 121 หมู่ที่ 3 บ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

โทร 087-6472663

อาชีพ เลี้ยงไหม

ที่มา

นางสาวเสียน นามวัน เริ่มเรียนรู้การเลี้ยงไหมมาตั้งแต่อายุ 9 ปี โดยเริ่มจากการช่วยแม่และยายเก็บใบหม่อนเพื่อนำมาเป็นอาหารของตัวไหมและหลังจากนั้นก็เริ่มสังเกต

วิธีการเลี้ยงไหมมาจนกระทั่งมีครอบครัวและได้นำวิธีการเลี้ยงไหมมาปฏิบัติเองจนมาถึงปัจจุบัน

ขั้นตอนการเลี้ยงไหม

1. หาแม่พันธุ์มาเลี้ยง นำตัวผู้และตัวเมียมาผสมพันธุ์กันเพื่อให้ตัวเมียวางไข่
2. ภายใน 10-15 วัน ก็จะออกเป็นตัวไหม(ตัวเล็กๆ)เลี้ยงไปเรื่อยๆจนกว่าจะโต
3. ไหมจะนอน 4 รอบ รอบละ 2 วัน
4. พอไหมตื่นก็จะให้กินใบหม่อน
5. ตื่นครั้งสุดท้าย คือ 3-4 วัน ก็จะเป็นตัวใหญ่
6. ให้ใบหม่อนไปเรื่อยๆตัวไหมก็จะสุกไปเรื่อยๆ(ตัวอ้วน)
7. หลังที่ไหมสุกก็นำไปสาวเอาเส้นไหม
8. หลังจากได้เส้นไหมแล้วก็นำไปฟอก
9. หลังจากฟอกเส้นไหมเสร็จแล้วก็นำไปย้อมสีและนำไปมัดลายตามต้องการ

ประโยชน์จากเลี้ยงไหม

- เลี้ยงไหมไว้เพื่อใช้ทอผ้าเอง
- นำไปขายเพื่อหารายได้
- ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
- ทอเสร็จก็ไว้ใช้เองบางส่วน และขายบางส่วน

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน การเป่าปี่

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชื่อ นายยุทธ ภูสูง

อายุ 72 ปี

ที่อยู่ 62 หมู่ที่ 3 บ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

อาชีพ เกษตรกร

ที่มา

นายยุทธเริ่มเรียนการเป่าปี่มาตั้งแต่อายุ 15 ปี ได้เรียนมาจากปู่ ย่า ตา ยาย สมัยก่อน หลังจากได้เรียนรู้ถึงวิธีการเป่าแล้วตายุทธก็มาฝึกเองจนกระทั่งเป่าเป็น และได้เป่าตามงาน เทศการต่างๆ เป็นต้นมา และเพลงที่เป่าได้เป็นเพลงแรกคือเพลงรำแม่มด ส่วนมากตายุทธจะเป่าในงานรำแม่มด(เข้าทรง)

ถ้ามีคนมาขอเรียน ตายุทธก็พร้อมที่จะสอนให้

อุปกรณ์ตั้งครู

1. สุรา
2. ไก่สุก 1 ตัว
3. ฐูป เทียน
4. เงิน 25 บาท

ประโยชน์

สร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว

อุปสรรค

ขาดเด็กเยาวชนรุ่นใหม่มาเรียนต่อ เลยยังไม่ได้สืบทอดความรู้

ครูภูมิปัญญาชาวบ้านการทำขนมเหียง

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชื่อ นางย่น สารเพชร อายุ 64 ปี

ที่อยู่ 31 หมู่ที่ 3 บ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

อาชีพ ทำขนม

ที่มา

นางย่น สารเพชร เริ่มทำขนมเหียงตั้งแต่อายุ 25 ปี ที่ทำเป็นเพราะเห็นปู่ ย่า ตา ยาย ทำมาจึงคิดที่จะทำ หลังจากนั้นก็เริ่มด้วยการสังเกตและหัดทำด้วยตัวเองเป็นต้นมา แรกๆก็ทำยาก แต่พอหัดทำบ่อยขึ้นก็เริ่มชินและทำง่ายกว่าเดิม หลังจากนั้นพอคิดว่าฝีมือตัวเองดีขึ้นก็เริ่มทำขายเรื่อยมา โดยจะเริ่มขายตั้งแต่ขึ้นละ 10 บาทและตั้งแต่นั้นมานางย่นก็เริ่มทำขายจนถึงปัจจุบัน

อุปกรณ์

1. หม้อดิน
2. กะลา
3. แป้งข้าวเหนียว
4. มะพร้าวอ่อน
5. น้ำตาล
6. ใบมะพร้าว

วิธีทำ

1. เริ่มจากการตำแป้งให้ละเอียด
2. ชูดมะพร้าวให้เป็นชิ้นๆ
3. ใส่น้ำตาลแดง

ขั้นตอน

1. แป้ง 1 กิโล ใช้มะพร้าว 3 ลูก
2. ใส่เนื้อมะพร้าวลงไปในแป้ง คลุกให้เข้ากัน

3. ต้มน้ำให้เดือดแล้วเอาแป้งที่เตรียมไว้มาปิดรอบหม้อ

4. หลังจากนั้นเอาแป้งที่คลุกผสมกับมะพร้าวมาหนึ่ง

ประโยชน์

- ทำขายหารายได้เสริม
- ใช้เวลาให้เกิดประโยชน์

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน ขอ

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชื่อ นายสวิน จันทิก

อายุ 40 ปี

ที่อยู่ 43 หมู่ที่ 3 บ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

อาชีพ เล่นขอ

ที่มา

นายสวิน จันทิก เริ่มเรียนการสืบทอดมาจากคุณปู่ เริ่มเรียนมาตั้งแต่ ป. 5 และเริ่มเล่นมาตั้งแต่อายุ 15 ปี เครื่องดนตรีที่เล่นเป็น คือ ขอ ขลุ่ย คีบอร์ด แคน แต่เครื่องดนตรีที่ชอบเล่นและถนัดที่สุดและเล่นเป็นประจำ คือ ขอ ส่วนมากจะมีคนมาจ้างให้ไปเล่นในงานต่างๆ เช่น งานกัณฑ์

ถ้ามีคนสนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับการเล่นขอก็พร้อมที่จะสอนให้ และในการที่จะเล่นขอก็ต้องมีการยกครูหรือไหว้ครู

อุปกรณ์ในการไหว้ครู ได้แก่

1. กรวยดอกไม้
2. สุรา
3. ไก่
4. รูป เทียน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการเล่นซอ

1. ไปเล่นหารายได้ เป็นอาชีพหลัก
2. เล่นได้คืนละประมาณ 500 บาท/คืน สูงสุด 1,000 บาท/คืน

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน เพลงกล่อมเด็ก

ครูภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชื่อ นางสาวเวียน (แอ๊ด) บุญสอน
 อายุ 63 ปี
 ที่อยู่ 133 หมู่ที่ 3 บ้านแสงพันธ์ ตำบลสำโรง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
 โทร 086-0182535
 อาชีพ เลี้ยงไหม

ที่มา

เห็นตายาย ร้องเพลงกล่อมเด็ก ก็เลยร้องตาม เริ่มร้องเพลงกล่อมเด็กมาตั้งแต่อายุ 9 ปี
 พอมีครอบครัวคุณยายก็ร้องเพลงนี้กล่อมบุตร หลานเพื่อให้บุตร หลานนอนหลับและเพลง
 ที่ยายเริ่มร้องมีชื่อเพลงว่า เพลงกล่อมลูก
 ถ้ามีคนมาขอเรียนก็จะสอนให้

ประโยชน์ กล่อมแล้วเด็กนอนง่าย

อุปสรรค ไม่มีคนที่จะมาเรียนร้องเพลงกล่อมเด็กต่อ